

પ્રસ્તાવના.

સપ્તાધ્યાયી અને નરબોધના દર્શા મહાત્મા જગજીવન સંબંધે ઘણી તપાસ કરી, પણ કંઈ વધારે હકીકત મળી આવી નહીં. તેઓ મૂળે ચરોતરનાં વતની હતા, અને ઘણો કાળ બાવનગરમાં તેમણે ગાળ્યો હતો. તેમણે નરબોધ સંવત ૧૭૭૨ માં રચ્યો હતો, એટલે તે મહા દ્રવિ પ્રેમાનંદના સમકાલિન ગણાય. તેમણે ઉપનિષદ વગેરેને આધારે બ્રહ્મજ્ઞાન, શરીર, જીવ, આવાગમન, ઉપાસના, ભક્તિ, વૈરાગ્ય મોક્ષ વગેરેનું વર્ણન એવું સ્પષ્ટ અને ખૂબીદાર કર્યું છે, કે એવા મંથ ગુપ્તરાત્રી ભાષામાં કવચિત મળી આવે છે. શિષ્યનો પ્રથમ પ્રશ્ન જ એ છે, કે “કેમ પરમપદ પામીએ, કેમ વાસના થાયે બંધ, કેમ માયાને પરહર, કેમ રૂંદે લાગે રંગ.” શિષ્યે કરેલા સર્વ પ્રશ્નોના પ્રુલસા હત્તમ રીતે દરવામાં આવ્યા છે. છેવટમાં તે કહે છે, કે “મહાનુભાવની મહા દશાની વૃત્તિએ આપ; શુકાદિક સરખાએ તે મહી, જો ગણાય તો ગણ. નરબોધ મંથએ નિપન્યો બ્રહ્મવિદ્યાનો બંધાર; કયો દરાવ્યો કોએ નથી, એ માનજો નિર્ધાર.”

મૂળ પ્રત બાવનગરથી ખરીદી હતી તે ઉપરથી મારા સ્વ. બંધુ રમણલાલે તે સોધને તૈયાર કરી હતી. એની બીજી કોષ્ટ પ્રત મળી ન આવવાથી કેટલીક લીટી તૂટક રહી ગઈ છે, અને કેટલીકમાં અશુદ્ધતા રહેવા પામી છે.

વડોદરા: સંવત ૧૯૭૮
બાદરવા વદ ૫૩વો.

ગન હ. કાંઠાવાળા.

સમાધ્યાયી.

પહેલો અધ્યાય.

સાહેબ.

સ્વામી પ્રત્યે સાંચર્યો, સાધક શિષ્ય તે આજ;
પાપ લાગીને પુછીયું, પ્રસન્ન થાઓ મહારાજ. ૧

આશંકા મન ઉપની, સંશય પ્રગટયો ધોર;
તે સકલ નિવારીયે, તે માટે કરું શોર. ૨

કેમ પરમ પદ પામીયે, કેમ વાસના થાયે ભંગ;
કેમ માયાને પરહરું, કેમ રહે લાગે રંગ. ૩

તે સકલ શીઘ્ર કહો, વળી વળી પુછું એહ;
કેમ સદા ચોરસી છૂટીયે, આર ખાણુ ને દેહ. ૪

એવું સુધી ગુરુ બેલીયા સાંભળ મારા બાળ;
એવો ઉત્તર દઉં તુને, ને મીટે જન્મ જન્મજાળ. ૫

મૂખ થકી માગીશ મા, અંતર આશા તત્ત્વ;
સંકળ વિકલ્પ પરહરી, ભાવે ભગવાન જન્મ. ૬

ભાવે ભવ ભવ મીટશે ભેટશે સાચે સત્ય;
વૈકુંઠ સુધી વાસના, તત્ત્વ તું શિષ્ય અગત્ય. ૭

ને ને પલ્લવ તું દુઃખશે તે કલ્પ્યો કહેવાય;
વિરંચી ને દંડ પદ, તે પછુ કાળે જાય. ૮

મનના કલ્પ્યા કલાવીયા, સુષુ શિષ્ય ગ્રાહ લોક;
વસ્તુ વિવેક વિચાર તે, શોના વક્તા ફોક. ૯

હિપાધિએ હિનો ક્યો આ સર્વે સસાર આદિ પુરુષથી હિપાધિ, રાખી રહો અહમર	૧૦
તે આદિ પુરુષ જે કહાવીયા, સપ્તદતિત કહેનાય, અવ્યય ને અવિનાશ છે, તે ના આવે જામ	૧૧
તેથી ઇચ્છા હિપની પછી પ્રગટયો અહમર તે તણા ત્રિશુભ થયા, એમ વિસ્તર્યો અવતાર	૧૨
તામસ રાજસ સાત્વિક, ઇચ્છા ક્રિયા ને જ્ઞાન, એ શુભ શકિતને ગ્રહી રહી મયા મુક્ત સામાન્ય	૧૩
પછી કાર્ય કારણ પ્રગીયા, ચતુર્વિધ તે દેહ, પછી માયાનું નાટક રચ્યુ, ઇશ્વર સુધી એહ	૧૪
પછી જ્ઞાન ચતુર્ધા આપીયુ નિદ્રા જામ મૈથુન અહા તેમા મગન મયા સદ્, જન લૌકિક વહેવાર	૧૫
પછી વાસનાને વશ પડીને, ફરે આપ્ય તે ચાર લક્ષ મોરારી રહવડે નિત્ય નવા અવતાર	૧૬
ત્યારે શીશ કહે સ્વામી સાક્ષ્યો સશય હોતે લેસ તે સુષુપ્તા અધિક હિપને, તે મીટાડીયે મહેશ	૧૭
અવિનાશી કેમ અવતરે, કેમ શિવ થાયે જીવ એ સશય નિવારીયે, શતિ કરીયે દિવ્ય	૧૮
ત્યારે શુદ્ધ જોનીયા જીવ ઇશ્વર તે એક માયા વેશાની રહી, મિથ્યા કરે વિવેક	૧૯
ચૈતન્ય એક રજુરી રહ્યુ, ચિદાભાસની દેહ હૃદય સપ્તને આસરે વર્તે છે વળી તેહ.	૨૦
સાધન કારણ તે તણ, તે કરે નિત્ય અભ્યાસ એમ કરતે આત્મા, કુમ્ભ થાપ પ્રકાશ	૨૧

૧૧ અવ્યય-આદિ અત વિનાનો-અવિનાશી

૨૦ ચિદાભાસ-આત્માનું જુદામાં પ્રતિબિંબ-જીવ ૨૧ કુમ્ભ-કુમ્ભ-પરમા

ત્મા-પરિણામ વગેરેની ધ. ૫

- જ્યારે સંસાર મિથ્યા માનશે, મનસા વાચા કર્મ;
ત્યારે ચિદાભાસ મિથ્યા થશે, રહેશે કુટસ્થ બ્રહ્મા. ૨૨
- એ સુષુપ્તે સદેહ ઉપ-ચો શિષ્યને તતખેવ;
તે વળી શદ્ધિ નિવારીયે, દયા કરો ગુરુ દેવ ૨૩
- જ્યારે ચિદાભાસ મિથ્યા થશે, ત્યારે શું કરશે સાધન;
એ સદેહ શદ્ધિ નિવારીયે, ગુરુજી વહો વચન. ૨૪
- એવું સાંભળી ગુરુજી બોલીયા, સાંભળ કહું તે વાત;
એહનું સાધન કેટલું, કહું તે વિખ્યાત. ૨૫
- આભાસે તે મિથ્યા માનવું, એટલું એહનું કામ;
અસ્તિ ભાતિ પ્રીય સત્ય છે, મિથ્યા રૂપ ને નામ. ૨૬
- મિથ્યાએ મિથ્યા નિપજે, તેહનું સુષુ વચન;
મહા નીદ્રા (ની) મહી, ત્યા થયું સ્વપનન. ૨૭
- વ્યાધ તણો ભય પામીયો, તજી નિદ્રા તતખેવ;
એહમા શું સત્ય હવું, એમ બોલ્યા ગુરુદેવ. ૨૮
- મિથ્યા એ મિથ્યા માટે, મિથ્યા એ મિથ્યા શાય;
સત્ય સાધન શું કરે, તે નવ આવે ને ભય. ૨૯
- માટે તે સત્ય (તું) થઈ રહે છે સત્ય ચિદાનંદ જેહ;
અવ્યય ને અવિનાશ છે, હું નહિ તેહ. ૩૦
- (માટે) આશ કરી અવગા થવું, માગવું મુક્તિ કે ચર્ચું;
સારે શીખામણુ જે કહું, વ્યાપક અસરણુ સરણુ. ૩૧
- ધટમાં જેમ આકાશ છે, (તેમ) જગમાં બ્રહ્મ પ્રકાશ;
ભાંડ માત્ર તો ભિન્ન છે, અખંડ અચ્ચલ અવિનાશ. ૩૨
- તે માટે તુજને કહું, સુણ શિખામણુ સાર;
પુનરાવર્તી સુકે નહિ, એ બ્રાંત ભયો સંસાર. ૩૩
- તે ભાંત માત્ર સત્ય છે, તેનો જડે જો મર્મ;
તો જીવન મુક્ત થકો રહે, છુટે ત્રિવિધિ કર્મ. ૩૪

અભ્યાસ નિત્ય નવા કરે, એ સરવે છે શ્રાંત;
પણ એ શ્રાંતને મોડશે, આપશે શાશ્વતિ સાંત.

ત્યારે કર્મ ઉપાસના બે સમે, પ્રગટે અદ્વૈત જ્ઞાન;
તેણે પુનરાવર્તી પરહરી, જે ભુલ્યો દેહ અભિમાન.

એહવું સુણી શિષ્ય બોલીયા, વગી સંદેહ એક;
તે નિવારે નાયજ, શાખવી સદસ વિવેક.

કર્મ કાંડ ઉપાસના (કાંડ), જ્ઞાન કાંડ વગી જોડ;
તેહવું કળ અતિ શું કહ્યું, સંકેતે કહો તેડ.

એહવું સુણી ગુરુ દરખીયા, સુખમાં કર શિષ્ય શિર;
હંસ ગતી તું પોખીયો, પ્રસન્ન થયા જગદીશ.

કર્મ કારણ એટલું, અંધાર કરે ને સત્ય;
સાંગોપાંગે ને નિપને, તો જયમ લોકની અત્ય.

એ નિમિત્ત હવે નિત્યનું, કહું તે તવાંત;
આત્મનિક આશરે ઉચરે, રાખી સાંત.

એહની અત્ય લોકમાં, અતિ કળતા એહ;
હવે ઉપાસના કાંડમાં, કહું તે કહું તું તેડ.

જેને ઉપાસન જે દેવનું, સાંગોપાંગે ને ધાવ;
તેહ કળ તે પામશે, જે સાયુજ્ય જડ કહેવાય.

(હવે) જ્ઞાનીની ગત સાંગો, જેદને કદા ન પુનરાવર્ત;
જ્ઞાન જે પરી ઉપન્યુ, તે પરી મુક્તિ તર્વ.

જ્ઞાનીની અત્ય મુદ છે, શું વાણે વરણાય;
કહેવાની કેવલ્ય કોટી છે, અજમી નવ દવાય.

જેદની વશાતર રત્તિ ધર્મ, ઉપન્યુ અનુભવ જ્ઞાન;
દેશ જાવ સુખી થયો, તદિ કલ તણું અભિમાન.

૩૫ સાધતિ-કાવમની ૪૦ અપાર-૫૮. ૪૧ આત્મનિક-આત્મિક-દમેશ સાધવા
ધાવક કર્મ વગેરે. ૪૨ સાયુજ્ય-એક પ્રકારની મુનિ-એકાધ્યન. ૪૪ વાણે-વાણીએ
તે કેવલ અદિતીય વસ્તુ, એકાગ્રી.

કર્મ કથું કરે નહિ, નહિ ધરે કહોની આશ;	
અંબોધી સરખો ભયો ન કરે વાણ્ય પ્રકાશ.	૪૭
એવાં લક્ષણ જે તણાં, ગાંધી કેગં જેહ;	
સમસ્યામાં સમજે બધું, કહો શું બોલે તેહ.	૪૮
અને અન્ય ઇચ્છા ઉચરે, વાણી તરે નો ધર્મ;	
તે મારે શું તેહને, કદા બેસશે કર્મ.	૪૯
વિવેકે જેણે વાસના, ક્રિંગનો ક્રીપો ભંગ;	
કર્મ તે થકી વેગળાં, જેમ આજ્ય દુઃખાસંગ.	૫૦
પપ માંહેથી ઉધ્વરી, અગમ્ય કીધું આજ્ય;	
તે એકતા ક્ષિરમાં પામશે, કરો કોઈ કાંઈ કાજ્ય.	૫૧
કર્મ તો છે કલ્પના, માને પાપ ને પુન્ય;	
વસ્તુ ગત્યે કાંઈ છે નહિ, સાંભળ શિષ્ય વચન.	૫૨
જીવ ઇશ્વર તે કલ્પના, અકલ્પિત તે ધ્વજ;	
તે વિશ્વમાં બ્યાપી રહ્યો, ભારે કાને બેસશે કર્મ ?	૫૩
જીવ ઇશ્વર માયા વડે, ઉપાદાન તે એક;	
અન્ય બેમાં કા નહિ, જો તે વરતુ વિવેક.	૫૪
એ સુશુનાં સશય ઉપન્યો, શિષ્યને તનબેવ;	
તે પુછે યત્ને કરી, કૃપા કરો ગુરદેવ.	૫૫
જીવ ઇશ્વર અંતર ધણો, અને ઉપાદાન કેમ એક;	
એ સુણી વિશ્વમય થયો, એહનો દરે વિવેક.	૫૬
માયાવીતો જીવ છે, ઇશ્વર તે કેમ થાય,	
તે કદાચિત જો દશે	૫૭
એવું સુણી ગુર બોલીયા, તેહનું કહું જ્ઞાતાં;	
સંશય મનનો પરદરે, કહું જુ જ્ઞાતાં.	૫૮
દેવી માયા જે કહી તેના જે છે બેદ;	
એ તે સુ અધિકું થયું, માન્ય તાત એ વેદ	૫૯

૪૭ અંબોધી-અંબોધિ-સમુદ્ર ૫૦ આજ્ય-ધી ૫૪ ઉપાદાન-કારણ, જેવું કે કુંડળ-કર્મ તે સોલુજ છે.

જે પ્રણવ પહેલી પ્રગટી, એકમાં એટલું ન હોય; એમાં શું અચરજ પામીયે, એથી એટલું હોય.	૬૦
એક અન્ન ઉદર ઉતરે, તેનાં ત્રિવિધિ કર્મ બેદ; મળ માસ એ રેત થાયે, માન્ય વાત એ વેદ.	૬૧
આસુરીથી એ ઉપજે, ત્યાં દેવીથી શન્ય થાય; સદેહ મન રાખીય મા, એ વેદ વાક્ય કહેવાય.	૬૨
એ શબ્દ મથી દેવી કહી, માટે માખીન એનો જેહ; તે વિશ્વે વ્યાપી રહ્યો, એમાં નહિ સદેહ.	૬૩
માટે વિષય જે જે ઉપજે, વળી વાસના વળગે શ્યામ; તે વાચસ વિષ્ટા સહનિયન, ત્યારે શે ન બેસે ત્યાં.	૬૪
માટે વિવેક કર વેગળા, મિથ્યા જ્ઞાન ને મન, વિરતી વેકુલ પદ, તેહનું છું તત્ત્વ પ્રપલ્ન.	૬૫
એ વિશ્વ વ્યાપક બ્રહ્મ છે, તે બાતિ હાસે બિભં; તે વેદાત સુણું તો નિગમ, અન્ન નહિ પ્રપલ્ન.	૬૬
તીરથ, વૃત, જપ, નિરમ, દાન, અને કર્મ, કયા કષ્ણાત, કાપા કષ્ટે યોગ યજે, તેથી ન વ્યાપે શાત.	૬૭
તેણે જ્ઞાત ન નિર્ગમે, જ્ઞાન જે નિરધાર, શુદ્ધતા હોય તો મીટે, એમ આગમ કરે ઉચ્ચાર	૬૮
માટે છું નથી ને દુઃખ નથી, વળી નથી આ સંસાર, આ મૃગ જળ સરણુ માનજે, દીસે છે આકાર.	૬૯
એ વૃત્તિએ વર્તે આતમા, નહિ તેને જન્મ ને (મર્ત્ય), નિરાશબ નિરોધ છે, નિર્ગુણ . . .	૭૦
સ્વયં પ્રકાશ સ્વરૂપ છે, સદૌહિત સાક્ષીભૂત, અણુ ઉપાધી જલ્પામા, એ સર્વે એકના રૂપ.	૭૧

૬૦ પ્રણવ-પરમેશ્વર ૬૩ માખીન (માખન, માખનાર ?) ૬૪ વાચસ-કામડો
૬ નિગમ-વેદ ૬૭ જ્ઞાન-શાન્તિ ૬૮ આગમ-વેદાદિ શાસ્ત્ર ૭૦ નિરાશબ-પોતા
૭૨ આધાર રાખનાર-નિર્દોષ-સંસર્ગ રહેત .

આ પંચમહા ભૂતના, તે સંજયે યાય;
વાયુને જોરે તે ફરે, અનુભવે જાણાય. ૭૨

ત્યારે શિષ્ય કહે સદેહ નિરગમ્યો, દયા કરો ગુરુ રાય;
કર સંપ્રેષ્ટ કરીને આવીયો, લાગ્યો ગુરુને પાય. ૭૩

બ્રમણ્યતા મારી સર્વ ગ્રહ, ને ત્રણે પાશો બ્રહ્મ;
પરમ પદ નિમ્ને થયું, પુણ્યાં સઘળાં કર્મ. ૭૪

એ સંવાદ ગુરુ શિષ્ય તણો, બ્રહ્મ વિચાર કહેવાય;
મનન માનવ જે કરે, તેહનું મન સ્થિર થાય. ૭૫

અપરોક્ષ જ્ઞાન તે ઉપજે, તે કદા ન થાયે ભંગ;
વાસના કહી વળગે નહિ, લાગે બ્રહ્મ રસ રંગ. ૭૬

મુમુક્ષુ હોય તે મન ધરે, સાંભળ શિષ્ય વચન;
ગુરુ કૃપાથી પામીયો, તે પદ જગજીવન. ૭૭

इति श्रीगुरुशिष्य संवादे सप्ताध्यायी एकाकार टीकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

વળી શિષ્ય વાણી ઉચરે, ગુરુજી સુણો વચન;
વાક્ય તમારું સાંભળી, સ્થિરતા પામ્યું મન. ૧

વળી આ શંકા એક ઉપની, કીધું સકલ વ્યાપક બ્રહ્મ;
નિરાલય નિલેપ છે, નહિ તેહને કાળ ને કર્મ. ૨

અને આ ત્રિવિધ વિચારી. તે તણી અણુ ન કાલો કામ;
કર્મ ક્રિયાથી વેગળા, તેહને નહિ રૂપ ને નામ. ૩

ત્યારે કર્મ વણાંબ્રમનાં, કોને વળગ્યાં તેહ;
સંશય સકળ નિવારીયે, વળી વળી પુણું એહ. ૪

પુરણ પુનઃ પામીયો, સદગુરુ સ્વામી આજ;
બ્રમણ્યતા મારી ભૂલાવો, દયા કરી મહાગજ. ૫

વળી સ્થાન કહો બ્રહ્મનું, કુદરત આત્મા જેહ;
તે દાખવો ત્રિપિએ કરી, સ્વામી પુણું એહ. ૬

એવું સુણી ગુરુ જોલીયા, સાંભળ શિષ્ય વચન;
ઉત્તમ પ્રજા તે પુણીયું, હું યગો બલ્યું પ્રસન્ન. ૭

પ્રથમ વાત કહું કર્મની, વણીશ્રમનાં જેઠાં;
કર્તા એકનો એજ છે, સમગ્રવું જુને તેઠાં.

આત્મા તો અકર્મ છે, દેહને વળગ્યા કર્મ;
કર્મે કર્મી નિપજે, કર્મ ખુટે જલ્દા.

કર્મ તે કાયા તણું, કલ્પના એ અસત્ય;
તે જે વેળા(એ) નિર્ગમી, સિદ્ધ થયાં અસત્ય.

આત્મા સર્વજ્ઞ એક છે, વપુમાં નહિ ભેદ;
શરીર તે સખા ધાતુનું, એ માન વાણી વેદ.

ઉત્તમ, મધ્યમ જે કદાવીયા, તેમાં લેશ ન બાંધે લિન;
અવયવ એનાં એક છે, અન્ને પ્રગટે તન.

માટે કર્મ વર્ણ એ કલ્પના, કવચ્યાં પુરાણ અદાર;
પદ શાસ્ત્ર તે કલ્પ્યાં કલાં, કલાં વેદ જે આર.

જે કહેશો તે કલ્પના, જે શબ્દ વડે કહેવાય;
તે શબ્દ કલ્પ્યો :દો, ત્યારે ખીલ્યું સહેજે થાય.

મન વાણીથી વેગળો, અકલ્પિત જે જલ્દા;
તેનું વર્ણુક્રમ કાંઈ છે નહિ, વળી નથી કાંઈ કર્મ.

જલ્દારણ્ય ઉપનિષદ વિશે, કહ્યું આત્મા ને દેહ વિન્યા;
પૂર્ણ જલ્દા તે કદાવીઓ, સાલણ શિષ્ય વચન.

વળી કર્મ કાંડે વર્ણુક્રમ, આત્મા દેહ નહિ એક;
અગળો અકલ્પિતો જડે, જે ઉપજે વિવેક.

સ્થાનક તેનું શું કહું, નખશિખ સુધી એક;
કેદ મોટી રમી :દો, કેદરજ જલ્દાનાં તેઠાં.

ક્ષીરમાં જેમ તુપ છે, વળી તમમાં જેમ તેલ;
કષ્ટમાં જેમ ગુડ છે, તેમ દેહમાં જેવ.

ક્ષીરમાંથી પ્રગટે તુપ, જો તે વનોવાય;
તીવ દષ્ટુ તો જડે, જો તે જે ખીલાય.

- સહસા તે નવ સાંપડે, સાંભળ શિષ્ય વચન;
વેદાંતે જે વર્ણવ્યું, પરિમાણુ પુરૂષ પ્રયત્ન. ૨૧
- વળી છાંદોગ્ય ઉપનિષદ વિષે, કહ્યું છે વળી જેઠ;
તેહ સુણુ તુજને પ્રીછતું, યથા ચુકિતએ તેહ. ૨૨
- સિંધુમાં જળ ચાખીએ, તેમાં લવણુ સ્થાનિક કયાં;
આદિ અંત ને મધ્ય મુધી, ચાખી લુઓ જ્યાં. ૨૩
- તેમાં કોણુ સ્થાન લવણુનું, તેનો કર નિર્ધાર;-
તેમ આ વપુમાં જાણુજે, ભાષ કુરુચ્ચનો વહેવાર. ૨૪
- એવું શિષ્ય બોલીઓ, દેહ બહુ આવર્ત દહેવાય;
તેહ તણા વળી શુણુ લક્ષણુ, અનુભવે જણાય. ૨૫
- અને આત્મા તો દર્સે નહિ, આશ્રય મોટું એહ;
સ્વામી સંશય મન તણો, શિઘ્ર નિવારે તેહ. ૨૬
- એવું સુણી શુર બોલીઓ, સાંભળ શિષ્ય વચન;
ગુણ માંહે ગુણ છે, સાધધાન રાખો મન. ૨૭
- અન્ય પ્રકાશ તે મન વડે, અને અનુભવે જણાય;
પણુ સ્વયં પ્રકાશ જે આત્મા, તે કહે શે જોવાય. ૨૮
- મન તે રથ વડે જાણુ, તું જે વિચારી એહ;
સત્ય જ્ઞાન અનંત આત્મા, એ પ્રકાશ તે તેહ. ૨૯
- અન્ય તો અન્ય પ્રકાશ છે, ને આત્મા સ્વયં પ્રકાશ;
અખંડ ને એક રસ છે, અવ્યય ને અવિનાશ. ૩૦
- અન્ય પદારથ બોળવા, જોઇએ તે દીપક;
પણુ તે તે વેળા જોઇએ, જ્યારે પ્રગટે અર્ક. ૩૧
- માટે આત્મા (તો) અર્ક છે, ત્યાં જ્ઞાન દીપક (તું) શું કામ;
સદોદિત ચિદ્રૂપ છે, સ્વયં પ્રકાશ નહિ નામ. ૩૨
- એવું સુણી શિષ્ય બોલીઓ, કહો કેમ પામીએ તેહ;
નિશ્ચય કરી કહો નાચણ, વળી વળી પુછું એહ. ૩૩

વિવેકે કર વેગળા, વધુમા ભાસે જોઈ	
શેષ રહે તે જાણીને, પુરણ શ્રદ્ધાં તુ તેહ	૩૪
(ત્યારે) શિષ્ય, જે સ્વામી સાલળો એવું અનુભવ્યું મન	
પંગ કૌશી પિંડ વહેતનો, ઉગર્યું તે શુન્ય	૩૫
ત્યારે કુમ્મય તે શુ શુન્ય છે, હો આમી એ વાત,	
અરે સાલળ શિષ્ય એમ નહિ, કર એ વિખ્યાત	૩૬
એ શુન્યનો સાક્ષી કાણ છે મણે કયો ઉચ્ચાર,	
તે શ્રદ્ધા તુ જાણીને, નિર્ગુણ નિરાકાર	૩૭
દષ્ટા સધળી વસ્તુનો, કદાંએ નવ લેવાય	
સાક્ષીવત સદા રહે, ને અકલ્પિત કહેવાય	૩૮
દષ્ટા સર્વનો એજ છે, માટે સત્ય વસ્તુ તેહ,	
શિષ્ય (બહુ) ઘુઝને સુ કહું, એમા નહિ સ દેહ	૩૯
તે અપરોક્ષ એ આત્મા, રખે જાણીતો ભિન્ન	
તેજ તેહને જાણીને, સુ જાણે બાપડુ મન	૪૦
દૃષ્ટિ બ્યા પહોંને નહિ, મને નવ ધગાય,	
ધર્મ કર્મ થી વેગળો, વાણીએ નવ કંપાય	૪૧
એ અભ્યાસ નર નિત્ય ભણે કરે અર્થ વિચાર,	
તેને કેવલ્યર્થ કાચું મંદિ, માનજે નિર્ધાર	૪૨
જ્ઞાન વિના મુક્તિ નહિ તે નર દેહ વિના નવ યાય,	
શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસન, એનો એ ઉપાય	૪૩
જીનન મુક્તિ તે જન થયો, જેણે કયો બલ વિચાર	
બલ રસ પીધો ઝીતશુ, મિથ્યા કરી સ સાર	૪૪
પણ અનુભવે આનંદ પામીએ સાલળ શિષ્ય વચન	
ગુરુ કૃપાથી પામીએ, અનુભવ જગત્તવન	૪૫

इति श्री गुरु शिष्य संवादे समाप्त्यासी एकाकार टीकाया द्वीतीयोऽध्यायः

- વળી સિધ્ધ વાણી ઉચરે, સાંભળો સ્વામી વાત;
નિદિધ્યાસન જે કહ્યું, તેની કરો વિખ્યાન. ૧
- એવું મુણી ગુરુ બોલીઆ, સાંભળ સિધ્ધ વચન;
ઉત્તમ પ્રશ્ન તેં પુછીયું, હું ચયો અતિ પ્રસન્ન. ૨
- પ્રથમ મનને ચિયર કરે, પછી નિદિધ્યાસન થાય;
લક્ષ્યાર્થે તું જાણજે, સ્વરૂપને ઓળખાય. ૩
- એવું મુણીને બોલીઓ, વળી સિધ્ધ વચન;
સ્વામીજી શિષ્યે કહ્યો, કેમ સ્થિર થાયે મન. ૪
- એવું મુણી ગુરુ બોલીઆ, સાંભળ સિધ્ધ કહું વાત;
પ્રથમ ઉર્મી ઓળખે, જેની જુજવી ભાત. ૫
- પદ ઉર્મી જે વર્ણવી, તેહની વિભાગી ત્રણ;
જાણે ને નિષ્ચયે કરે, જેહનો જેવો વર્ણ. ૬
- શીત તાપ શરીરને, મોહ શોક તે મન;
મુઘા પીપાસા પ્રાણને, સાંભળ સિધ્ધ વચન. ૭
- ધર્મ તેહના જાણીને, પોતે અજાણો થાય,
જુગત સર્વે જાણ્યા વિના, કહ્યો શે સદેહ જાય. ૮
- પછી શિવની કાંધી સૃષ્ટિ છે, તેહને મુકે જીવ,
તે ધડીએ તો જાણજે, સઘ થાય શિવ. ૯
- એ મુણીતાં સદેહ ઉપન્યો, સિધ્ધને તતખેવ;
જીવ સૃષ્ટિ ઉપાડીએ, દયા કરો ગુરુ દેવ. ૧૦
- સૃષ્ટિ સર્વે ધ્રુવર તણી, એમ બોલે મહારાજ;
જીવ કૃત કાંઈ જુઓ છે ? શાં કરે તે કાજ. ૧૧
- ત્યારે ગુરુજી બોલીઆ, સાંભળ સિધ્ધ વચન;
જીવ ધ્રુવર તે એક છે, કાર્ય માત્રે લિન્ન. ૧૨
- કારણ ઉપાધિ/તે ધ્રુવર છે, ને કાર્ય ઉપાધિ તે જીવ
તે જે વેળા નિર્ગમી, તે વેળા એક શિવ. ૧૩

- ધમ્મએ ધમ્મર સરજ્યા, એ જાહોશમાં વાણ;
એક થકો બહુ થાઈ, વર્તુ મારે ખાણ ૧૪
- તેથી નામ રૂપ તે પ્રતીત્યાં, પેરાટ સુધી પરિમાણ;
એ કારણુ છત્તર તણા, સાલજ સિધ્ધ તે વાણ ૧૫
- ધમ્મને એઠાવા છે, છવે કીધી ભાત;
લિન્ન લિન્ન તે પામીયુ, બહુ તે એકજ નાત ૧૬
- માટે કર્તા તે ધમ્મર છે, ભોગવતા તે છવ;
માનીને બધે પડે, તે મુકે તો શિવ ૧૭
- વળી સિધ્ધ કહે સ્વામી સર્ગભો, એ તો નાતમ વાત;
ધમ્મર કર્તા છન ભોગતા, એ કેમ મળશે ભાત ૧૮
- સાલજ સિધ્ધ તુજને કહું, ઉત્પત્ત ત્યાં નહિ ભોગ,
સસ વાત એ બાણુજે, દાખજું તેનો ભોગ ૧૯
- પિતાથી ઉત્પત્તિ દેવી, પુત્રી તેહવી જેહ,
ભોગવનાર તો કય છે, એમા કાષ્ટ સદેહ ? ૨૦
- માટે કર્તા તો ધમ્મર છે, (અને) ભોગવનાર તે છવ;
એ માનીને બધે પડે, એહ મુકે તો શિવ ૨૧
- એ માનીને બધે પડે, ઉર્ણુ નાભિની રીત,
તેહની તુજને સુકત દેહ, દાખવી પ્રત્યક્ષ નિત ૨૨
- પુત્ર પરદેવ તે પરવર્ષો, પિતા ગ્લો તો વેર;
બસત એ આવી ભાખીયુ, વચન તેહને મેર ૨૩
- (ત્યારે) જાણ શોક તે ઉપન્યો, મૂલ ન બાણી વાત;
માટે બધન તે માન્યા તાપ્પ, એ માનજે સાક્ષાત ૨૪
- વળી ચોપિતાની સુગત દેહ, એકિક છું અનંત;
લિન્ન લિન્ન તે થક ગદી, એમ વદે વેદ ૨૫
- વળી સિધ્ધ વાણી આપરે, સાલજે સ્વામી વાત;
ચોપિતા તો એક છે, તે કેમ પામી ભાત ? ૨૬

- સાંભળ શિષ્ય તુજને કહું, કુળ વધુ જે નાર;
તેને તેવો ભાવ ઉપન્થો, જેહવો વહેવાર. ૨૭
- સ્વામી લિન્ન કેમ પામીયું, લિન્ને યાયે લિન્ન;
સ્થૂળમાં ભાસે નહિ, તેનું વદો વચન. ૨૮
- અન્નમય મનોમય જાણજે, સરીર તે વર્જી બેઠ (બેય);
(તે) મનોમય બેઠ તે પામીયું, અન્નમય એકલું રેઠ (રેય). ૨૯
- તે પણ જીવે માનીયું, માન્યા તો ત્રિકાર;
માનીને માથે લહે, તે ફરે ખાણુ તે ચાર. ૩૦
- માટે બાણાબધંતર સંગ છે, તે તજવો નિર્ધાર;
તે વિના ધૂટે નહિ, નિમ્બે તે અવતાર. ૩૧
- માટે સંગ તજવો સત્ય છે, તેણે મન સ્થિર થાય;
એવું સુણી શિષ્ય બોલીઓ, સાંભળો ગુરુરાય. ૩૨
- ત્યારે યોગ સેવન કીજીએ, જેણે સ્થિરતા પામે મન;
મન જીતે જે સુક્તિ છે, તો કાં બીજું પ્રયત્ન ? ૩૩
- ત્યારે પાતાંજલી સુકત થયા, જેણે સાધ્યો યોગ,
જ્ઞાન તણું કારણુ શું, ને જ્ઞાનીને શો બોલ ? ૩૪
- ત્યારે ગુરુ કહે કાં થેલો થયો, હાની અત્પજ સાંત;
સમાધિ સુધી રહે સદા, વળી વ્યાપે બ્રાંત. ૩૫
- માટે નિદિધ્યાસન નિત્ય કરો, અખંડ બ્રહ્મ વિચાર;
સ્વ સ્વરૂપને ઝાળખો, જેહને નહિ આકાર. ૩૬
- તે ધર્મ કર્મ થકી વેગજો, મોહ માયાથી અતિત;
બીજું સર્વે અનિત્ય છે, તે નિરંજન નિત્ય. ૩૭
- તો આત્મા ઝાળખ્યો, પરહરો દૈવ ને જ્ઞાન;
કર્તા પણ બ્યારે જશે, ત્યારે ધરશે કોહોનું ધ્યાન. ૩૮
- મહાનુભાવ મહાદેશ પામ્યા, તેહની કહું સમરયા એક,
આપોપણું અંતર ગળ્યું, ટળી ત્રિવિધિ ટેક. ૩૯
- અદૈત જ્ઞાન બ્યાખ્યા વિના, અન્ય તે અવતાર;
તો અન્યનો શો આશરો, માનજે નિર્ધાર. ૪૦

માટે જાહેરાતનાં વ્યાખ્યા વિના, દરે ન જુલનમા એક,
આજ અંત વિચારી જોતાં, કરી કાઢી વિવેક. ૪૧

માટે અનુભવે આનંદ ઉપજે, માનજે નિર્ધાર;
આ અધ્યાયનો અર્થ અંતર વમે, તો લેશ નહિ વિચાર. ૪૨

અભ્યાસ નિદિધ્યાસન તણે, 'તુજને' લલો જેહ,
જનકાદિક તે એ વડે, થયા છે નિદેહ. ૪૩

યોગમા ધણું 'લલુ' સાંભળ શિષ્ય વચન,
શુરૂપાથી પામીએ, અનુભવ જગજીવન. ૪૪

इति श्री गुरु शिष्य संवादे सत्ताध्यायी एकाकार टीकाया तृतीयोऽध्यायः संपूर्ण

વળી શિષ્ય જો સ્વામી સાંભળો, નિદિધ્યાસન જેહ;
કલું તમે કૃપા કરી, સંદેહ તે વળી તેહ. ૧

સ્વરૂપ પોતાનું જણવું, આર્થ તે નિદિધ્યાસન,
(એ) વચન તમારું સાંભળી, સ્થિરતા પામું મન. ૨

વળી આ શકા અલુ રહી, તે નિવારે નાય,
સકલ સંદેહ છેડીએ, પૂછુ જોડી હાય. ૩

પૂર્વે સ્વામી ઉચર્ચા, ધણું થેડ છે જાહેરાત,
જોતા કાંઈ જડે નહિ, જાહેરાત સમાન. ૪

એ વચન તમારું મન વચ્ચું, દયા કરી કરું જેહ;
માટે પુનર્થ પુછુ એટલું, શા થઈ પ્રગટે તેહ. ૫

ત્યારે 'શુરૂ' જોડીએ, જન કૃત છે જેહ;
અધિવા આપણું છે, બાધ એમાં નહિ સંદેહ. ૬

કર્તા તો ઇશ્વર છે, જીવ કૃત કાંઈ બિન્ન;
તે સકળ સર્મજનથીએ, સ્વામી વડે વચન. ૭

સાંભળ શિષ્ય તુજને કેહું, જીવ કૃત વહેવાર;
ઇશ્વરની મુદિ મખે, જે જીવનો વ્યાપાર. ૮

કામ કોઈ ને કલ્પના, મોહ માયા ને ભાર્ત;
બેદ ધપવ ને વાસના, સોલ્યાસય તે શાત. ૯

તુષ્ણા વિપય વિકાર મદ, મત્સ પ્રપાં જેહ;
અવિદ્યા આદે અન્ય બહુ, અંતર સૃષ્ટિ તેહ. ૧૦

વળી સપ્ત ધ્યાન નિપળવીઆં, લિન લિન તે જેહ;
ઉત્તર ઉપનિષદ વિષે, રૂવેદે કલા તેહ. ૧૧

ઉપાદાન જગતને કારણે, પય પશુને કામ;
અમાપુર્ણ માદેવને, છટ યસ વિરામ. ૧૨

મન વાણી પ્રગટીઆં, જે પોતાનો અર્થ;
એ સપ્ત ધાતુનો વેશ ક્યો, જીવ તણું સામર્થ. ૧૩

વળી બ્રાહ્માર્મ્યંતર સૃષ્ટિ વર્ણુવું, સાંભળ સિધ્ધ વચન;
સમળવાની વાત છે, સાવધાન રાખે મન. ૧૪

માત પિતા ને બ્રાત ભગિની, પુત્ર દારા પરિવાર;
સંબંધી સંસારના, એ જીવ સૃષ્ટિ વિસ્તાર. ૧૫

એ આદે અનંત છે, રાગ તેહનું મન,
બ્રાહ્માર્મ્યંતર વર્ણુવી, સાંભળ સિધ્ધ વચન. ૧૬

એ ઉભયતાને પરહરો, ત્યારે પ્રગટે બોધ;
અને એક રહે તે જાણજે, સદ વ્યાપે ક્રોધ. ૧૭

એને ધ્યય - જે અષ્ટિ છે, તે સાથે શું કામ ?
તેથી તુજને લાભ છે, ન લક્ષ્ય તેહનું નામ. ૧૮

શુર સમાગમ બેટરી, થાશે બ્રહ્મ વિચાર;
તે દાળી દબે નહીં, ધ્યયરનો વિસ્તાર. ૧૯

તે તુજને બાધે નહી, બાંધનાર તે તેહ;
માટે તે સૃષ્ટિને પરહરો, એહમાં નહીં સદેહ. ૨૦

એવું સુણી સિધ્ધ બોલીઓ, બાલ કદા તમય;
અને અંતરની સુખે રહે, તેણે કાર્ય શું ન થાય ? ૨૧

ત્યારે શુર કહે શું થેયો યયો, પ્રથમ તજવી તેહ;
બોધ ત્યારે પ્રગટશે, એમાં નહીં સદેહ. ૨૨

ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, તે પર બાધ ન થાય;
અને પાછી કદા જો પ્રગટી, તો તેદમાં કાંઈ નામ ? ૨૩

અરે એહનો ઉત્તર શો દેઉં, કંઈ છે ઘેલી વાત,
કેરી પામી પરત્પર, પણ કેરીને ધાત. ૨૪

એ અવિદ્યા ને આનયીને, ફોં પાણુ તું ચાર,
દડ તજવું છાંછે નહિ, શું નથી પામ્યો દાર ? ૨૫

માટે મન રાજ્ય હત્યા મિના, ઉન્મુનિ ન આવે અંગ;
કેવલ્ય ત્યારે આં થકું, ન્યારે લુગ મન જાશે સંગ ? ૨૬

માટે બીતર બાલ વેગે તજો, સાંભળ શિષ્ય વચન,
કેવલ્યમા કાચુ નહિ, યદા છતે મન. ૨૭

હવન્મુક્તા તે થયા, જેણે હતું મન; ।
ઉન્મુનિ અવધા પામીઆ, સાબળ શિષ્ય વચન ૨૮

ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, સ્વામી કહું એક વાત;
વારે હવન્મુક્ત થયા તો, અતે કાંઈ ધાત ? ૨૯

કામ કદાપિ ભેદ જ્ઞો તેણે હવન્મુખ ન થાય;
અતે તો કેવલ્યમા અરું, સત્ય કહેો ગુર રાય ૩૦

ત્યારે ગુરજ બોલીઆ, તારી નૌતમ રીત,
કામ કોષ નથી મુકતો, તો કેવલ્ય શુ પ્રીત, ૩૧

બોધ ઉપરનો રહે, તો લોક દસારથ થાય;
કેવલ્ય ત્યારે આ થકું, ન્યારે મન નવ છતાય ? ૩૨

માટે બાલ્યાર્થતર પરદરો, હવદૃત છે જેહ,
શિષ્ય તુ સાચું માનજે, કેવલ્ય પામે તેહ ૩૩

જાણતો ને અજાણતો, એ પદાર્થ બેહ;
કેવલ્ય તેથી બિન્ન છે, સિદ્ધાંતમા તેમ કેહ ૩૪

ચમ્પદાતીન ને સદોદિત, નવ એ વર્ણવાય ;
સ્વસ્વરૂપ તે જાણજે, અનુભવે ઝોળખાય ૩૫

- જાણુવું ત્યારે જાણીયું, તે કરી બેઠો કામ;
તે જાણનારો ટળી ગયો, પછી કદાં તે રહેશે કામ. ૩૬
- તે શાસ્ત્રને નવ સાંભળે, ન કરે કાંઈ આદર;
સ્વ સ્વરૂપે ચઢી રહ્યો, એ અમરનો અમર. ૩૭
- તે સાધન કહો શે કરે, આખો ટળી ગયો આપ;
નર ટળી નિષ્કર્ષક થયો, નવ સંભવે પુન્ય ને પાપ. ૩૮
- જેમ ધાન્યાર્થી તને પરાળને, તેમ તને સધળા સંગ;
આદરતો જે કારણે, તે તો લાગે રંગ. ૩૯
- જેમ અધારે કહી આવતા, દીવો હોએ હાથ;
મંદિર જે ધડી આવીયું, તે આવીઆ રે હાથ. ૪૦
- એમ સ્વરૂપ જે ધડી સાંપડ્યું, તે ધડી તજવું સર્વ,
અને મન રહ્યું તો માનજે, નિશ્ચે પ્રગટે ગર્વ. ૪૧
- પૂર્વે વસિષ્ઠ વાણી ઉચાર્યાં, રામ પ્રત્યે જેહ;
સાંભળ શિષ્ય તુજને કહું, સંકેત વળી તેહ. ૪૨
- યોગ વસિષ્ઠ મધ્યે કહ્યું, જે સર્વથી દુર્ગમ^૧ મન;
તે છૂટ્યા વિના જાણુજે, મિથ્યા સકળ પ્રયત્ન. ૪૩
- એવી વસિષ્ઠ વાણી ઉચારી, તે રામે કરી પ્રમાણ;
તે માટે શિષ્ય સાંભળે, તુજને કહું છું વાણ. ૪૪
- ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, જે રહ્યું હોયે લેશ;
તો એ નિશ્ચયે પ્રગટે, બાહ્યભંતર કલેશ. ૪૫
- માટે ઉપાય એહનો આપીએ, ગુરુજી કરે દયાય;
મન રાજ કેમ ઝૂતીએ, મુહું લાગી પાય. ૪૬
- ત્યારે ગુરુજી વાણી બોલીઆ, સાંભળ શિષ્ય વચન;
સૂક્ષ્મ સમસ્યા પ્રીતવું, જેમ છતાયે મન. ૪૭
- તો પ્રેમ પ્રણવ^૨ આચરો, સ્થિરતા પામે મન;
પદ દાદસ માત્ર કાએ, સાંભળ શિષ્ય વચન. ૪૮

તો લેશ જો રહ્યું હશે તેહને, જીવતા ધી વાર ?
જ્યારે, કામ કોષને પરદરો, એ મન જીત્યો આધાર. ૪૯

કુપ તો તે નીપ-યો ને, જળ થયું અદ્ય
તે જોતાં સી વાર છે, સિદ્ધ થાયે અર્થ. ૫૦

પાટી પાય માગી કાઢીએ, અભ^૧ ઉદરમે સિદ્ધ
એટલો આદર છે, જો વિચારી શુદ્ધ. ૫૧

ત્યારે સિધ્ધ કહે સદેહ નિર્મમો, દયા કરી ગુરુસાથ,
કર સપૂ સિદ્ધ કરી, આવી લાગ્યો પાન. ૫૨

એ અધ્યાય જે સાબળે તેહનું મન ત્યાર થાય,
સાંત સુદત સદા રહે, પૂર્ણ પદી કહેવાય. ૫૩

એ અવસ્થા જે તણી, તેને નવ કહીએ અક્ષવિદ્,
અહા તેને ભાખીએ, એમ વહે વેદ સિદ્ધાત. ૫૪

જેની તદાપાર શ્રુતિ થઈ, અક્ષવિદ નહિ તેહ,
અહા તેહને ભાખીએ, એમા નહિ સદેહ. ૫૫

પણ અભ્યાસ કરતે ઉપજે, નહસા રથા વડે યાય,
ભગવાને પારધને કહ્યું, છઠું તે અધ્યાય. ૫૬

સ્વામી સદેહ નિર્મમો, રતો નહિ કાષ લેશ,
એવાનું ફળ પામીએ, મયો સમૂળો કલેશ. ૫૭

શિષ્યનું વચન સાબળી, ગુરુજ થયા પ્રમન્ન,
ગુરુ કૃપાથી પામીએ, અનુભવ બુદ્ધજીવન. ૫૮

इति श्री गुरुशिष्यसंवादे सप्ताध्यायी एकाकारटीकाया चतुर्थो व्यवहारः
॥ ४ ॥ संपूर्ण.

વળી સિધ્ધ વાણી ઉઘર્યો, સાબળો ગુરુજ વાત,
અખડ આનંદ કેમ રહે, તેહની કરો વિખ્યાત. ૧

એવું સુણી ગુરુ બોલીઆ, સાતમ સિધ્ધ વચન,
પ્રથ લાઢરે સાબળી હુ થયો પ્રસન્ન. ૨

- ગુણ મોંહે ઘણું ગુણ છે, તેહની કહું સુણ વાણ;
અહાનંદ જે ગમે તે, સદા રહે નિર્વાણ. ૩
- બીજા હુદ્દ આનંદ જે કાઢાવીઆ, વય વણું ને વિત;¹
પણ આતપસા જે જાણશે, એમ વટે વેદ સિદ્ધાંત. ૪
- અહ્ય આયુધ્ય તે તણા, કાણમાં ભંજુર થાય;
અનુભવનો અખંડ આનંદ, એમ વટે વાક્ય કહેવાય. ૫
- આત્મ દશા જે ઉપની, તે શાશ્વતી² શાંત કહેવાય;
અહાનંદ તે નામ તેહનું, તે કદા ભંગ નવ થાય. ૬
- બે પક્ષે તે ઉપજે, જે વિધી નિષેધ કહેવાય;
સાંભળજે સાવધાન થઇ, કહું તે મહિમાય. ૭
- પ્રથમ વિધી નિષેધ કહું, સાંભળ શિષ્ય વચન;
થવણુ, મનન, નિદીધ્યાસને, થાય આત્મ દર્શન. ૮
- દેવે નિષેધ નીઃપક્ષ કહું, અર્થ બેનો એક;
વાચ્ય માત્ર વેરા કહાવે, બે તે વસ્તુ વિવેક. ૯
- જે આત્મા થાયે ચોધડી, વળી ઉડગણુ³ તે શું થાય ?
પવનનો બાધે પોટલો, અને મેહધાર ગણાય. ૧૦
- તો ગુરુ શાસ્ત્ર વિના, તત્ત્વજ્ઞાન તે થાય ?
મોટે મનસા વાચા કર્મણા, સેવો સદ્ગુરુ રાય.⁴ ૧૧
- અહાનંદ જ્યારે ઉપન્યુ, ત્યારે ભાગી સધળી બ્રાંત;
સંશય એકે નવ સંભવે, રહે સાશ્વતિ શાંત. ૧૨
- સંસાર શોક સાગર છે, તેહને ન વ્યાપે લગાર;
પદ્મ⁵ પત્ર પટંતરે, એ માનજે નિર્ધાર. ૧૩
- તે અખંડ આનંદમાં રહે, રૂપ તેહનું તેહ,
તેજ તેહને ઝાળખે, જે થયો વિદેહ. ૧૪
- તેહને પાપ પુન્ય ન સંભવે, જેમ સ્ફાટિકને રંગ;
વળી આજ ઉધ્વયું⁶ ક્ષીરયી, તે ન કરે પાછો રંગ. ૧૫

- પાપ પુન્યથી પ્રગટે, સઘ તે વળી સોક;
એક કરે એક અન્ય કરે, એ પ્રત્યક્ષ પારખું રોક. ૧૬
- અરે કાંઈ સધું નહિ, પુણ્ય તલો એ કલેશ;
અને સિદ્ધ તર્ત તે સંભવે, જે પાતક વાળે લેશ. ૧૭
- ખાટે એક કરે એક ન કરે, સઘ આપે કલેશ;
તે જગતને સંભવે, રાત્રીને નહિ લેશ. ૧૮
- ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, તે જ્ઞાન શી ચાપ ?
સદ્ગુરુ વદો વેદ કરી, પુછું લાગી પાપ. ૧૯
- અગમ, નિર્ગમ તે ઉચ્ચાં, કર્મ પામીએ ધ્રુવ;
અને તમોએ અન્ય કહ્યું, તેનો દાખવો મૂર્ખ. ૨૦
- ત્યારે ગુરુ કહે કાં ઘેલો થયો, સાંભળ શિષ્ય વચન;
કર્મ કરે કો કાળથી, ન ચાપ આગ દર્શન. ૨૧
- કર્મ તો છે કલ્પના, અવિદ્યા એ કહેવાય;
તે કરવાને કારણે, જેણે ચિત્ત ધૃતિ શુદ્ધ થાય. ૨૨
- કર્મે દેહ જે પ્રગટીઓ, તે કર્મેથી શું જનન ?
શું જે શિષ્ય ઘેલો થયો, શું કચરે કચરો ધોવાય ? ૨૩
- ચિત્ત ધૃતિ શુદ્ધિ કારણે, વર્ણાશ્રમનાં કર્મ;
પણ તે સાંસ નવ પામીએ, કાંઈ કાળે બ્રહ્મ. ૨૪
- એ અવિદ્યા તે કર્મ છે, ને સુવિદ્યા થલ વિચાર;
અવિદ્યા અમૃત કરે, ને સુવિદ્યા તે અદાર. ૨૫
- કારોપનિવદ્ધ વિદ્યે, કહ્યું છે વળી તેહ;
સાંભળ શિષ્ય સાવધાન થઈ, કહું જુજને તેહ. ૨૬
- સનત કુમાર પ્રત્યે, શુદ્ધી નારદે જે પાત;
સાંભળજે સાવધાન થઈ, તે કરે વિખ્યાત. ૨૭
- સદા ચાંતિ કેમ રહે, કેનસ્ય પ્રપ્રતિ કેમ ચાપ;
તે મુનિ કહો વેગે કરી, ગુજુ તમને જોય. ૨૮
- ત્યારે સનત કુમાર એ... ને મનો મુનિ પાણ;
આમણવા ઉપન્યાસના, ને દ્વાપ નગતિ નિવોણ. ૨૯

- અદ્વૈત પદ આત્મા વિના, કેવલ્ય ન પામે કોય;
વેદ વચન એ માનજે, સુર ત્રપિ મુનિ બે હોય. ૩૦
- એક ભાષ્ય માત્ર બે ભિન્ન રહે, તો ધરે તે તન;
મોટે અદ્વૈત વિના છૂટે નહિ, સાંભળ સિધ્ધ વચન. ૩૧
- અર્ક અને અનર્ક^૧ શક,^૨ દ્વૈત મારગી જોઈ;
અઘાપિ તપતા રહ્યા નથી, પ્રત્યક્ષ પ્રેક્ષકને તેહ. ૩૨
- મોટે ધેયરૂ, ધ્યાતા^૩ કોઈ છે નહિ, એક બ્રહ્મ અદ્વૈત;
એ આત્મ દશા કેરી, કદી તુજને રીત. ૩૩
- શ્રુતિ સ્વમુખે કહે, નથી બ્રાત મ્હોંની વાત;
સિદ્ધાંત તે એજ છે, જે કર્મ^૪ વિખ્યાત. ૩૪
- (પણ) જ્યારે હૃદયમંથી ભેદશે, છેદશે, સંશય સર્વ;
કર્મ સકળનો ક્ષય થશે, ટળશે ત્રિવિધિ ગર્વ. ૩૫
- તે પ્રથક મ્થક પ્રીછવું, મંથી શંસય કર્મ;
સાંભળજે સાવધાન થઈ, જાણવો છે મર્મ. ૩૬
- પ્રથમ મંથી કેરી ગતી, કર્મ તે પ્રકાશ;
અંતઃકરણમાં ઉદ્ભવ્યો, તેનું નામ ચિદાભાસ. ૩૭
- તેટલે મંથી ટળી કે, લગારે રહે ન ભેદ;
બ્રહ્મવિદ્યા કરો ભાષી તો, પામે એક છેદ. ૩૮
- એ તુજને મંથી કહી, હવે કહું શંસય જોઈ;
લગવાન કેર ભાષ્ય, (ગીતા) છે, પ્રીછવું તુજને તેહ. ૩૯
- આત્મા ને દેહ તે ભિન્ન છે, કે સંકે છે તે એક;
એ સંશય તું જાણજો, એક પણ અનેક. ૪૦
- અને કર્તા ને અકર્તા તણો, જડશે જ્યારે મર્મ;
ત્યારે સંશય નહિ સંભવે, અને ભિન્ન નહિ ભાસે બ્રહ્મ. ૪૧

૧ અનર્ક-અગ્નિ. ૨ શક-ઈન્દ્ર. ૩ ધેય-ધારણ કરવા યોગ્ય. ૪ ધ્યાતા-ચિંતન કરનાર.

હવે કર્મની ગતિ કહું, ત્રિવિધિ જે કહેનાય,
અહા દશા'બ્યા ઉપની, ત્યાં સર્વ સમૂળ જાય. ૪૨

એક તે સચિત, બીજા પ્રારબ્ધ જેહ,
ત્રીજું તે ક્રિયામાણુ છે, ત્રિવિધે તે તેહ. ૪૩

ઉભય તો તતક્ષણ મીઝ્યાં, સંચિત ક્રિયામાણુ જેહ,
એક પ્રારબ્ધ જ્ઞાન જે રહ્યા, તે જોગવે દેહ ૪૪

પણ તે જ્ઞાનીને લેખવે નહિ, જેમ દર્પણમાં લગાર,
જગત દ્રષ્ટે દેખતા, પણ તેહને તે વહેવાર. ૪૫

ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાલજો, કેમ મિથ્યા ત્રિવિધિ કર્મ.
એવડું કારણુ શું, એક દશા બ્યાપે અહા, ૪૬

સાલજ શિષ્ય ટુજને કહું, એ મહાદશા કહેવાય,
જેમ પ્રાચી પૂર્વ દિશાએ, પ્રભાકર પ્રગટયા દશદિશાનુ તિમિર જાય ૪૭

કર તો તો અવિદ્યા વડે, ને કલ્પનાએ પરિમાણુ
તે એ નિષ્કે નિર્જમી, તેણે ક્રિયામાણુની દાણુ. ૪૮

સંચિત તો જ્ઞાના રહે, જ્યારે જન્મનો થયો અભાન,
નહી જ્યારે ઉતર્ણા, ત્યારે જ્ઞાને જોઈએ નાવ ૪૯

મોટે સાલજ શિષ્ય ટુજને કહું, જ્ઞાનીને નહિ કર્મ,
ફળે પુષ્પ કાઈ સંભવે, જે વિચારી મર્મ ૫૦

ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાલજો, કાઈ જ્ઞાન કાઈ કર્મ;
મિશ્રિત જે જન આચરે, તે નવ પામે અહા ૫૧

વચન શિષ્યનું સાલજી, એમ જોઈયા ગુરુરાય
જ્ઞાન જ્યારે પ્રગટીયુ, ત્યારે કર્મ કશું ન થાય ૫૨

સિદ્ધ આગળ જલુ' રહે તો, જ્ઞાન વ્યાપે કર્મ,
એવી બધિકું, શું કહું, સમગ્ર જા, જે મર્મ. ૫૩

ફળ જે વૃદ્ધિને પામીયુ, તેમ તેમ પુષ્પને ખાય;
તેમ જ્ઞાને કર્મ જાણજે, સંપૂર્ણ સમાય. ૫૪

બ્રહ્માનંદ જ્યારે ઉપન્યો, ત્યારે આદર શો કહેવાય;
ધેબરને પરહરીને, કાણુ ખોળને ખાય ? ૫૫

બ્રહ્માનંદ દશા વિચે, નથી ધ્યાતા ધ્યેય;
એક રસ અદ્વૈત છે, જુમા કહીએ તેહ. ૫૬

એ અવસ્થા જે તણી, તેજ પૂર્ણ બ્રહ્મ;
પછી શું રહ્યું તેહને પામવું, ને શો કરે તે શ્રમ ? ૫૭

એ અધ્યાય નર નિત્યે ભણે, કરે કાર્ય કારણુ વિચાર;
તેહને દેવસ્થમાં કાચું નહિ, માનજે નિર્ધાર. ૫૮

સદ્ગુરના વચન સાંભળી, શિષ્ય યયા પ્રસન્ન;
વાણી વિના શું વહે, કહો જગજીવન ? ૫૯

इति श्री गुरुशिष्यसंवादे सप्ताध्यायी एकाकारटीकायाम् पंचमो अध्यायः.

વળી શિષ્ય વાણી ઉચરે, સ્વામી સાંભળો વાત;
બ્રહ્માનંદ તમો જે કહો, તેહની જુગતે કરો વિખ્યાત. ૧

શ્રુતિએ કહી સાક્ષ છે, તે વદો સ્વામી વાણ;
તે સુણી ગુર બોલીઆ, સાંભળ શિષ્ય સુભણ. ૨

તેત્રિ શ્રુતિ સાક્ષ છે, વળી જુગ્ય શ્રુતિ છે જેહ;
તેહ મધ્યે જે વર્ણવ્યું, સાંભળ શિષ્ય કહું તેહ. ૩

નારદ નિવૃત્તિ પામીઆ, તે કહું દુજને વાત;
સાંભળજે સાવધાન યદ, કરું સકળ વિખ્યાત. ૪

સનક સનંદન ગુરે કર્યા, બ્રહ્મ વિદ્યાને કાજ;
તાપ તત્ત્વણુ ત્રિવિધિ મીલ્યા, ગદ્દ હૃદયની દાજ. ૫

ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, નારદ તો મહા યુન;
તેહને તાપ કેમ પ્રગટે, તે સિદ્ધે વદો વચન. ૬

પુરાણે પ્રવીણ છે, લહે શાસ્ત્રની ગત્ય;
નેદ તો વાણીએ વહે, એહવી જેની ગત્ય. ૭

તેહને તાપ કેમ સંભવે, એ તો નૌતમ વાત;
પરહરીને પરમાણુ છે, તે સધળે વિખ્યાત, ૮

- ‘વળી તાપ ત્રિવિધિ છે કલાં, તે તણાં વણુંવો રૂપ;
સદેહ સધળા નિવારીએ, દાખવો સ્વસ્વરૂપ. ૯
- સાબળ શિષ્ય તુજને કહું, બાપ્યા કેરું ભાધ્ય;
તણુ અવસ્થાએ તાપ છે, તે કરું પ્રકાશ. ૧૦
- પ્રથમ શિષ્ય તે ઉપને, પછી સવાદે થાય;
સામાને નવ જીતીએ, તોએ તાપ નવ જાય. ૧૧
- શિષ્ય તે જો વિસરે, કે વળી જીતે આપ;
નુનાધિક સંગ મળે, તોએ પ્રગટે તાપ ૧૨
- માટે બ્રહ્મ વિદ્યાને કારણે, ગુરુ નીધા તેહ,
શ્રુતિએ એ સાક્ષ છે, તેમા નહિ સદેહ ૧૩
- જો બ્રહ્મા થકી પ્રાપ્તિ હુતી, તે આપી તતખેવ,
સુશુતામા શિતળ થયા, નારદ મુનિ તે એવ. ૧૪
- જેહમા ધેય ક્યાતા ન સંભવે, અખંડ અદેત એકરસ;
લાં રોષે જાતા ને જ્ઞાન પણુ, સર્વે થયુ સમરસ ૧૫
- ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાબળે, બ્રહ્મ રિદા કહી જેહ,
વેદ પુરાણુ શાસ્ત્ર થકી, અળગી કહી તેહ ૧૬
- એટલા થકી નવ ઉપની, નારદ મુનિને જેહ;
માટે સ્વામી શિષ્ય કહો, જેમ જાય સદેહ ૧૭
- એવું મુણિ ગુરુ બોલિયા, સાબળ શિષ્ય વચન,
એ બણી ઝીણી વાત છે, સાવધ રાખે મન. ૧૮
- સમસ્થામાં સમજનુ, ભાઈ જ્ઞાન જેરી વાત
પદ ને પાસા વિના નવ થાએ કાષ સત્ય ૧૯
- માટે સમજજે સાવધ થઇ, કહું તુને જીતાવ,
ઉત્કૃષ્ટ નિઃકૃષ્ટ ઉપજે, વિદ્યા કહે વેદાવ ૨૦
- જેમ પપમાહે પદાર્થ પાપ છે, તે જુગતે આવે દાપ;
જેમ ને સામગ્રી જોઇએ, વળી સંગી સાથ ૨૧

‘દુઃખ દધી રનવનીત ધૃત, ને પાંચમી તે રતક	-
પણ વરણ સગે સંભવે, સ્વાદ જેહનો સક	૨૨
તે પ્રયત્ને પામીએ, અને કદાં વળી નય	-
તો પદરથ શું કહું, જો પયજ નવ પીવાય.	૨૩
માટે એમ તું બાલુજે, સર્વમાં વિદ્યા બ્રહ્મ;	-
સાંભળ શિષ્ય તો સાંપડે, જો કરે કાઠે અમ.	૨૪
તે માટે નારદે ગુરુ કયાં, કાઠી આપ્યું ધૃત;	-
સનક સનંદન ગુરુ થયા, પામ્યા પદારથ તર્ક.	૨૫
ગુરુ કહે નારદી શ્રુતિ વિષે, સ્વમુખે કયું વિખ્યાત;	-
ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, એ અન્ય કહી છે વાત.	૨૬
હવે તાપ ત્રિવિધિ જે કહ્યા, તેહનું સુણ કહું નામ;	-
કીયે અવસર પ્રકટે, અને રયાં કરે તે કામ.	૨૭
પ્રઅધ્યાત્મ; અધિભૂત, અધિદેવ જેહ;	-
એ ત્રિવિધિ તાપ છે, સાંભળ શિષ્ય કહું તેહ.	૨૮
સ્વદેહ થયા જે પ્રગટે, અધ્યાત્મ તો તેહ;	-
પ્રઅમહાશુત થયા પ્રગટે, અધિભૂત તો તેહ.	૨૯
અને દેવ થયા જે પ્રગટે, તે અધિદેવ કહેવાય;	-
એ ત્રિવિધિ કહ્યા, એથી અનાવૃતિ થાય.	૩૦
એ તાપ ત્રિવિધિ પરહરે, જ્યારે સુવિચાર તે થાય;	-
જગત તે રનન વસે, તે બ્રહ્મવિત કહેવાય.	૩૧
પણી સુગુપ્તિ અવસ્થા સાપડે, ત્યારે આનંદ પામે શુભ;	-
અપિદ્યા ઉપાધી ટળી, ત્યારે સ્વસ્વરૂપી શિવ.	૩૨
સુગુપ્તિ સમાધિ મુર્છા વિષે, દશા વ્યાપે જેહ;	-
અખંડ જેહને રહે, સુમા કહીએ તેહ.	૩૩
અદૈત પદ જે પામીએ, શું કરે સાધન;	-
જિનના કાંઈ લાસે નહિ, તો કદાં લાગે કદો મન.	૩૪

૧ દુઃખ-દુઃખ. ૨ નવનીત-માખણ. ૩ તક-જાણ. ૪ સક-સાકર જેવો મોડો.

(૧) ૫ અધ્યાત્મ-આત્માનુ. ૬ અધિભૂત-પ્રઅ મહાશુતનું. ૭ અધિદેવ-દેવતું.

૮ સુમા-શૂનન-અતિશયપણું-વિરાટ પુરુષ.

- બ્રહ્મ અદ્વૈત કેમ માનીએ, કેહો સ્વામી તે વાત;
જેથી સંશય નિર્મિત, તેડરો વિખ્યાત. ૩૫
- પ્રવચ સમે તે પામીએ, અદ્વૈત બ્રહ્મ છે જોહ;
માટે એ તે એક છે, એહમાં નહિ સંદેહ. ૩૬
- મૃદિ પહેલા શું હતું, અને મૃદિ સમાશે ક્યાંય ?
એમાં સંદેહ સો રહ્યો, વિચારો મન માંય. ૩૭
- તે બ્રહ્મ રખે જાણુનો, કુટમ્બ થકી વળી અન્ય;
એજ ભૂમા જાણુને, સાંભળ શિષ્ય વચન. ૩૮
- પરિચ્છેદ એહને છે, નહિ દેશ કાળ પરિમાણ;
સર્વવાસિ સંદોહિત, સ્વયં પ્રકાશ તું જાણ. ૩૯
- સુપુત્રિમાં સંભવ છે, જે આનંદ અખંડ;
તે ઉભયતાએ ના નિપજે, જે રૂર સકળ બ્રહ્માંડ. ૪૦
- પણ આનંદ બોક્તા એ નથી, એહનો સાક્ષી જાણ;
એ નિર્લેપ કહી લેયે નહિ, સાંભળ શિષ્ય તું વાણ. ૪૧
- છવ આ વિધય પામે, હૃદયાકાશની માટે;
હિન્દ્ર સકળ અલગ થઈ, તે સુપુત્રિ કહેવાયે. ૪૨
- સ્થૂલ સૂક્ષ્મ સરીરના પ્રપન્ચો જ્યાં લેહ;
સુપુત્રિ અવસ્થા તેહને, શ્રુતિસ્વ મુખે કેહ. ૪૩
- દૃષ્ટાંત તેહનું જે કહ્યું, શ્રુતિ સ્વમુખે જોહ;
સાંભળજે સ્વાવધ થઈ, કહું તુજને તેહ. ૪૪
- વળી અહલારપ્પ ઉપનિષદ, છે યજુર્વેદનું જોહ;
છોદામ્બ ઉપનિષદ, સામ વેદનું તેહ. ૪૫
- તેહમાં આમાત્યની શાખા મળે, કહું છે દૃષ્ટાંત;
તેહમાં પાંચનો પટંતરો, દાખતું દૃષ્ટાંત. ૪૬
- ૧ શકુની ૨ સુપર્ણ કુમાર, નરપત્ત, વળી મહા બલપ્પ જોહ;
પ્રથક પ્રથક ગ્રીહતુ, સાંભળ શિષ્યનું તેહ. ૪૭
- જે શકુની સ્વએ દોરડો, તે દેશ દયા જેમ પાવ;
પંડી અપિષ્ટને બાવી બેમે, ન્યારે સુખી શાવ. ૪૮

- તેમ જીવ મને બાંધીએ, ઉપાધિ ઉપર ધાય;
તે જેમ જેમ આથો સાંચરે, તેમ તેમ તે તણાય. ૪૬
- અધિષ્ઠાને આપ્યા વિના, કદા ન ભાગે ભ્રાંત;
સુપુત્રિ જો સાંપડે, તો સઘ વ્યાપે શાંત. ૫૦
- વળી સુપુત્રું તેજે સીચાણે, જેહની ઉધર્વરતા ગાય;
પણ નેડા વિના તેહને, નિવતિન વ્યાપે શાંત. ૫૧
- ભારે આલેપ આવવા ઇચ્છા કીધી ત્યારે પાંખ કીધી સંકીર્ણ;
લોટ પોટ, થકને પડ્યો, સંકેલીને ચર્ણ. ૫૨
- એમ સુપુત્રિને કારણે, ઇચ્છા કરે છે જીવ;
અજ્ઞાન ઉપાધિને તજી, સઘ થાયે શિવ. ૫૩
- હવે આમણુ મધ્યે ભાખીઉં, જાળાલી સુતિ જેહ.
અઘર્વ વેદે ઉચ્ચરી, કહું તુજને તેહ. ૫૪
- કુમાર જે મસ્તન પાન કરીને, રહેજે કીધું શયન;
તેમ આનંદમાં રમે, જેમ ઝાઝા જળમાં મીન. ૫૫
- તેહને અવિદ્યાના અંકુર નહિ, નહિ વિપથ ઇન્દ્રિય જ્ઞાન;
એવા આનંદમાં રમે, તે સુપુત્રિ સમાન. ૫૬
- વળી સામરાજ્ય જે કહાવીએ, તેના શિતળ થયા સર્વ અંગ;
તેમ સુપુત્રિમાં જે સુતે, તેહવા તેના હંગ. ૫૭
- વળી મહા બ્રાહ્મણુ તણું, મન સ્થિરતા પામ્યું જેમ;
સુપુત્રિમાં સ્થિરતા પામે, અન્ય જન તે જેમ. ૫૮
- જેહને કલ્પના પરહરી, જાણ્યો સત્ત્વો મર્મ;
બ્રાહ્મણુ તેહને ભાખીએ, જેકા જાણે બ્રહ્મ. ૫૯
- એમ સુપુત્રિમાં સ્થિરતા પામે, ચપળતા નહિ લેશ;
અવિદ્યા અંકુર નહિ, નર સંભવે ટાંક લેશ. ૬૦
- ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, બહાંડ ભર્યું ભરપુર;
તેમાં તણુ દર્પાંત કેમ કલાં, અન્ય નહિ કેા શુર ? ૬૧
- વિવિધ જે જગત કહાવે, સુણુ શિષ્ય કહું વાણુ;
અવિવેકી, વિવેકી, મહા વિવેકી, એ ત્રિવિધીએ જાણુ. ૬૨
- વિવેકીમાં રાજ મુખી, અવિવેકીમાં બાળ;
મહા વિવેકીમાં બ્રાહ્મણુ મુખી, બીજા આજ પપાળ. ૬૩

માટે સુપુત્રિમાં સુખ પુરણ, બીજે નહિ દહીં લેશ;
અને જાગત સ્વપ્ન વિષે, સદા જીવને કેલેશ. ૬૪

માટે સુપુત્રિમાં સુખ પુરણ, વળી એક દષ્ટાંત;
કેવલ ઉપનિષદ મંથે, કહું છું દષ્ટાંત. ૬૫

જેમ કામિની હોય કામી સજે, તેહને નહિ અન્ય વિચાર;
બાહ્યાર્થતર જાગૃત કરે, સમ્યા સકળ વહેવાર. ૬૬

અદૈત નર તે સમ સુપુત્રિ સામાન્ય;
કોટી કોટી કારજ ભરે, પણ નહિ અન્ય કાંઈ ટાન. ૬૭

તેમ સુપુત્રિ વિષે જે સ્ત્રી, સપૂર્ણ તેને સુખ;
એક દશાને પામીઓ, લેશ ન સંભવે દુઃખ. ૬૮

માટે મુદુલ સેજ કરે, નરપથ કરે ધરે એકાંત;
સુપુત્રિને કારણે, જેથી વ્યાપે સાંત. ૬૯

જેથી પ્રહાનંદ તે પ્રગટે, લાઇ માટે પ્રવેશે દ્રવ્ય;
સુપુત્રિને કારણે, મનુષ્ય શકાદિક સુર સર્વ. ૭૦

એ સુણતે સંશય ઉપજ્યા, યુધ્ધ બુંદી સ્વામી વ્રાત;
ઉપાદાન પણ એ તણું, દિલે છે વળી વ્રાત. ૭૧

સ્વપ્નમંકાચક દહીં હુતી, તેહનું કારણ સુ;
ઉપાદાન તો ઉચ્ચે, તે મારે મન વરણ. ૭૨

સુપુત્રિ તો વિપયથી પ્રગટે, ત્યારે શું વિપયાનંદની જાત;
સંશય સમઢ જે, સંભવ્યો, તે છેદીએ તાત. ૭૩

સાંભળ શિખર પુજને કહું, તે વિપય કેટલી વાર;
અજાનનું આવરણ થયું, ત્યારે સમ્યાતિ નિરવાર. ૭૪

નિદ્રાવશ નથી જાણતો, એ સેહેજ કે સ્મૃતિશન;
ત્રિપુટી ત્યાં ટળી ગઇ, જે સાતા જોયને જ્ઞાન. ૭૫

પ્રપંચ સર્વ સુંદર તણાં, તે સમ્યા જાને ભોગ;
પહેલી અવરથાએ પ્રગટે, પછી નહિ ભોગવે ભોગ(વિગ) ૭૬

ચિદાભાસ ગળી ગયો, અને ઈદિવ થઇ સર્વ લીન;
ખેવ ધાતા ત્યાં નહિ, જેમ સુકે વેસર જળી મીન. ૭૭

ત્યારે શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, ચિદાભાસ નહિ તદા;
તો પાછો કાણ ઉત્તર વાળે, જન્યત કાળે જદા. ૭૬

કુટસ્થ સર્વાતિત છે, જે ભૂમા નામ કહેવાય;
નિરાલંબ નિર્વેષ છે, તે સુખે કાળે થાય. ૭૮

સાંભળ શિષ્ય તુજને કહું, એમ બોલ્યા ગુરુવચન;
ઉત્તર એહનો આપશું, સાવધ રાખે મન. ૮૦

જેમ અગ્નિ સંગે આજ ઝોગબધું, તતક્ષણ થયું એક ધાર;
થોભ્યું કાંઇ રહે નહિ, માનજે નિર્ધાર. ૮૧

પછે વાસુ પરણને ચોગે, જામ્યું અને દ્રક્તા પામ્યું જેઠ;
તે ઉપર કાંઇ અન્ય રહે, એમાં કાંઇ સંદેહ ? ૮૨

પાત્ર પોતે લેવી ધરને ? ને રહ્યું મોહેનું માંય;
તે પાત્ર પુર કીજીએ, ત્યારે સિદ્ધ જડતા જાય. ૮૩

માટે વાસના વાસણ મધ્યે, ચિદાભાસ મળ્યો તો જેઠ;
તે જન્યત કાળે માનતો, ને કહે મારી દેહ. ૮૪

માટે સુપુષ્પિતે નથી સાધન, સ્વયં પ્રકાશ કહેવાય;
ઉપાદાન મળે નહિ, તે ગુરુ કૃપાએ થાય. ૮૫

જેમ સાંખ્ય વાદી વર્ણવે, જે યાગ્ય સ્વયં પ્રકાશ;
અને છુદ્ધવાદી વર્ણવે, જે શુદ્ધિ છે અવિનાશ. ૮૬

તેમ વેદાંતિ જે વર્ણવે, આત્મા સ્વયં પ્રકાશ,
ત્રિપુટીથી અળગો સદા, અખંડ અવિચળ અવિનાશ. ૮૭

તેમ આત્મદશાએ અતુલવે, અન્ય નહિ ઉપાય;
તેમ ન વાણીથી વેગજો, નિગમ નેતિનેતિ કરી ગાય. ૮૮

ને ગુરુ કૃપાએ પામીએ, સાંભળ શિષ્ય વચન;
એ અધ્યાય નિત્યે લજે, સાવધાન રાખી મન. ૮૯

આત્મા અતુલવ્યો જાણીએ, ત્યારે યગદે અદ્વૈત જ્ઞાન;
પરમપદને પામીએ, ને જુઓ દેહ અલિમાન. ૯૦

જીવન્મુક્ત તે જન થયો, તેમને નહિ પુનરાવર્ત;
જ્ઞાન જે ધરી ઉપજ્યું, તે ધરી મુકિત મર્ત. ૯૧

એ અધ્યાય નિત્યે ભણે, એહનું કરે પ્રયત્ન;
છવન્મુખિ ભણુરો, ભાખ્યો જગજીવન

૯૨

इति श्री गुरुशिष्यसंवादे सप्ताध्यायीएकाकारटीकाया षष्ठोऽध्यायः.

વળી શિષ્ય વાણી ઉચરે, સાંભળો સ્વામી વાત,
હવે સંશય સૂક્ષ્મ રહ્યો, તેહને નિવારો તાત

૧

વેદ કર્મ તો વર્ણવ્યાં, પુરાણે વૃત્ત તીર્થ મહિમાય;
સાક્ષ નામ તે વેગળા, ત્યારે ક્યું નિશ્ચય કહેવાય.

૨

અને બ્રહ્મવિદ્યા વિના, સ્વામી કરે કોટી ઉપાય;
અપરોક્ષ જ્ઞાન ન ઉપજે, તોતમો કહ્યું ગુરુશય

૩

માટે વેદાંતનું સિદ્ધાંત નહો, જેણે સંશય મનનો ભય;
અનુભવે એવું ઉચરો, મુધુ ભાગી પાપ.

૪

સંકેતમા સમજાવજો, મારા ગુરુ દીનદયાળ;
મથ ધણા સાંભળતા, આવી પહોંચે કાળ.

૫

અને સંશયમાં નર જે મરે, તે સિદ્ધ ધરે અવતાર;
ભરતજી સરખા સાંભળ્યા, એમા કાંઈ વિચાર.

૬

માટે સંશય શીખ નિનારીએ, દયા કરી ગુરુશય,
અપરોક્ષ જ્ઞાન કેમ ઉપજે, અને છવપદ કેમ ન ભય

૭

બ્રહ્મધ્યારણ્ય ઉપનિષદ વિશે, એક સંખી નૈતમ વાત,
મંકોડે છંદ્ર પ્રત્યે કહી, રીતે વિખ્યાત

૮

એરાવત આરોહણ કરી, શક સિદ્ધારને ભય;
લાહાર મંકોડા તણી દીધી, મદનીર માય.

૯

તેહમાં એક ખોટો તે શુ, વર્ષ પરસ્પર ક્રુદ્ધ
ત્યારે શક સામું જોઈ દરબો, કહે કર્મ કેરાં કદ.

૧૦

ત્યારે મંકોડા મુખ ઉચર્યો, સાંભળ સુરપતિ શય;
બ્રહ્મરસ પીધા વિના, સુણુ કુ.ખ ન ભય.

૧૧

અવતાર મદારા સાંભળો, કદ્દુ શક તે વાણ;
અંકજ ઉઘલિજ સ્વેદજ દેહ, ભાખ્યો નવામુજ ખાણ.

૧૨

વળી ગોપીસ વાર બ્રહ્મા થયો, છંદ્ર અઽતાળીય વાર;
અને બ્રાજ ખેડા મંકોડાનો, મેં ધર્યો ઇ અવતાર.

૧૩

- શું રાજ્યે એ સુખથી, છે સરસવ કંર પરિભાણુ;
તપ સુધી ભોગવી પછે, ક્ષીં ચારે ખાણુ. ૧૪
- માટે અવતાર ઉત્તમ માનવીનો, જેણે થાય બ્રહ્મ વિચાર;
અપરોક્ષ જ્ઞાન ને ઉપજે, તો છુટશે સંસાર. ૧૫
- એહવું સ્વામી મુખ મુદ્ધ, અને ઉપનિષદનો અર્થ;
માટે બ્રહ્મવિદ્યા પેળીએ, થો સદ્ગુરુ સમર્થ. ૧૬
- એવું સુણી પ્રસન્ન થઈ, ગુરુજી વદા વચન;
વેદાંતનું સિદ્ધાંત કહું, સાવધન રાખે મન. ૧૭
- આદિ પુરૂષ અકર્મ અબ્યય, અગ્રમેય અપાર;
અનંત ધૃષ્ટ અજ અક્ષર, અનાદિ અનાકાળ. ૧૮
- નિરાલંબ નિર્લેપ નિર્ગુણ, નિત્ય ને નિરભય;
નિરંજન નિશ્ચય નામક, નિગમ એવું કેય. ૧૯
- સતમિત્ત આનંદ સુદોદિત, શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વયં પ્રકાશ;
એક રસ અખંડ અદ્વૈત, અચલ ને અવિનાશ. ૨૦
- તે વિશ્વ માંહે વ્યાપી રહ્યો, તુને દાખવું વૃતાંત;
સાંભળજે સાવધ થઈ, વેદાંતનું સિદ્ધાંત. ૨૧
- જેમ જ્ઞાન માત્ર તે મૃતિકા, ઉપાધિએ અળગા પડે;
પણ નામ રૂપ ને મોડતે, તેમાંથી પછી શું જડે. ૨૨
- જે હતું પછે તે રહ્યું, ઉપાધિ બ્યારે અળગી થઈ;
પ્રલક્ષ પારણું મેલ્ય દ્રષ્ટે, જે કુતી તે થઈ રહી. ૨૩
- વળી કનકથી કુંડલ પ્રગટે, બુપણ્થી ભિન્ન તે કહાવીઆ;
પણ નામ રૂપ નિમેષતાં, સહેજે સુવર્ણમાં આવીઆ. ૨૪
- મૃતિકાનું મંદિર કીધું, નામ તેહનાં બહુ થયાં;
ઉપાધિ અળગી નીસરી, ત્યારે કાષ્ટ માટી થઈ રહ્યાં. ૨૫
- લોહ થઈ જેમ ખડ્ગ પ્રગટ્યું, નામ તે ત્યારે થયું;
પણ નામ રૂપ તે મોડતે, પછે તેહમાં કહે શું રહ્યું ? ૨૬
- વળી પાત્ર કેરાં પાત્ર પ્રગટે, નામ તેના બહુ કહે;
ઉપાધિ અળગી કાઢતે, પછી તેદમાં શું રહે ? ૨૭
- ઉપાધિ સંજે નથી અળગાં, કહેવામાં રવેશે પડે;
એ જુગતિ વિના વાત ઝીણી, કહો કઈ રીતે જડે ? ૨૮

ઉત્પત્તિ પહેલું શું હતું, ને વર્તમાન કંઈ વેરે પડે;
અવશે કંઈ મુલદાર્ય નથી, પણ જીકિત હોય તો જડે.

૨૯

તેમ પણ કાળે યજ્ઞ વર્તે, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય;
ઉપાધિ થોડે ભિન્ન જાસે, તે આત્મ, મારે કેદ.

૩૦

ઘટમહાદિક દેહ જળે, તેથી ભિન્ન મહદાકાશ,
ત્યારે ભાગ્ય શું કારણ છે, વસ્તુ છે અવિનાશ.

૩૧

તે નહિ રક્તપીત શ્વેત, શામ, નહિ નીચ નહિ સ્તંભ;
પૃથ્વી નહિ પાણી તેજ વાયુ, વળી, નહિ તે અન્ય.

૩૨

હ્રસ્વ નહિ દિર્ઘ નહિ, નહિ સ્પૃશ ને સૂક્ષ્મ,
ધર્મ કર્મ નહિ સભવે, નહિ સંકલ્પ વિકલ્પ નીમ.

૩૩

કામ ક્રોધ લોભ બહિ, નહિ મોહ મત્સર અહંકાર;
ધર્મ, દ્વેષ ને કલ્પના, નહિ તૂટ્યા વિકાર.

૩૪

અપચ નહિ ને ગુણ નહિ, નહિ અવસ્થા ભોગ;
ગાનધન પૂર્ણાંદ, પૂરણ આનંદકંદ સુખ, આવ.

૩૫

અનિર્વચનીય અનપદિ વિદ્યા, તેહને જોગે જોડ;
ઉપાધિ માત્ર ભિન્ન જાસે, પ્રિયુષં ઘૂળને તેડ.

૩૬

જેમ અગ્નિ યજ્ઞ વિસ્ફૂર્તીંગ ઉડે, કાષ્ટ કરે જોગ;
રદારક જાન તે ખરહરીતે, કરે જાણુક ભોગ.

૩૭

પ્રત્યક્ષ પારણું પેખ દ્રષ્ટે, એ અનિર્વચનીયના કામ;
અખંડ ને અકિત દેખાડે, ત્રિધ્યા સુધી નામ.

૩૮

પણ બોક્તા એહનો ભિન્ન છે, તે જાતે જાસે એહ,
સાક્ષીનાન ચેતન્ય છે, એમા નહિ સદેહ.

૩૯

સપ્તદશની જે સૂક્ષ્મ દેહ, તેમા ચેતન્યનો આભાસ;
તે આળા એહેલા કરે, તેહનું નામ ત્રિદાભાસ.

૪૦

કર્તવ્યપણું તે ગૃહિ રજો, અને કર્મ ન તપ્ત થાય;
ક્રિયાએ તે અવતરે, વાસના લય હેહેલાય.

૪૧

કણું કાનું માને નહિ, કરે ગમતું મન,
ત્યારે તેનું શું કારણ છે, સાલગ સિખ વચન.

૪૨

તેણે તેને ઝાળખ્યો, ત્યારે તર્તી શીટી જાય;

જેમ લવણ જળથી ઉપ-ચું, અને ગળ્યે એકજ થાય.

૪૩

ઉપાધિ જોગે લાખીઉ, બાકી તો છે એક;	
સત્ય હોય તો કેમ ટળે, એમ વદે વિવેદ.	૪૪
મોટે પ્રથમ એહને સંગ જોઈએ, તો થાય અવલુ મનન;	
એહનો એજ કરે આદર, અન્યનું નહિ પ્રયત્ન.	૪૫
મોક્ષ માગવી એહને, અને કરે અભ્યાસ	
પછી મિથ્યા એ મિથ્યા મટી ગયું, ત્યારે સહેજે સત્ય પ્રકાશ.	૪૬
પોતે ઇચ્છાએ આચરે, જો આત્મે હોય ત્રાસ;	
નહિ તો શિષ્ય તું સાંભળે, કરે વાણીનો વિશ્વાસ.	૪૭
અવલુ તેહને શું કરે, જો મનન નવ થાય;	
શબ્દ સાર સંસારનો, મોહ તે નવ જાય.	૪૮
કેશરનો કયારો કર્યો, અને મંગાજળ તે પાય;	
(અને) ખાતર કસ્તૂરી તણું, તોએ લસણુ ગંધાય.	૪૯
એરડો ઇશુ એકઠાં, એક કયારે થાય;	
સ્વભાવને ન પરહરે, એક કુલે પાય.	૫૦
વળી મલિમાયતના વનમાં, વાંસ વૃક્ષ ને થાય;	
પણુ લેશ વાસના લે નહિ, ચોક્કાણુ પણુ નવ જાય	૫૧
એહવાં દૃષ્ટાં અતિ ઘણાં, કહેતાં ન આવે પાર,	
તે સંગ કાળ પામશે, જેને નહિ વિકાર.	૫૨
દારશે દાર મેત્રશે, ચૂકશે ^૧ મમેતિ મન	
ત્યારે અંથી બેઠશે, તું સાભળ શિષ્ય વચન.	૫૩
કર્મ ક્રિયા વેદે કહી, અને તીર્થ ^૨ ઝત પુરાણ;	
પણુ નેપો થએ તો આદરે, વડે વેદાંતે વાણ.	૫૪
દ્રષ્ટા થઇ પોતે રહે, તે કહીએ નવ લેખાય.	
કાંઈના સર્વ મીટી મઇ, ત્યારે કર્મ શે થાય ?	૫૫
પોતાતણું જોણું પરહયું, જાણી સમજો મર્મ;	
બાંત મનની નીસરી, ત્યારે કયાં એવશે કર્મ ?	૫૬
મોટું તો ખુટી ગયું, એક જાને બેય;	
સર્પ જાને ભય ગયો, રણુ એકલી રેલ.	૫૭
નિરખતે નર નિર્ભય થયો, નહિ ત્યાં મુખી ત્રાસ;	
જેહને નાખવું ઇચ્છનો, તેજ મુખીએ વાસ.	૫૮
જેતા જુક્તિ જડી મઇ, મર્મસર્મ ^૩ ની દાણ.	
માક્ષીવંત મુખે રહે, નહિ કશાની તાણ.	૫૯

જેમ મૂર્તી સત્તા વડે, વર્તે સકળ સન્દર,
 ઉત્પત્તિ અસ્તિત્વ, પ્રકાશ કરે જન્મત વહેવાર
 વિષ્ણુ તે વેદ લલ્લે, અને પશી માર્ગે જાય,
 કાલ કુકુટ બોલીઆ, તીર્થવાસી જાય, 1
 જય વાય તીર્થ આચરે અગ્નિ હોડી દેહોત,
 પશુપક્ષી પરવર્ગ, પ્રકાશ અર્ચન હોય 1
 ભક્ત ભજન તે આદરે, સાધક તે સેવન
 ક્રિયા તે તત્પર થયા, સાધમાન મનુષ્યન 1
 રેપરાછી પશાબને અને હેનુનધે જુટયા ના
 પારધિ પક્ષી પ્રકારની, જેમ સદૃષ્ટિ ધર્મ માય 1
 જેમ અન્ધો અન્ધ આચરે (આશરે) વર્ણશ્રમના ધર્મ,
 મૂર્ધની સત્તા વડે મરે, તેહને માધ કર્મ 1
 નિચારી જો મનમા રવિને પુન્ય કે પાપ,
 એથી અદકુ શુ કદુ, હવે જોન પોતાનુ આપ 1
 મતા આત્માની વડે, કરે ઈદ્રિય વહેવાર
 મં કાલે મેસરે જેને નહિ આચર 1
 મૂર્ધવલ સામી રહે નહિ અનર નાં ગે
 મનસા વાચા મર્મ જુ તેહે માદા લોપાવે ?
 નથી તેહને માધના આં લોખા કોય
 સિદ્ધાવની સાથે ક , આભળ જે તુ સોય 1
 પ : સિદ્ધાસ આળા મરે, જો એમજે રહે નર ન એહ
 તો અદતન પશુ મરે એમના નહિ સરેહ 1
 એહને એલે જાણીઓ, ત્યારે એહમા લેય
 જેમ મીઝી મરનક આવીઆ, જાણા તે ના રે 1
 એક રસ અદત અવ્યય અખડ જે અવિનાશ
 અપ્રમેય અનત અજ અપે આપ અમશ 1
 એવો વતે આત્મા તે અનુભવે ઓગળા
 ત્યારે અખ - આનંદ ઉપજે, જે જાણે નવ વરખવાય 1
 કરી હરીને યાકશે તોરો નાવે પાર
 જુગલવન જેમ તેમ છે, આનંદનો ભજર 1

રૂપિણી ગુરુશિષ્યસંવાદે સપ્તાવ્યાયી દ્વાકાસ્ટીકાવાસિસમોખ્યાય ।

અર્ચકોચીત્તાયાથી સમ્પાદકોચી

૧ કુકુટ-કુકુટ ૨ પરાજી (?) ૩ વર્ણધ-વર્ણધ લોનીઓ ૪ મીરઝી-મૂર્ધ
 ૫ અપ્રમેય-માની ન સમો એવો ૬ અજ-અ-અરહન-પરમેશ્વર
 ૮૪

મહાત્મા જગજીવનદાસ કૃત

નરબોધ.*

(ભક્તિ વૈરાગ્ય જ્ઞાનરૂપે)

(ધનાઢી)

૧ ઉવાચ—

સર્વાવાસી સદૃશ સ્વામી, શિષ્ય પ્રજા પુછે શીર નામીછ;
એક આશંકા અંતરે ઓપછ, તે તમો યજવા છો પ્રભુ ચોગછ. ૧

ઉત્તરો.

સ રામ યજવા સદૃશ સ્વામી, ધરો છો તમો દેહ;
પગાર્યે પ્રભુ પ્રગટ્યા છો, એકમા નહિ સદેહ. ૨

પ્રજા પુછું એટલું, નરબોધ ફેરી નિત્ય,
પ્રગટ્યા પંચ મહાભૂત કેરે તે કંકો સમજા રીત. ૩

દારીર ક્ષત્ર સમજાવીએ, પ્રભુ જડે એ થકી બહા;
ઉપનિષદનો અર્થ અનુભવે તો, છટે ત્રિવિધી કર્મ. ૪

અન્ય કોઈ કાર્ય નથી, પ્રભુ કર્મ મોટું એક,
સ્વમુખે સ્વામી ઉચરો, થાય નર વિદેહ. ૫

૨ી ગુણ ઉવાચ—

પ્રજા તે એ પૂછીયુ તે, બહા વિધાનો બેઠ;
નેતિ નેતિ નિત્ય જણે છે, એકતે ચારે વેદ. ૬

એમ અધિકારી કહે, સુધુ શ્રોતા કેરો ધર્મ,
કેને પુરાણ અને શાસ્ત્ર, તે તણા વળી મર્મ. ૭

* મહાત્મા જગજીવન વિશે માત્ર એટલું જ જાણવામાં આવ્યું છે, કે તે ચરોતરના રહીય હતા, અને પાછલા વખતમાં ભાવનગરમાં રહેતા. તેમની કવિતાનો શુદ્ધ ભાવનગરમાંથી ખરીદો હતો, અને તે શોધીને અમારા સ્ક. બહુ રમણલાલે તૈયાર કર્યો હતો, તેથી તેમના નામથી છાપવામાં આવે છે, અધિપતિ.

- સાધન પરમાત્મા થાય પ્રથમ, પછી સંપત્તિ સોય,
એમ એકરે તો અનુભવે, નહિ તો શબ્દ વાદિ હોય ૮
- ત્રાતાની રહે સુસ્તી લાગી, વકતાની ટળે ગે,
તે વાચ્ય માત્ર શુર શિષ્ય છે, પણ વદ્યાર્થે તે કોઈ ૯
- જ્યારે ત્રાતાને સદાય મરે, બાહ્ય ત્યારે શીતળ થાય,
અને વકતાને વ્યુત્પન્ન ન મળે તો અર્થ નર્વાય ૯
- સદ સદામો હતા મોટે, ઘાય તે ચમત્કૃત,
ત્યમ ત્યમ બાહ્ય ઉપને, ઉત્પન્નતા ને ૧૦
- જેમ વેળવાળો તીર નાખે, તે જઈ નિવાને લાગે,
તે સમાનો તેજ નાખે, એકલો આનંદ જાગે ૧૨
- વસિષ્ઠ વાળી દુર્વર્ષા, એ મધિમા દુર્લભ શુર
સિષ્યો ૧૫૫ તેમ છે નાઈ, બાગ્ય દોઃ બ ૫૩ ૧૩
- સદશુર ને સદશાસ્ત્ર મળે સિધ્ધને શી નૂન
પર પામવાનું પ્રયત્ન તે, પૂર્વ હોય કાલ પુન્ય ૧૪
- બહા વિના પોખે તે શુર, કેબાડે આપમા આપ
પ્રથમ કાગે આપને, ત્યારે સહેજે ટળે તાપ ૧૫
- એવા શુરને નજો જતા, જન્મ પુનર્જિ ન હોય
સ્વયં વાત સિદ્ધાત છે, જે સિલ્પ સાચો તેય ૧૬
- હને સુષુ લમણુ કનુ સાધુ ક, તેદને દશ મિલ્ક તે અમ
હ દાળાને કહિ તાસે તદે દે શી ગમ ૧૭
- સાત શુર ને સાત અગે, સતોઃ શિન સ્વભાવ
સમદષ્ટિ સુચિર્જીવ, કરે વચ્ચના સમાવ ૧૮
- તે ધરે ન રહે ને વન ન જાય, નહિ ત્યામ નહિ લોગ,
મથા લભે શાય તણુ, તે શાને સ મે મોગ ૧૯
- એકને ઉપાસનની નહિ કમ્બ અનુભુ પ્રમાણ,
વાસના નૈકૃં ન બેસે, તે સાધુ ગુ જાણ ૨૦

- મુક્તિને માગે નેદિ, દૈવલ્ય સુધી એવ;
નિરાલ્પ એ રહ્યા બાહ્ય, સિદ્ધ સાધક તે તેહ. ૨૧
- જીવ-મુક્ત દયા પામીએ, તે શું મુખ કહો માગે ?
તેણે દૈવલ્યની ટાળી ઠલવના, તેનું ચિત્ત કહો ક્યાં લાગે ? ૨૨
- જેમ અનલ ધેડુ અવનિ નાવે, હૃદ્ય જળે ન રહે દંસ;
તેમ તત્ત્વગાનીતે જાણીએ; તેણે કર્યો મન્ત્રલિ (૧) નો દંસ. ૨૩
- તેદને આશ્રમનું અભિમાન નહિ, નહિ ત્રિવિધિ ટેક;
ક્યાં સંભવે ત્રક એને બાહ્ય, જ્યારે વસી વરતું એક ? ૨૪
- સંસાર તેહને શું કરે, રહે પદ્મ-પત્ર ને નીર;
અવતરણું ને ઉછરણું, પશુ સ્પર્શ ન થાય શરીર. ૨૫
- જળનો બાર જેમ મીનને, અને કુંગનો દર્વણ;
તેમ જવનો બાર તું જાણ, એ જાતીને અર્પણ. ૨૬
- એહને હિમમ તો ટળ્યા અંગથી, પ્રારબ્ધ કેવા માત્ર;
પણ તે વ્યુત્પન્નનું વચન નહિ, વહે વિષય કેરાં પાત્ર. ૨૭
- જ્યાં વિષય વન્દિ પ્રગટયો, તે દાવાનળથી દીર્ઘ;
તે નર એવા જાણવા, બાહ્ય જેવા રતુગરા ઉર્ગ. ૨૮
- તે વિષય વન્દિ તો સમે, વૈરાગ્ય જળ છંદાય.
તે હિમજે શરીર બાસે, સુષુ તે શીતળ થાય. ૨૯
- તે વિના ટળે નહિ, અને જળે આપણું અંગ;
ઉદ્રિય જો અપંગ થાયે, તોએ ન જાયે દંગ. ૩૦
- જેમ સુરભી પડી સિકતા મધ્યે, તે કેમ શીતળ થાય ?
નીરને કામે શીર પામે, માટે તાપ શું જાય ? ૩૧
- માટે મહદ્બાગ્ય વૈરાગ્ય છે, અને પરમ સુખ સતોષ;
તે શરીર બાસ સમજ્યા વિના, નવ મોટે જનના દોષ. ૩૨
- યાનનું ધર વૈરાગ્ય છે, જેમ ગ્રહસ્થને પામ;
તે ઉપજે તે યજી, અને પામે જન વિરામ. ૩૩

ચરણ મનન ને નિદિધાસન, એમ અનુભવ પ્રમાત,
એણે એમ ચક્રી આપે ન ગાયે, તો વાણીના વિવાત

૭૪

માટે સમજવાદી ચરણ એમનું અને મુમુક્ષુને મનન,
નિઃશરણ બંડને નિદિધાસનને પરિભ્રમ પુરુષ પ્રવરન

૭૫

માઠ સામગ્રીને સાધ્ય અષ્ટ, મુને દત્ત જે યથાય,
વેદાત્મના વચન છે, એ ઉપનિષદના અર્થ

૭૬

આત્મા અનુભવ વિના, ^{વૈશ્વરૂપ્યને} ભાષ વાદ,
તે વિના એ ટેક જણ્યો, દયે મિદ્દ નાદ

૭૭

માટે સમજ વીર સાન મોડી, વિવાદ તે વણસાદ,
દાયે પુનને હાસન છે, તું માનને તેહનો પાડ

૭૮

(માટે) જ્યાં જાહેરે સ્થ છતાંય વધને, સામગ્રીએ વચન,
તો તો પૂરુષપદી ચાપન, એમ દહે જગજીવન

૭૯

इति श्री नरपीथे काकारया प्रथमोऽध्याय

(નાગ ધનાઢી)

એણી પેરે બોલ્યા સદ્ગુર વાણુછ,
સામગ્રી વીત અગર મુજાણુછ,

પંચ મહાભૂત વ્યાપક ચારે ખાણુછ
તેમા એષ્ટ જરાણુજ જાણુછ

૧

उत्थला

૧ મહાભૂત ૧ ખાણુ જાણુ મોડી, એ એણુદ છપાવન,
પજી અનુચેને પાછો અવતરે, છે સમજ વીસ સાન

૨

વાંઝાને વધ પડીને, સર્વેશ્વર સુધી જાય,
દીણુ પુનને પડે પાછો, કીટ પતંગ તે ચાય

૩

વિનાશીને વર્ણુ, તું સામગ્રી વીર પાત,
અનિષદના અર્થ છે, એ મહા વામ સાક્ષાત.

૪

જેમ ન-મળેને બેસતિ જાણનાર ૨ હાસન-હાસ, ૩ જરાણુજ-જરાણુજ
દેવેર આણી બીજી તણ ખાણુ-જાણુ, તેણે ને દેહિનિજ

તેમાં હું તું ગણે તથા મન ગણે, અને ગણે માહેથી દેવ;
વિષય બળે વાસના સમો, અને ચૂકે અહમેવ.

૫

નામ રૂપ ઉપાધિ આદિ, પંચ મહાભૂત પરિભાષુ,
વૈરાટ બહુ વિસ્તર્યું, પુન સમજ ચતુર મુગ્ધ.

૬

તેમાં મૃત્યુ લોક મૈથુનની સ્પષ્ટિ, સુર રૂપી માનસી બળુ;
મત્સ્યકાદિક સ્વેદન કહીએ, વૃક્ષાદિ ઉદ્ભવિજ ખાણુ.

૭

તેમા મહત્વ જન્મ માનવ તણે, સુર થકી શ્રેષ્ઠ કહેવાય,
તે તણી ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, લય કહું મહિમાય.

૮

૧ શુક ને શોણિતનો, સમાગમ જ્યારે યાય;
સ્ત્રીના ગર્ભમાં સંભવે, માટે જગયુજ કહેવાય.

૯

પાછી કર્મ ત્યા થકી અવતરે, અંડજ ને ઉદ્ભવિજ;
સ્વેદન તે વળી સંભવે, કે જન્મે જરાયુજ.

૧૦

મત્સ્યકાદિક તે સ્વેદન કહીએ, રાગાદિ પક્ષી તે અંડજ;
ચતુરપદ નર જરાયુજ, વૃક્ષલતા ઉદ્ભવિજ.-

૧૧

એક ઉદ્ભવિજ અજગી કરી, પછે ત્રણ ખાણુ રહી જોહ;
તેહને જ્ઞાન ચતુર્ધા સંભવે, સામજી શિષ્ય કહું તેહ.

૧૨

અહાર નિદ્રા ભય, મૈથુન, તે સર્વેને બળુ;
જ્ઞાન વિવેક નવ પ્રગટે તો, નર પશુ પરમાણુ.

૧૩

કમાણે ને કુટુંબ પોષ્યું, રાખ્યો લોક વહેવાર;
અને સુકિત માર્ગ નન લલો, તો નર ખરનો અવતાર.

૧૪

હવે ઉત્પત્તિ થી છે દેહ તણી, સાંભળ વીરા સાન;
અનુભવશે તો ઉત્તરે, એ ક્ષણે દેહ અભિમાન.

૧૫

શુક શોણિતનો સમાગમ, તેહનું કાળે યાય;
જો નારી ગર્ભ ધરે નહિ, તો વીર્ય વથા જાય.

૧૬

શોણિત અધિક સ્ત્રી (કન્યા) સંભવે, રેતે પુત્ર તે હોય;
સામાન્ય નપુસક પ્રગટે, એ ત્રિધા માનવ સોય.

૧૭

હવે મુજુ રૂપનો કાળ કહું, ઝગવતી યાય જે નોર,
ચોથે દિવસે જાણુજો, હું સ્નાનનો અધિકાર ૧૮

પોડસ દિવસ મુંઝી, લે નારી જે પગ,
ખીન્ન તે બદલાય નહિ, રૂ દરે બાપડ રખેત. ૧૯

પુરે છઠાડે પુત્ર પ્રગટે, અંધૂંઠે કન્યાય,
અને સોળમાનો મર્મ જે લો, ચઢવતિ યાય ૨૦

ફાંસમાન કરીને, નારી મુખ લોચે જેવું;
પેટમાલી પ્રગટે મુજુ, અર્ધમર્ક તે તેહવું. ૨૧

માટે રમમુખ સ્વામીનું લોવું, કે રવિવું દર્શન,
હિંમત અપાય તે ઉપજો, સ્નાન તિથિ વચન. ૨૨

સદમ વર્મનો વાગવો, તે રૂઠ કાળે નિહસિન ચાય,
જરાપુજ તે માટે કહીએ, અગમ્ય અર્થિયાય. ૨૩

શુક અને શોણિતનો, સમગમ આગે ચાય,
ત્યારે તરત પુરુષપુદ પ્રગટે, માટે જુહુદાકાર કરેવાય ૨૪

તે જુહુદા પટે કલીક પ્રગટે, “કલીકની પચેલી લોચ;
પેલીની પટે પિંડ પ્રગટે, માસ પુરે ગોચ. ૨૫

કન, પી (૧) શીઠ મભને, સામાન્ય ગો આકાર,
ખીજો લોક ને ત્રીજો પુરો, ચાપ તે ચિતાર ૨૬

ચોથે માસે ચપગતા પ્રગટે, લગની લગર તે માય,
અગ આપણીએ દલાશે, તે જાનેવાને લખાય ૨૭

પુત્ર દક્ષિણ પામે હોય, કન્યા વામ તે કુખ,
નપુલક તે ઉતર મધ્યે, મદા તેડને કુખ ૨૮

આગળી અકુ પ્રગટે, જેમ જામણી કાળ,
દોઢ “લક લખ શરિ પામે, અધિકુ અગ તે સાળ. ૨૯

૧ પેટ-તીર્થ. ૨ પેટ-પેટ-તીર્થ. ૩ વર્મ-પ્રમાણ. ૪ અપ-પેટ-સંતાન.
૫ ૧૬-૫૨-પેટ. ૬ કલી-પિંડ. ૭ પેટ-મર્મને વીટી રહેત નામાને પદો.
૮ પેટ-પીડ. ૯ લગ-પગડી.

- ૧૬મું અમ ને દસિયુ ૨ કશે, કદા કરે માતા શયન;
તો પુત્ર પ્રગટયો બાણીએ, બે સેજ સુખાનેકીન (?) ૩૦
- ઉદરમાં નવ ઉપજે, કદા અમ્યુ દત્ત;
પ્રકૃતી વિકતિ જોની, કદે છે વેદાત. ૩૧
- ઉદર માહે ઉપજ્યુ, તે પ્રકૃતિ કહેવાય;
અને જન્માંતરે જો સંભવે, તે વિકૃતિ ગતિમાય. ૩૨
- ગ્રોથે મારો નિપજે, સુગુ આગળી ને અંગ;
તે સમે તે જન્મીને, યાવ કેવા દગ. ૩૩
- પુત્ર હોય તો ગર્ભવતિ, અને કન્યાયે બધબીન;
નપુસક તે સમભાવે, એ ગર્ભની ગીત. ૩૪
- બળી માતાને વિષય ઉપજે, તે ગર્ભના બાણ;
તેણે નેકતું કરે પોપણ, ઉપજે દર્મ પ્રમાણ. ૩૫
- એ ત્રિવિધિને વરા પડ્યો, તે ગુ કરે કટો જન;
જોમ દરવે તેમ બાકુ કરે, અને ધરે ગડુ તિષ્ણ તન. ૩૬
- માટે પાદ્ય કરવા બેજ છે, તુ પ્રારબ્ધતુ પ્રપત્ન;
જાને તે નહિ સંભરે, સબળ તિષ્ણ વચ્ચન. ૩૭
- વળી ઉદરી (ઉદધિ ?) તે નારી કહાવે, બ્રહ્મ કેરૂં પાત્ર;
તેનું સનોણગુ જોટલા દિન, તેટલા દિન અન છાત્ર. ૩૮
- વળી માતાને જે લોભ તિષ્ણ, ગર્ભ સહિત તે યાય;
તે અપત્નને આરણીએ, ઉપજે અન્યનો ઉપાય. ૩૯
- અવિધાના આચરણ સર્વ, વળી દયા કીર્તન દેવ;
દયા દાન ને દામા પઆર્જવ, દામ દોષ અદોષેવ. ૪૦
- અંતઃકુળથી ઉપજે, તે લક્ષ બીતરથી ભેદ;
સાચું જ્યારે સાજણે, ત્યારે તત્ ઉપજે વેદ. ૪૧
- પ્રાયમે તેહને ચિત્ત બજે, યાવ માસ શોણિત તે પુષ્ટ;
છો નખ ને ક્ષોભ પ્રગટે, યથાયુક્ત તે સ્પષ્ટ. ૪૨

સાતમે બાળ નહીં, તથા આદિ મર્ત અર્ગ,
શ્રેય શીર યુદ્ધ પાદ પાણી, બાલાબ્ય તરદમ ૪૩

સારે અધી મુખે ગમ થયો, જ્યારે સમજાઈ થયુ અપત્ય
હાકામર હૃદય મધ્યે, નદિ મુખ ખોલ્યાની અત્ય ૪૪

અનુભવ આધિ બાવિનો, જે સમે જાણે બાળ,
ને સમે અધોગતિ કે ૧, મોગરે જરૂર ૪૫

ક્રૂર પામે અતિ ઘણ, આડ જામ તે અગ
એ પગ તે આનંદ નહિ, ને મુમુક્ષુને ભગ ૪૬

અનુભવ એવો દુષ્કર્યો, તે સમે મર્મમાલ,
પૂર્વે મે દોષ કર્યો છે, તે તણો મદિમાલ ૪૭

સત જન્મનું સમજનું, વિદ્યુતે ત્યાં જ ન
જો થાયે આખો, નવ સમરે જી ભમતાન ૪૮

બાલુજની શોખની, જેની તાતી રેત
જેહમા ચણા વગેરે, એવું જરૂરનું ખેન ૪૯

એ મધ્યે જાણ છે, અને પામે જાણ ત્રિ,
પટતરેયી યાવત શ્રેય, થાય બાળ માલો મય ૫૦

નગ પિતા પાપી ભોગી હોય, તે તે મને નવ ગડે
ક્રૂર પામે જિજ્ઞાસુ મહેયી, તે પેતે નવ લડે ૫૧

માટે મર્મમા જે મગન થયો, તેના કાજનો નહિ પાગ,
સખાકાંડ જે નાંતા તે, ઉદરમા વડેયાર ૫૨

ક્રૂર સાલમી ક્રૂરકડી, પુરિત શ્રવ ને મેદ
સાતમે શોષિત નડો, જે આથ થયા વેદ ૫૩

નિલવા નધી એથી બીજી, જાનની જાડો તમાન
નર્મમ દમય જાગી અધી મરજો મન ૫૪

એ કુપ થયો અનંદ, ક્રૂરપદ તે ન હોય
પુણ્ય અસાધ્ય શોષણમાં ૫૫ પ્રાણી લોભ ૫૫

વાયુ દસ વિધિના વાગે, ત્યાં વળી જટારાનગરો લાપ;	
પવન પાવક બહુ પીડે, એમ કષ્ટ ભોગવે આપ.	૫૬
અશાય કમી જાન પામે, ગર્ભસાદી જેઠ;	
પ્રત્યક્ષ પેખ પટંતરો, જેમ આ તેમ તેદ.	૫૭
ગર્ભસમાન દુઃખ નહિ બીજું અન્ય;	
સાઠ પડીમાં એક પગ પચુ, ન બાપે ચાતિ તન.	૫૮
સામાન્ય દોષ, તો ન ચૂકું; સમદ ન વચુંવાય;	
જે સકળ જળાશય છે, પચુ સિંધુ ન કંપાય.	૫૯
એમ અપત્ય આપના ભોગવે, ત્યારે અતુભવ ઉપજ્યો લાંબ;	
મેક્ષ માટે મહારાજે મુને, આખો અનતાર આપ.	૬૦
એવો ડપાય હવે આચરું, જે નિસરું બાર;	
સંકટમાં સતોષ પામ્યો, વિદ્યુ તેમ્ની વાર.	૬૧
એટલે અષ્ટમાં આવીઓ, ત્યારે તદ્વા કરે તેજ;	
૧ એજ અગે તે ઉપજે, ત્યારે જાણે એજ.	૬૨
શુદ્ધ વર્ણુ શરીરનો, તે તેજે તેજે થાય;	
માતા કેરા ગર્ભમાં, અપત્ય તે અકળાય.	૬૩
તે જોરે જો જન્મીઓ, તો નવ જીવે તે જાળ;	
આહમે જો અવતરે તો, તૂર્ત પામે કાળ.	૬૪
નિયિત કાળ તે કષ્ટ ભોગવે, સરકાર સંચિત;	
જન્મ કરી આશુજે હું, ખરો ખરો મિલ.	૬૫
હવે કેમ જીવે ગર્ભમાં, તે કહું વિસ્તાર;	
અપત્યના અદ્ધર સરખું, કરે માતા આહાર.	૬૬
તે આહારનો રસ થઈ, ઉતરે નાડો નાડ;	
અપત્યના ઉદર આહો, તે પ્રસરે હાડોહાડ.	૬૭
જાતની ને જનેતાની, નાભી નાડી એક;	
તે નાડે રસ ઉતરે, સર્વનો થઈ રોષ.	૬૮

મારે માતા આદરે, પોપણ થાયે, અપત્તનુ એમ,
અનુર જેમ ટર્કિ મુગો હો, એપટતરો એમ

૫

પ્રસ્તિ યત્રમા ઉગરે, અને અગોઅગ અદ્યય,
જેમ પટ્ટમા પડી મુગો, તેમ અપત્ત પીપ્પય.

૭૦

બ્યારે યત્ર યત્ર મુખ યત્ર નત્યપ્ત થાય પપાત
વાટમા નિષ્કામ પપુ નવ રાખી રહે માત.

૭૧

બેદ સમનો પડેડો તણે, પ્રિત્તે આવર્ત,
છુટયા પડે કાણુ દે નહિ, પ્રમુતે તે વર્ત.

૭૨

માટીપણુ નથી માતા મે, જે અધક્ષપુ રાખી રહે,
ડપસાપણુ દે નાતા, તે મિદ્દા વાપી બપે.

૭૩

ધણુ દ્વાડનુ પીપાણુ, તે યત્ર મુખ થઈ થાય,
અધી લુખેરો તુ નિસરે, મહે નવ રેવાય

૭૪

જેમ માસની પેશી પડે, વગી ખીલ હોય છે અગ;
તે જેમ અગગો થાયે આથે તેમ અપત્તના દગ

૭૫

માઝાર કે દૈપુસ લાઇ જારે, કે મુસક કરડી ખાપ;
પેડપાણુ દરે રસા, નહિ તામથ માપ.

૭૬

માતાને મદા નિા આગે, ત્યારે સરોગ નહિ મુદ,
તે શિશુને શુ માનવે, એ બોલે વિના છુદ.

૭૭

પ્રવૃત્તિ કાગે વી સ્તુતિ કરે છે, માતા પિતાની અપત્ત,
તે તાજગજે સાવધાન થઈને, પછી અપત્તે રૂલ

૭૮

પિતાને તો પડે રક્ષમ, પ્રાણી માતાને દરે,
બોલે બેમાથી એક મણુ તો, આ દુખ ન દેએ

૭૯

જળને તો જાન છે નહિ જે સખધે ધરી છે રેદ;
દમે મારે અવનર્થો છુ, નનાદિન છે એદ.

૮૦

માતા પિતા નથી પ્રિત્ત, તો અપત્ત શુ લહે
મરે ત્યારે મો એ દીને, રવે બેદ્ર બેએ

૮૧

૧ પ્રસ્તિ-પ્રસવિ (?) ૨ દુગરી-મુગમિ (?) ૩ મુમ-કેળ, ૪ મુસા-કર્ક,
૫ દડપાણુ-જેના, ૬ાથમા કાકડી દાપ તે-મ.

દીર્ઘ કુષ્ઠથી નિસર્યો, ખતે સગે ઐશ્વર્યનો આવ;	
૨ મ્લેખમણા ને ચંદ્રમુખણા, તે નારોના દ્રાવ.	૮૨
બહાર આવે બેલતું, નયો શે તે આળ;	
અને રૂદનની કેમ શક્તિ, પ્રમટી તે શીરહી જાળ.	૮૩
બહાર બધ છૂટે, એ મ્લેખમણા નાક;	
હૃદમાં રૂદન ન થાયે, તે એહને હતી આળ.	૮૪
જેમ જેમ તે છૂટે, તેમ તેમ કંગો હુચ્ચાર;	
બાળ બોલે બહુ ઠરખે, સમજજો નહિ વહેવાર.	૮૫
ક્ષિપ્ત અવસ્થા સંભવિ પવ, સુખ નહિ ત્યાં લેલ;	
પ્રવપાન આદિ નાના વિધિના, વ્યાપે તેહને કલેશ.	૮૬
પાછી કુમાર અવસ્થાએ કોડા, કોંથી કાયા સાથે આપ;	
આળ કપોં અતિ ધણુ, નવ સાધ્યા પુણ્ય ને પાપ.	૮૭
પછી સુવા જનને અંગ વ્યાપી, બારે રયો ઇન્દ્રિય આશ્રય;	
જીતો રુદ્ધ ને વિષય વહાવા, નહિ ભાવ નહિ ભક્ત.	૮૮
જેહને કાજે રેલ ધર્યો હતો, તે ત્રિસાર્યું ત્યામ;	
જેમ કામી નર કહે કામિનીને, ભોગદાદે જ્યામ.	૮૯
પછે પરામર્શ નહિ, તેમ કરે તે જન,	
વાસના પતોષે ત્રિપય પોષે, તાણુ રાખે મતન.	૯૦
કષિ કુદે કાષ કાદે, કાષ કાદે દડ;	
પીવીને પ્રસન્ન થાયે, કરે એમ પાખાદ.	૯૧
કવિત સાખી પદ ફૂલો, દુમેશો ને હંદ;	
ગાણા ગાયે સહુગાર ને, કરે એમ આનંદ.	૯૨
બંધની છુદ્ધિ નહિ, એમ કરે એડો આળ;	
કહું કેણું નવ માને, બરે મોટી કાળ.	૯૩
કામ કોષ મદ્ય થયો, તે નવ દેખે કિચ્છીત;	
આંધળો શો આવરે, જેમ પોને પાયે પ્રીત.	૯૪

૧ ઐશ્વર્ય-લોકી ૨ મ્લેખમણા કદ-રૂદનની નાકી ૪ ચંદ્રમુખા-ઉધમા જીવને રહેવાની નાકી. ૪ પરામર્શ-વિવેક, શક્તિ, ખગણ. ૫ તોષે-સંતોષે. ૬ મતન-મદ્યણ.

- અગ બળને પાતે કંપર, પગા વનીતાને વહાલ;
જેમ જુમટાની જુમટા, પ્રાણીએ પામ્યો એવો આલ. ૯૫
- એમ કરતા હદા બ્યાપી, વધુ ચડી શિવીળ,
આદિયુ ઉપદો, મધુ, જે હતું, અગે બા. ૯૬
- એમજુની સમી ધમણી, જરે જહિ અદુ અનુ;
ત્યારે જરા બ્યાપિ/બ્યાપી, ત્યારે જરા ભાગ્યુ તત. ૯૭
- બરડો રાટે ટટી કુળે, ઇદ્રિય થઇ અપગ;
તોયે અપગની આચરે, ભાઇ આદિના દગ. ૯૮
- છેકર છદિ પડે, અને અશુચિ ચાલ અગ,
તારણી તરણુ હોય જો તે, કદા મિ/આવે સમ. ૯૯
- પછે ધ્યાન ધરે ભોગનું, સવળ ચારે ચિત,
ઇદ્રિય અપગ થઇ, પશુ નિવસ સાધે પ્રીત. ૧૦૦
- હવે મધુ સમય માનરને કટલ, કુખ તે ચાલ; ૧
દ્રષ્ટાત તેહનુ છે નહિ, જે પદતરો દેવાય. ૧૦૧
- પરોવાણો પ્રીતે પુરા, નાણી પરીવારે જેડા ૧
આગ ખાણુ ચુકે નહિ, રહે સ્થાનેસાચી તેડા. ૧૦૨
- વાગીને વિસ્તાર એડો, તે દેખે સવને દ્રષ્ટ, ૧
આહી થતી માયા ઉપજે, તેમ તેમ પામે દ્રષ્ટ. ૧૦૩
- સાગરાત જેમ સુગમ સુપણને, તેમ ધૃત્યને મહો રથગ;
સાઇ ભયે રીત નુ નવ ચાલે માઇનુ બળ ૧૦૪
- રહાંતે તે હા ધન પોદારે, પડે પસ્પરે પાસ,
ઉભવતા આદર કરે, દારે પ્રગ આસ ૧૦૫
- આસે આસ તે સમાણી, આકર્ષો અગિ અગ,
વિસ્તાર સમજ તે ગાસનામ, વધુ કરા દગ ૧૦૬
- મહા દ્રષ્ટ તે ને ૧, ચુક રાજે જન,
પરન આહીની રવન છગો, તાજી તા-મણુ નન ૧૦૭

કાળ પાસ પ્રગટયો પ્રાણી, જન્મ કિંકરને હાય;	
કર્મ કર્મ તે બોમને, નહિ ઓ સુવ 'સાય.	૧૦૮
મરુ યડી મુક્તવા, નથી કોઈ સમર્થ;	
વહેવાર વાડ રીતે રાખ્યો, તે સર્વ યથો અનર્થ.	૧૦૯
ત્રિપુરાંરિ વિના ત્રાતા, ન મળે નિશ્ચયે કાવ;	
તે સમે સમજ્યો નહિ, સકટ બોમને સોવ.	૧૧૦
આપસપાસથી ઊઠે, 'અચિર કાળનું' દષ્ટ;	
પણ રનેહ પાસે જે પડયો, તે સુખ ન દેખે દષ્ટ.	૧૧૧
મહાવ માનવ જન્મ પામી, વૃત્તિ વચ્ચે નવ કીધી;	
ગ્રાહ પાપીય છે કહો, એણે આત્મકલ્પા લીધી.	૧૧૨
હેણામાં હેણા મધ્યે, દારી ચાલ્યો હેત.	
ખીજ બાધું તેજ મધ્યે, યયુ ખોડું ખેત;	
૧ કિંપ્રહણામિ, કિંત્યજામિ, કિંકરોમિ. કિંમિચ્છામિ	
એમ કહે કાવર યજ, 'ચાળા વધુને વામી.	૧૧૪
ચાલના દેહને ધમકુતે, પાસ નાખી જાય;	
તણ દુષ્પ તે. તણુ આજ, આગળ ૪ બોધ કહેવાય.	૧૧૫
૫મ તના બ્યારે જોશે, ત્યારે રોશે દેહને કાજ;	
જે આવી ઉત્તમ તે એજે ખોઈ, નવ સમર્થા શી મહાસજ.	૧૧૬
તે દુઃખને પટ'તરે, પેલા પરમાણું પરિમાણ;	
મહત્વ આગળ આથા ઉપર, મેર યડી જણુ.	૧૧૭
મોક્ષી તે ઇદ્રિય મૂડી, વિપયે ચોણું અંગ;	
૧ અધોક્ષજ નવ બોળખ્યા, જોળન યુવતી સંગ.	૧૧૮
કરીરને સમારતા, પહેરતા લુપ્ત વસ્ત્ર;	
અમ્બજન આરોહણ કરતા, ધરતા અંગ તે શસ્ત્ર.	૧૧૯
જતા કાળે વધુ તજયું (બાગ્યુ'), છવે તે જે વાર;	
વેદ આદિ વહે વાડા પેલે ના. ૧૨	૧૨૦

૧ અચિરકાળ-યોગ્ય સમય. ૨ કલ્પન મિ. ૩ દેવ દેવુ કેમ તજયું, કેમ કરયું, કેમ જયું. ૪ ચાલના-તી. ૫ પીડ. ૬ બોધ દમ-યુક્તજ. ૭ ચલના--મહેનત-અન. ૮ અધોક્ષજ-વિપય.

- (તે પ્રયત્ને મુજને) પ્રીતિયું, કહું દેહ કેરું રૂપ,
અતુભવશે તો આ અધ્યાયથી, જાણી સ્વ સ્વરૂપ. ૪
- દેહ દિસે/ખલુ જાણુ જેની, રુદ્રાનુ રુદ્રાનુ ગ;
તેમ વસ્તુ વિના ખીણું^૧ નથી, કે દાગે કાની સંગ. ૫
- અધિધાન એ ખાનજે, જેમ સુકિતમા^૨ રજત,
તેમ વસ્તુમા^૩ જાણુને, ભાષ ભાસે આ જગત. ૬
- નિશાયા પરિપૂર્ણ^૪ નિત્ય, વસ્તુ, સચ્ચિદાનંદ જોડ;
અસંગ અક્ષર અદકાર રહિત, શુદ્ધ ધર્મ સનાતન તેડ. ૭
- અનાદિ વિદ્યાને યોગે સબવે, જગત કારણુ જોડ;
અનિર્વચનીય મહાવિદ્યા, ત્રિશુભધી કહાયે તેડ. ૮
- સત્, ગુણ, તમ ત્રિશુભ એ કહી, જે તેતણા પ્રકૃતિ બેદ,
સામગ્ર જે સાવધ થઈ, કહું યથા વેદ. ૯
- પેણે નિર્ભય નર નીરપજે, તે કહું વચન,
એ વાતમાની વાત જાણે, સાવધ રાખે મન ૧૦
- શુદ્ધ વર્ણુ સત્તો કહાયે, મુખ, ગાનતુ^૫ અચાર્ય;
સમાધિ રીતે સહેજ વર્તે, જગતને જાણે અસત. ૧૧
- રાજસ કુખતુ આરપદ, અચ્ચ વર્ણુ રક્ત,
સા માટે તે સામગ્ર ભાષ, સર્વ સ્વાદ ને આચકન. ૧૨
- નમ કૃષ્ણ જડ કિંતાસી, સદા મુખનો અભાવ,
દાવાનગ શી નિત્ય તપે, આપે આપ જનાવ. ૧૩
- પણુ એ જલુ ગુણુ અવાન યોગે, અપારે જાણે શીધ તો જાવ;
અધિધાનમા લખજ પામે, ગુણાતિત નર જાવ. ૧૪
- જેમ સુકિતમા રજત સમે, અને રજતુમા મુખંગ
તેમ જ્ઞાનમા ગુણુ મેળે, વળી જેમ ત્રિશુભા લઈજ. ૧૫

- ૧ આદિથી ઉપજી અનિર્વચનીય, તેણે જોયા ત્રણ શુભ;
યકી પંચ મહાબૂત પ્રગટયાં, જેમ કપાસથી રવોણ. ૧૬
- ૨ ત્રિથી આકાશ પ્રગટયું, આકાશથી રૂકપીલાય;
અગ્નિર યકી તેજ પ્રગટયું, અનન્ય યકી આપ. ૧૭
- ૩ પાંચાંથી અવનિ પ્રગટી, એમ અખિલ પંચ મહાબૂત;
મ બ્રહ્માંડ તે ભરપૂર ભરીયું, રમે માયા ફાંત. ૧૮
- ૪ નર નિપજ કહું, શરીરનો વિસ્તાર;
પુ જલ્દિ તે કેમ પામે, તે કંઈ ઉચ્ચાર. ૧૯
- ૫ કોશ શરીર કહાવે, એ મધ્યે એ ભેદ;
ના પિતા યકી ઉપજે, તે કહું યથા વેદ. ૨૦
- ૬ તાયુ, અગ્નિ તથા મનન, એ ત્રણ પિતાથી હોય;
ને ત્વક, શોણિત તથા માસ, એ ત્રણ માતાના સોય. ૨૧
- ૭ સ ઉપજે આત્મા યકી, ભાઈ વપુ સંભવે એમ;
૧ પદ કોશ શરીર કહાવે, વળી કહું ૩૫ જે જેમ. ૨૨
- ૮ મૃદ મેદ ને હૃદય નાભિ, તે માતા ભાગના જાણ;
શન શુક્રને તથા ધીરજ, પિતા તણા પરમાણુ. ૨૩
- ૯ વપુનું વપુ થયું, જેમ આડમાંથી ડાળ;
મ અનના રસ યકી વાપૈ, ત્વચા, નાડ ને હાડ. ૨૪
- ૧૦ વણું અમ્લી શરીરનો, ધર્મ તે પણ ખીજ તે માંહે;
૧૧ છુરી કસાયે ખાટી મીઠી, કેરી સ્વાદ બદલાય. ૨૫
- ૧૨ લીએ ગતિ પામી હતી, માટે કેરી મહે;
જો પાત્રા પહેલાં વાપી હોય તો રસ ખાટો કહેવાયે. ૨૬
- ૧૩ આંખટ કેરી આંખલી તે, પાકતે પલ્લદાય;
એક પરહરે, એક વધારે જણાય. ૨૭
- ૧૪ માટે મૂળ માતા પિતા યકી, શરીર સધળું થાય;
વાચ્ય માત્ર વપુ તણાં, અન્ય ઉત્પત્ત કહેવાય. ૨૮

૧ અનિર્વચનીય—ન બોલી શકાય તેવું. ૨ વોણ—વાણ, દોરી. ૩ કપિલાય (કપિલ) અગ્નિ. ૪ સમીર—વાયુ. ૫ અનન્ય—અગ્નિ. ૬ આપ—પાણી. ૭ અવનિ—પૃથ્વી. ૮ મૃદ (?) ૯ દશન—દાંત.

૧અનોહુપ ને કન્દા દેવ, સુખ કુખ પર્મ અપર્મ,
ગત યજી તે ઉદ્ધાવે, ઉપગે યથા કર્મ. ૨૬

દંદિયો પ્રયત્ન કરે, આત્માને અધિકાર,
પધારે કે વાગી રાખે, સાક્ષીના વહેવાર ૩૦

પ્રથમ પાપ ગાન દિગ્ધિ, અવધુ, સ્પર્શ ને દર્શન
ગમના ધાણ તે અનુક્રમ, પચ મહાગન પરિધાન ૩૧

તે તણા સા નિત્ય કહાવે, સુણો તેહના નાન,
કીવા તે સી ગી કરે, અત્યક્ષ તેહના કામ ૩૨

ગન્ધ સ્પર્શ ને રૂપ સુગંધે, ગ્ધ ગંધ નિર્વાણ
પ્રત્યક્ષ પ્રવક્ષ એ પ્રિદ્યુ, એ ગાનેદિયનુ નાણ ૩૩

૨વાકુ ૨૦ ગેનધીને, ગુદ દંદિ આદિ ગેદ
તે પાપ કર્મ દંદિ, નિત્ય એદના એદ ૩૪

વચન આરાગમન વિસર્ગ, આનંદ બેગ છે ગેદ
એ કર્મ દંદિય તણા વિત્ય, વર્ણવ્યા વગી તેદ ૩૫

હવે અત કર્મના સા વિવચ, મન સુદ્ધિ ચિત્ત અદકાર,
તે યથા મુખે પ્રત્યક્ષ તે વિસ્તાર ૩૬

કુખ કુખ સકલ્ય વિકલ્ય, હર્ષ ગોક પાપ પુણ્ય,
અધ મોક્ષ ને ગર્ભ નર્ક, એ સમ્પા પર્મ તે મન ૩૭

સંભારણુ, લણ્ણુ ને બીણુ, નિશ્રય કરણુ મુક (મુખ) રીજાણુ
એ ધર્મો સુદ્ધિ તણાં, પ્રપચ ધધે ધાણું. ૩૮

અહંપદ તે અહંકારણુ, ભાષ સર્વેણુ સગદાર
ધર્મ એક પણુ અનત તેહના, જે વડે વહેવાર ૩૯

ચિત્તને ચિત્તવણુ, બીજી નહિ કાષ કામ,
પણુ એ અર્પ કામ તો કરે, જો દેવના ભાવ ધામ ૪૦

અવધુ દિગ્ દેવતા, ત્વચાના રસમિરણુ,
નેત્રના કલ્પણ સુન ને, રસના કેગ વરણુ ૪૧

૧ અનોહુપ-લોભગહન. ૨ વાકુ-વાચા ૩ અધિ-પત્ર ૪ સમિરણુ-સમીર,

અમ્બનિકુમાર તે ૧ પ્રાણનાં, હવે કર્મ ધર્મના જેઠ;	
લખ્યા ગ્રંથે હ્યો ૨ ઝોળખી, નામ તેહના એહ.	૪૨
પાણીના તો ધંદ કહીએ, વાણીના વહનિ જાણ;	
પાદના વિશ્વ ગુદ મનુ ઈદિ, અન્નપતિ પરિમાણ.	૪૩
મનના ચંદ્ર છુદ્ધિના અહા, અહંકારના તે રદ;	
ચિત્તના હૃદય જાણો, એ ચતુર્દશ ઈદિ.	૪૪
એક એકની સત્તા અગગી, અધિષ્ઠાન તે એક;	
તે અંત અવસ્થાએ સંભવે, સાધન પક્ષ વિવેક.	૪૫
કાર્ય અન્યો અન્ય તણાં, કલાં તે નિર્ધાર;	
પણ ગુણ જેઠે તે જેઠ પામે, તે કંઈ વિસ્તાર.	૪૬
સાત્વિક આહારે સંભવે, ત્યાં સત્ય સ્વભાવ ધર્મ જોષ્ટ.	
આસ્તિક ભાવ તે ઉપજે, જેમ પારસે લોષ્ટ.	૪૭
રાજસ ને રાજ રીત, કામ ક્રોધ ને મદ;	
અંતઃકરણથી ઉપજે, રાખવી સર્વ દહ.	૪૮
આજસ ઉપજે ને ઉંધ આવે, પ્રમાદ પ્રગટે પ્રાદ;	
એ તામસ તણાં લક્ષણ, થાય અંતઃકરણ આરદ.	૪૯
કથા કિર્તન ને સાધુ સંગત, તીર્થ જત દાન યજ;	
એટલે સ્થળે આજસ ધણું, ઈદ્રિય પ્રસન્નની લગન.	૫૦
એ ગુણ તણાં લક્ષણ લખ્યાં, અંતઃકરણ પામે જેઠ;	
અણુસમજે આપ થીત થઈ, પ્રાણી પામે જેઠ.	૫૧
એ આકાશના લખ્યાં લક્ષણ, હવે વાયુ કેશ જેઠ;	
કાર્ય કારણ ઉભયતા, નામ તેહનાં તેહ.	૫૨
સખ્ત શ્રીત મૂર્ખતા, વિચિત્ર સૂક્ષ્મ રૂપિત;	
જગ તે ગગન તણા, હવે વાયુ કેરી રીતી.	૫૩
સ્પર્શ ને ચેત્રેક્ષણ, અપેક્ષણ પચાકુચન ને ગમન;	
પ્રસરતા એ પાંચ કહીએ, વાયુ કેરું જાન.	૫૪

૧ પ્રાણ-નાક. ૨ ધૃતિ-તૃપ્તિ-ધૈર્ય. ૩ ઉત્ત્રેક્ષણ-ઉચ્ચ જોતું, ઉદ્દેશવન.
૪ અપેક્ષણ-અજાણ, વિચાર. ૫ પચાકુચન-સંકોચ.

વાયુ તે દશ મિથ તણુ, ને તણુ, સુણુ નામ,
કીયે સ્થાનક રહે સદા, અને કયા કરે તે કામ ૫૫

પ્રાણ અપાન ને વ્યાન વાયુ, ઉદાન ને સમાન,
૧નામ કુર્મ કૃકલ દેવદત્ત, ધનન્ય એ માન્ય ૫૬

એ દસ વાયુની વિદ્યુતિ, પ્રવૃત્તિ (તે) તણુ સુણુ બેદ,
મલસા જુજને મિષ્ટુ, યથાયુક્ત જેમ વેદ ૫૭

પ્રાણ તે પ્રધાન તેહમા, દશ તણો સરદાર,
જેમ વળી વગળી ઘણી, પણ ભોમ માથે લાન ૫૮

નાભિ હૃદય કંઠ નાસિકા, એટલે ચપન પ્રાણ
શ્વાસ કરે ને શબ્દ ઉચ્ચારે, એટલુ એહનુ જાણ ૫૯

અપાન શુદ્ધ ૧મીનું સ્થાનક, કહી ૨જ દે પ્રવેશ,
નાભિ ૪૫પણુ સુધી આવે, શી કરે ઉપદેશ ૬૦

પરિધ મન નિસર્ગ કરેણુ એ અપાનનો ધર્મ,
મદ મતિ સમજ્યા વિના, હો એ માથે કર્મ ૬૧

વ્યાન આખે ૧૩૬૨ે શ્રોત્ર વળી પ્રાણ સ્થાનક વાસ,
પ્રાણ અપાનને મહી રહે, એ તેહનો અભ્યાસ ૬૨

સમાનનો જો ધર્મ કહાવે, બહોતેર હજાર જે નાડ
અનનો રસ વાઈ ત્યા પહોચાડે, ને પ્રસરે હાડો હાડ ૬૩

ઉદાન હાથે પગે રહે વળી સાથે સાથે વાસ,
બમે દશને એ હવાથે, એ તેહને ઉચ્ચાસ ૬૪

એ પાચ પ્રાણુદિક કલા, હવે નાભાદિક પાચ જેહ,
કહી પાચ કહે કહી દસ કરે પ્રત્યક્ષ મિષ્ટુ તેહ ૬૫

નામ ૮ઉદગાર કરે, અને કુર્મ કૃકલમીન
કૃકલ મુધા ૧૦પિપાસા કરે, અને ધનન્ય પોપણ ૬૭

નામ, કુર્મ, કૃકલ, દેવદત્ત અને ધનન્ય એ દેહમા રહેના પાચ પ્રાણના
મીઠ-પિસાબ ૩ જદ (૧) ૪૫પળ-અદ ૫ પરિધ (૧) ૬ શુદ્ધ-પાદમયિ
ઉપર બેસનુ, અદર ગદ્યુ
૧૦ પિપાસા-નગસ

- દેવદત તે છાંક આણે, એ પાંચ નાગાદિકનાં કર્મ;
અતે પપુને વૃદ્ધિ પ્રમાડે, તે ધનંજયનો ધર્મ. ૬૭
- કાયાની એને ધણી માયા, સર્વે સાથે નવ જાણ;
પાંડ પડ્યો રહે તો સુણે, એ પદંતરે જણાય. ૬૮
- વદ્ધિ અવનિ મળે મંદ, વનચર કેરી રીત;
બાણ (બાળ) સુ આગળે રાખે, તેવી તેની પ્રીત. ૬૯
- આદાગેને તે દુર્ગધે, ત્યજે શિશુ ને શરીર;
તે પિના એ ધનંજય વાયુ, ન મોકે ચોતાત્રી ધીર. ૭૦
- હવે અગ્નિની ઉત્પત્તિ, 'કદ' રૂપનું પ્રકાશ;
પાકને તે એ પચાવે, કદે-દિપ પ્રકાશ ૭૧
- ઓઝ તેજ તે સુરતા, બુદ્ધિ, બળ તીક્ષણ,
એટલાં શક્ષણ અગ્નિ કેરાં, હવે વરણ કેરો વર્ણ. ૭૨
- જળની છુટ્ટા ગસના ઈંદ્રિ સૌચ, સ્વેદ દ્રવ ને સ્નેહ;
માત્રાદિને મૃદુતા પણ, જળના શુણ છે તેહ. ૭૩
- ભોમી કેરો ધર્મ સુણ, ઘાણ ઈંદ્રિય જાણ;
ગધે લે ને ઘીર્ષ પણ તે, પૃથ્વી તણ પરિમાણ. ૭૪
- એ પંચ મહાભૂત કેરો, ચેરો કલો તુજને જેહ;
સપ્ત ધાત શરીર કહાવે, પ્રિયુષ્ઠ તુને તેહ. ૭૫
- ત્રયા, સર્ગ ને માંસ, મેદ, અસ્તિ, મજ્જા, શુદ્ધ;
એ સપ્ત ધાત કહી નિષ્કળે, નર અમર— ૭૬
- હવે ઉત્પત્તિ સર્વની વર્ણનું, છે સમજવાની વાત;
ઉપનિષદના અર્થ છે, એ મહા વાક્ય સાક્ષાત. ૭૭
- અન્ન ઉદર જે ઉતરે, તેનાં ત્રણ વિભાગ થાય;
સ્થૂળ મધ્ય કનિષ્ઠ યદને, ચયાયુકન તે વહેંચાય. ૭૮
- સ્થૂળ ભાગનો મળ થાય, ને મધ્ય ભાગ તે. માંસ;
કનિષ્ઠ ભાગનું મન ઉપજે, એમ નિત્ય બાધે અંશ. ૭૯

આંદારે ઉત્પત્તિ મેન તણી, તેવો કરે વહેવાર;
અને મૂળ માતા પિતા થકી, માનજે નિર્ધાર. ૮૦

આપ ઉદર ઉતરિ, તેના લાગ તે પણ તેમ;
માટે પુરુષને કહ્યાં છે, અન્ન તણા જેમ. ૮૧

સ્વયં જાગનું મૂળ યાએ, મધ્ય લાગ રૂધીર;
કનિષ્ઠ લાગનાં પ્રાણ પ્રગટે, તેહને ધીર. ૮૨

તેજ કરાં અસ્થિ પ્રગટે, મધ્યની મંજળ જાણ;
કનિષ્ઠ લાગની વાંક પ્રગટે, માટે તેજ નક્ષી વાણ. ૮૩

પ્રથમ યાએ રાજકુ, પછે દ્રાવ મે સ્વાય;
સપ્ત ધાત એમ સંભવે, સુણ તે ધરી લાવ. ૮૪

સોદી થકી માંસ યાએ, માંસથી મજ્જા હોય;
મજ્જા થકી મેદ ધાય, સંભવે જેમ સોય. ૮૫

મેદ માંદીથી નાક પ્રગટે, અસ્થિ અને શુક;
વાત પીત કરે રસ થકી, ઉત્પત્તિ નાર ને નર. ૮૬

વાત પીત કરે ધાત તણ, એ સપ્ત થકી અન્ન;
હવે સદા સરીર માહે રહે, તે સાંભળ શિષ્ય વચન. ૮૭

રસ અંજળી અન્નની, અને નવ અંજળી રસ;
અપ્ત અંજળી રક્તની, સપ્ત અંજળી રેપુરીપ. ૮૮

શ્લેષ્મણી પદ સદા, પંચ પીત પરમાણુ;
ચાર મૂળ તણ વાસુ, બે મેદની જાણ. ૮૯

એક અંજળી મજ્જા કરી, અરધી શુકની જાણ;
પણ અતિ જળ અરધી કેર, લીણુ દહ-પરિમાણ. ૯૦

એક અંજળી રહે, અદકુ તે ઉલ્લાસ;
અને એક અંજળી, આશ્લીએ સુકાય. ૯૧

અને એકે કદા ઉલ્લાસ ખરે, જેમ અન્ન આંધણ રીત.
પણ બીજે ઉમેરે શીએ, પણ પાક પીડની રીત. ૯૨

- હવે અગ્નિની સંખ્યા કહું, શરીરમાં છે જેઠઃ
પંચ પ્રકારના કરકડા (કટકા), પ્રિયતું વૃત્તે તેહ. ૮૩
- જળો નળ કપાળ વરધ તરણ. તે પંચ જનન;
સંધિ શરીરમાં કેટલી, સાંભળ કર વિખ્યાત. ૮૪
- કોસલ ઉપર દશ સંધી, તે આટ જનની જાણુઃ
પ્રત્યક્ષ પ્રત્યક્ષ પ્રિયતું, સાંભળ શિષ્ય તું વાણુ. ૮૫
- ૧ શરેવ પ્રસર સ્પૃંક સેચન, ઉચ્છ્રમ્યુ દગલ;
શંખ સરખી સંભવે, વામ સકુંડકે અટકળ. ૮૬
- એ અબ્ધધા અગ્નિધી આકડા, રોમ ત્રિસાધી ફાટ;
દીક્ષક તે ઉપર સમુદ્ર એમ બધાળી મોટ. ૮૭
- એહ દેહ સ્વરૂપ તે દાખલ્યું, એમા શ્યો પદ્ધતિ તે માગઃ
તેજ દેહના અભિમાન થકી, મોહ પામ બધાય ૮૮
- અહંકાર પાપી પ્રગટે પછે, જન્મ દુઃખ તવ જાય;
માટે એ થવણુ મુમુક્ષુ કેર, જેને થાવું વિદેહ;
રખે બીજા આગળ બોલે, કહુ તુજને તેહ. ૮૯

इति श्री नरबोधे शरीरधातो एकाकार टीकायां तृतीयो अध्याय ॥ ९ ॥

ધનાશ્રી.

શિષ્ય કહે સ્વામી સાંભળો વાણુછ, નરની ઉત્પત્તિ કહી નિર્વાણુછ;
પયાણુક તે પરમાણુછ, હવ કહો જરાયુજ ખાણુછ. ૧

ઉચ્ચતો.

હવની યુક્તિ જાણી નહિ, તમો વર્ણવ્યું તે અન્યઃ
એકમાંતો આવ્યો નહિ, ગ્વાની મંદેહ ઉપન્યો મન. ૨

હવ કાણુ ક્યા થકી પ્રગટયો, અને ક્યાં ગ્હે ક્યાં જાયઃ
દેહને અતે કહો સ્વામી, પુછું કાળી પાય. ૩

અને પુનર્પિ દેહ દેમ ધરે, તે શીત વદો વચન,
શુનિતી સામે સમજાવો, સ્વામી સમે સંશય મન

ઉત્પત્તિ યિતિ વય પુનર્પિ, ગમન તે કરો વિચાર,
અમર તો અનુભવો, બ્યારે ધરે પાછો અવતાર

શ્રી ગુરુવાન

સાધુ સાધુ મહાભાગ્ય, તે પ્રશ્ન પુછ્યુ પૌંડ,
એ યજ્ઞ જન્મ ન સંભવે, જો થાય અત કરણ આરંભ

એ દેવ રૂપિ ને ઈન્દ્રદિક્ષિત્રા, કો નન પૂછે નવ કહે,
પોતે પોતાને અહકારે જન્મ પાછો તે અટે

હવે શિષ્ય એ તો કહુ છું, તું જે છે અદા ભક્તિ પુકત
મુમુક્ષુ છે મન ધરે છે, વગી કે વિગત

જીવની આદિ કહુ, કોણુ એહનુ કપ,
સાભળજે આવધ થઈ, તો થાય સંરૂપ

સત્ય જ્ઞાન અનન શિવ સંરૂપ, આનંદ છે એહ,
પરમાત્મા પરમજ્યોતિ, ૧અન્યકન, ૨વ્યકત કરણુ તેહ

નિત્ય શુદ્ધ શુદ્ધ ને એ નિશ્ચય, નિરોધ નિરંજન.
અગોચર અપાર અક્ષર, અદ્વૈત આપ દર્શન

સર્વ ધર્મ અગ્રી વેગજો, નન વાળ્યે તે વરણાય
ઈન્દ્રિયો નદિ આતરો, અને મન નન અહેવાય

તેહનો જ્ઞાના ક્ર નદિ, ને તે સર્વનો જાણ
સચ્ચર અપારી રણો, અણુ અણુ પરમાણ

પણુ દુર સર્વ વિહાર કરે, જે પરમાણુ પ્રમાણ
ત્યારે પ્રાપ્તિ થાય તેહની, તે નન વદી સકે વાળ

આનંદ મદ્યમા મમ થાશે, નન સભ્યે કાઈ ભય
પણુ પ્રમત પિલ્લૈ પટનરે, એ શુનિ મનુષ્યે કેવ

સર્વ બૂન અમર્ય વમે, ઝવદેદ મરખાં તેદ;
સમદષ્ટિ એવી સંભવે, ગની^૧ ગદંભી^૨ જેહ. ૧૬

વરતુ ટળી વગુ ભામે, મનસા વાચા કર્મ;
તે ઝવરાડેલી અંભવો, ઝવયં પ્રકાશ તે બ્રહ્મ. ૧૭

કે મોહ તત્ત્વક^૩ શોક, એક તત્ત્વ શું વદાઃ
ગૂઢ આન્મા થગો ગોચર, ને અવગ્યા એ નદા. ૧૮

તેદવાંને ને તેદવો લહે, જેહની ક્ષીત્પરી^૪ ચિદ્ગમ;
એ આત્મા દસા તણી, ઉત્પત્તિ કરી તે પ્રકાશ. ૧૯

અનાદિ અવિદ્યા એ વિશ્વ, ભામે બાકી ભર્યો ભર્મ;
ભાંતે ભિન્ન તે પારીકે, કદપના એ કર્મ. ૨૦

અનિર્વચનિયે અન્ય ભામે, કાયે કારણુ ભિન્ન;
પણુ અણું માત્ર અન્ન નથી, જેમ કુંડળી ને કંચન. ૨૧

બ્રહ્મ જગા ભર્યું છે ભવ જગ નથી, ને જ્ઞાન બાપે જણાય;
જેમ ઝવખમા રંગિટ રંગી ને જગને તતક્ષણ જાય. ૨૨

નિદ્રામા જેમ ઝવખ નાનુ, ને જગ્યે જુહુ થાય
તેમ અજાને જગત સાચું દુષ્ટાન એ કહેવાય. ૨૩

અજાને જે જગત ભામે, તે જાને ભાસે બ્રહ્મ,
જેમ ગોડીઓ^૫ અદિ^૬ દેખાડે, પ્રત્યક્ષ દેખાડી ચર્મ. ૨૪

તેની માયમા મોહે તે, હરખી આપે દ્રવ્ય;
તેમ આસુરીધી વાલા, માનવ વિશ્વ ને સર્વ ૨૫

પુત્ર પુત્રી પોતાના માની, ખરમે તે બહુ ધન.
પ્રત્યક્ષ ખોટું જાય શીગી, ત્યારે કરે રૂદન. ૨૬

માટે પ્રથમ આસુરીને ઝોળખે, પછી દેવીથી અળગો થાય,
તે વિના સુખ કહુ નુજને, હવ પદ ના જાય. ૨૭

માટે સાંભળજે સાવધ યમ, એ નથી હવ છે ગિવ;
પ્રગટપણું જુજને પ્રિ ગ્યુ, દ્રવ્યે કરે પ્રતિ દિવ્ય ૨૮

૧ ગની-ગાય ૨ ગદંભી-નવેરી. ૩ તત્ત્વકઃ શોક (૨) ૪ ક્ષીત્પરી (?) ૫ ગોડીઓ-વાદી. ૬ અદિ-સાપ.

પાશ્વ મનને 'એ અગોચર, શબ્દાનિન વાવન' બહાર; તે વિશ્વમાં આપી રહ્યો, માનને નિર્ધાર	૨૯
નાના વિધિની દેહ મધ્યે, જીવત્વ પામ્યો તેહ મગ્નમા જેમ આકાશ છે, તેમ માનને એહ	૩૦
દસ ધર્મ ને પાંચ આણ, ચતુષ્ટ અંતઃકર્ણ; સિંચ સરીર તે નામ તેહનું, તેહનો તત્ત્વિંડ સોવર્ણ.	૩૧
સે અવિદ્યા સંયુક્ત છે, તેહમા ચેતન્યનું પ્રતિબિંબ; શુદ્ધ જળમા જેમ સંભવે, ગયિ સગિ જીવ (જેમ).	૩૨
તે મહેવારીક જીવ દેવાવે, છે ક્ષેત્રસર ને પુરુષ; પણ અવિદ્યા હિપાધિ સજે, નથી થાતો દુરસ.	૩૩
જેમ અગ્નિમા લોણ પેદુ, અને લોણમાં અનય; તે માર ભેમાં કાણુ ખાયે, કરે કાષ્ઠ અટકળ	૩૪
પાવક મુન્ય દેવનો, તે માર મોહ કેમ ખાય, વિચારી જે વાત વીગ, સંગનો મહિમાય	૩૫
જગી તુળ તાદુય મિશ્રિત થકે, મુસળે ખંડાય; અગ્નિમા એક ન સંભવે ત્યારે કાણુ માર એ ખાય	૩૬
તેમ હિપાધિ અવિદ્યા ને આશયી રહ્યો છે જીવ; ખાયે પોતે તેમ છે, જેની સ્વભાવ સિવ	૩૭
તે જાવસ પડીને રૂપ બૂધ્યો, જેમ નિશાંત ખાય, તે તેહની સતી વર્તે જેમ મંદ અરવાર અધસ અમસ	૩૮
માટે જીવ મહ જીવન બોમવે એકતા થઈ જેઠ; જેમ થાય તપે જળ તપે, સારે તાદુય એહ	૩૯
માટે મળીને માયે દ્યો, એ બોમવે અવસ્થા તેહ; જુદ્ધે કરે જીવ ઉત્તમ, પાસના વસ ધરે દેહ	૪૦
તે અવસ્થા પ્રિયુ, જામન રતન નિદાન, ઉત્તમતામાં જીવ છે, એ સુખિનિમા સિવ સાવ.	૪૧

૧ જાવન-અગર. ૨ ક્ષેત્ર-જાની, આત્મા. ૩ દુરસ-દુર અગમ્યના અર્થમાં ૪ અરવાર ૬-૭) ૫ સાધ-સામેગના કોટે ૬ સુખિનિ-નાદ નિદાની થએલી અત્યંત અસ્વસ્થા-સ્વપ્નાથી મગ્નની

- પાપ પુન્ય પરિમાણ કુરીને, સ્વર્ગ નકનો અધિકાર;
કર્તવ્ય બોક્તવ્ય શીર લક્ષને, અવતરે નર ને નાર. ૪૨
- નિર્દોષ દોષ રૂપ થઇ જેમ, સ્ફટિકની રીત^૧;
અનાદ્યુત ઉણું કયું કરી ઇદ્રિ સાથે પ્રીત. ૪૩
- જેમ દર્પણ મેલે, મુખ મેલું, તેમ અંતઃકરણ ને આત્મા;
પરસ્પર અધાઈ કરીને, આવ્યો તે સમઘાતમાં. ૪૪
- એક ભાવ પામીને પોતે, પડે પ્રાપ્તિ ફંદમાં;
અગાને એ સંભવે ભાઈ, આવ્યો આત્મા બધમાં. ૪૫
- જેમ મરીચિર માયા ઉપર આવ્યે, મરત^૩ દેશે જળદરો;
પણ અવનિ તહાં આર્દ^૪ નહિ જો જઈને જન સ્પર્શે. ૪૬
- (તેમ) આણું અધિકાર નહિ આત્માને, એ શ્રેષ્ઠ સખળા દેહને;
કે અગાને એકતા થય્ને, ભાઈ વળી સંભવે તેહને. ૪૭
- અવિદ્યા ને આશયીને, થાવા નય ધર્મવાન;
વૈદિક કર્મ તે આચરે ને, વધારણું ઇચ્છે અપમાન. ૪૮
- અન્નમય જે પીંડ કહાવે, તેહમાં હૃદય જીવનો વાસ;
નખ શીખ સુધી વ્યાપી રહ્યો, તે કયું સ્વયં પ્રકાસ. ૪૯
- તે મધ્યે પણ કાચ છે, તે અધો મુખ કહેવાય;
તે સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ કહાવે, તે અનુભવે ઝાળખાય. ૫૦
- તે મધ્યે જીવ કેટલો, યુક્તિએ કરું પરિમાણ;
વાળામ સત ભાગ કહી, તેહનો સાતમો ભણ. ૫૧
- પણ પ્રકાસ પરિપૂર્ણ પીંડમાં, વ્યાપી રહ્યો ભરપૂર;
જેમ દસ દિશા વ્યાપી રહ્યો, ભાઈ ઉદાયજથી સુર. ૫૨
- જેમ કદંબથી કુસુમ પ્રગટે, તેમ અંતઃકરણથી નાડ;
૭૨ હજાર સંખ્યા તેની, કટકા ૩૬૦ તે હાડ. ૫૩
- ૭૨ હજાર તે નાડ મધ્યે, ૭૧ સત હજાર;
તેમાં દસ દસ તે એક ઇદ્રિ, એમ સતનો વહેવાર. ૫૪

૧ સ્ફટિક-હીરા જેવા મણી તે જેવી વસ્તુમાં રહે તેવો તેનો રંગ દેખાય છે.
૨ મરીચિ-કિરણ, અહીં સૂર્ય. ૩ મરત-મર, નિર્જળ દેસ. ૪ આર્દ-જળવાળો.

- પછી એક જે અળીય રહી, તેમ જેમ વગ્ગા મોલ,
તે વડે સર્વે રહી વર્તી, તેને ક્ષોભે ક્ષોભ ૫૫
- જેમ મોલને વળી વળગી ને, વળાને જેમ ખાલ,
તેહને સરહણુ ઉપર નળીઆ, તે ઉપર વરસે અપ ૫૬
- માટે ભાર માથે મોલને, માનજે નિરધાર,
તે નાડમા સચરે ત્યારે, સ્વપ્નનો વ્યવહાર. ૫૭
- જેમ જેમ જે નાંડ વહે, કર્મ ફળ ને અનુસાર,
અનત નાડની ગતિ ધણી, ભરી કર્મને ભાર ૫૮
- તે મુધુમ્ભા નારી, તે સર્વની સરદાર
બ્રહ્મ પદ પમાડનાનો, એટનો અર્થદાર ૫૯
- શિતભ્ય જાણુતું તે પદ, જેમ ચડ વડે રાહુ,
અદ્રશ્ય દ્રશ્ય તે એમ થાયે, ગ્રહણનો મહિમાય ૬૦
- પુરણ મામે પુરણ ઇન્દુ, ને સગી ગયું પ્રકાશ,
ત્યારે ગદું વિના કદો શુ રહ્યું, જ્યારે થાય નિયમ નાશ ૬૧
- તેમ વિકાર વાસના દેહ વિષે, તે સમે જે કાળ;
ત્યારે આત્મા પ્રકાશ તે જાણીએ, ગયા પ્રપંચ ભેદની ફાળ ૬૨
- આત્માનિર્ગર તેમ દિમે, જેમ ધટમા આકાશ;
તેની ચળતા તેહને માને એ અચાનકું જાસ ૬૩
- દેશ દેશાતર પ્રત્યે જેમ ધટ, તેમ આકાશ,
ભાગે હાણુ તે જાતિ ભામે, આકાશ તે અવિનાશ. ૬૪
- નિશ્ચય ને પરિપૂર્ણ પોતે, તે પાત્ર ભાસે ભેદ,
માનનારી ભાતિ તેહને, એ વચન છે વેદ ૬૫
- જાગ્રત કાળે જે જ્ઞાન ઉપજ્યુ, તેવો સ્વપ્ન ભોગ તે થાય,
અને સ્વપ્નમા જે સલગ્યુ તે જાગ્રતે ન જણાય ૬૬
- તે વિગ સરીને સમાગમે, ક્યે અવસ્થાના ભોગ,
તે સર્વે મર મુખી ખરીને, વળી ભોગમે રોગ. ૬૭

તેહને મોક્ષે મોક્ષ છે અને તે સતે ^૧ અવતાર;	
વાસના વધુ જો નવ મરે તો, ભોગવે કષ્ટ તે ભાર.	૬૮
તે આત્મ જ્ઞાને નષ્ટ થાયે, અવિદ્યા શરીર;	
ત્યારે સ્વ સ્વરૂપી આત્મા, કિતરો પેલે તીર.	૬૯
જ્યારે જાગ્રત કર્મનો ક્ષય થશે, અને સ્વપ્ન ભોગે રહે;	
તે બોધનો અધિકાર થાયે, અને અર્થ અંતર ગ્રહે.	૭૦
કર્મોદરે ^૨ ભાસીત સંસ્કારે, વાસના બંધાય;	
ચોદ લોક તે ફરવે, અને શુદ્ધ પદ નવ જાય.	૭૧
સાક્ષીવંતની થઈ સાક્ષી, જેમ ચોર અંધારી રાત;	
તે ખાતર પડાવે બંધાવે, એહેવી એની ભાત.	૭૨
ચોક્કી આવી ચોર સાલો, અજાણે અંધારે,	
કળા ઉભયતા કરી એવી, પોખી પ્રીતે મારે.	૭૩
માટે એ સાક્ષીશુ સમજ, ચારે તો શુદ્ધ જન;	
નહિ તો નરને ગળે નિશ્ચે, પછે કષ્ટ પામે નન.	૭૪
ઉંચી લઈ ચડે ધંધર સુધી, પછી પાતાળમાં નાખે;	
જેમ નારી નરને શીર ચઢી, તે વચન એકે ન સાખે.	૭૫
પછી લોકમાંથી લાજ જાયે, ને યામ તે ક્ષિત્કાર;	
ત્યારે વનિતા વસ કરવાને, કરે તે વિચાર.	૭૬
ક્રમેશ પામે કરમાયે કાયા, જેમ પક્ષી ચડે આકાશ;	
અનળ ^૩ અનિલ ^૪ કયો ચાકળો, તેજ પામે ત્રાસ.	૭૭
તે નીડ ^૫ પામે જે કાગે ત્યારે પડે પાંખ સંકેશી;	
હસાવે નહિ દેલા માત્ર, ઉતરે આદર મેલી.	૭૮
તે અગ્રત સ્વપ્નનું કષ્ટ પામે, તો વાસના ભોગને વામે;	
સુપ્રતિ ત્યારે માપડે તે પરમ ^૬ આનંદ પામે.	૭૯
સમ થાયે પ્રપંચ તણો, તો સંલવે સ્વસ્વરૂપ;	
અનુભવ એવો ઉપજે, છુ ચોદ લોકનો ભૂપ.	૮૦

૧ સતે-જ્ઞતાં ૨ કર્મોદરે-કર્મોદ-કર્મથી. ૩ અનળ-અગ્નિ ૪ અનિલ-વાયુ.

૫ નીડ-માનો.

યૌવિના^૧ જેમ વામ લો, મમોગી તે, જે સુખ;
પહેવાર નટ્ય સમી ગયા, અણ માન નહિ કુઃખ. ૮૧

પણ તે આનંદ અણ માન છે, અને અનુભવનો અખંડ,
તે ગુરુ કૃપાએ પામીએ, જો તને પાખડ. ૮૨

મુખપિ તે સાંભવે, પછે કેમ જાગતે યાય,
સાવધ થઈ સાંભળજે નુ, સદેહ મનનો જાય ૮૩

ખારે જ્યે ધટ લયો, ને મંગામાં છુડાડયો;
તેવું વાંડી તેવું ને તેવું, ત્યારે આલીથી કાઢયો. ૮૪

તેમ શિષ્ય સું જાણજે, મુખપિ મુખસિંધુ;
જીવ છુડે ભાત લયો, માટે ન માયે બિંદુ. ૮૫

માટે અવિદ્યા અજગી કરે, તો એ અવસ્થા ક્ષિત;
આનંદ એકને જ્ઞાને એકજી, નિર્વિકાર નિર્લય નિત્ય. ૮૬

દ્વૈતનો અદ્વૈત થયો, કુટસ્થ^૨ પોતે આપ,
પ્રકૃતિથી પ્રગટયો, વસ્તો છે નિશ્ચ આપ ૮૭

અંતર મોહ માન તણો, બાકી આત્મા દેહાતીત^૩,
અથ જ્ઞોતિ સ્વભાવ છે, એ જીવનો નિત્ય ૮૮

इति श्री नरबोधे वाकार टीकायां जीव नीरूपणं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

ધનામી.

વળી ગુરુ મોક્ષા એવી વાણી, સામગ્ર શિષ્ય અનુર મુખજી;
જીવ તણીએ ઊત્પતિ જાણી, જામી જરાયુજ આદિ આજી ૧

ઉચ્ચે.

જામી જરાયુજ આણ આદિ, વાસના વચ થઈ જીવ;
એ સમજી યાચ અજગી, તો અરૂપી સિવ. ૨

હવે દેહાતરને કેમ પામે, તે કરું વિસ્તાર,
પરમોડની કેમ પ્રાપ્તિ થાએ, અને કેમ અન્ય અવતાર ૩

૧ યૌવિના—પ્રારંભી ૨ કુટસ્થ—અસ્થિમા વગેરેથી સ્વ-પરમાત્મા ૩ દેહાતીત—દેહના અધ્યાસથી રહિત.

- ભંગજે સાવધાન થઈ, ઝિય પમાડી મન;
ગમથી^૧ બાધી વાત છે, વેદાંતનું વચન. ૪
- ક્રા^૨ પીતના રસને સ્વાદે, વાસના બધાય;
ફળ દેહ તે ભોગવે, ને જીવ તે ધરાય. ૫
- ૨ રસનો ભાવ ઉપજે, તે કર્મ તેણે અનુસાર;
જીવને લઈ પહોંચાડે, એ વાસનાનો અધિકાર. ૬
- તેમ વિલાપતરે કેા જન ગયો, તેટલે ભોર બેઠું મન;
અજા એવી ઉપજી, જે વાતું સ્થળ કયાંય અન્ય. ૭
- જે બીજ બાંધું માંડડી, તે જ્યાં વાવે ત્યાં થાય;
શ્વીનો પટંતરો, એ સ્વાદ તે બદલાય. ૮
- જ વપુસું બીજ વાસના, અને કર્મ તેનો જન;
અજા આવે ત્યાં લઈ જાયે, ધરાવે બહુ તન ૯
- તેમ ફળ પરિપકવ થયુ તે, અનાયાસે પડે;
હી ઉપાય કોઈ કરે, પણ પાછું ત્યા નવ ચડે ૧૦
- ૧ કાળ પત્રને પુષ્પ ફળ, વળી સર્વ સ્વાદ તે માંય;
ત્યાં જો ત્યા અનાયાસે, તેટલું પાછું થાય ૧૧
- મકર્ષણ ઇન્દ્રિય તણુ, અખાત્મ^૩, અધિબૂત^૪;
પ્રાણાદિકે નવ વાયુ સંગે, તેટલું તેનું બુધ. ૧૨
- ૨ે ધન જન નયુ કટાવે, તે પાછગથી જાય;
રંકાર શરીરને તેણે કાળે જાય. ૧૩
- ૩યો રહે તો પિંડ સુણે, એ એહનું દ્રણત;
ત્રત્યક્ષ જેહનું પારખું; હવે તજ મનની જાત. ૧૪
- શરીરની સામ્રાજી સર્વે, સ કેપીને લેપ,
જેમ બીજ માહે વૃક્ષ બધુ, કંઈ યુક્તિએ રેલ ૧૫
- નાડી માર્ગે નિગરે, કે આસો આસ
ચક્ષુ આવણુ ઘાણુ વાટે, આસ પામે નાસ ૧૬

૧ આગમ-વેદ. ૨ બુકન-ભોજન ૩ વિલાપતનો સિયાર કવિને તેમના સમયમાં ઉપજે એ નવાઈ છે. ૪ અખાત્મ-આત્મ જ્ઞાન ૫ અધિબૂત-બૂતમાં.

ત્યાં વપુ ત્યાંજ રહે, અત્ર ફરી રીત;	
પક્ષ એક રહે નહિ, જો હોય પ્રેમ તે પ્રીત.	૩૦
ત્યાં પવનમાં પવન લળ્યો, તે યજી અજ તેચાય;	
પક્ષી અજ મળે મેઘને, આશમાં સમાય.	૩૧
તે અજ અવની ઉતરે, તે યજી નિપજ હોય;	
કર્મ સરખો સંભવે, કહું ગુગને સોય.	૩૨
તુભુ વૃક્ષ કે વળી યાયે, કે ઉપજે અન્ન;	
પ્રારબ્ધ સરખું પ્રગટે, તે કરે નરનાર જોજન.	૩૩
તેહનું શુદ્ધ ને શોણિત યાયે, જોય ધરે અવતાર;	
અજ સુધી અવતરે, તે માનજે નિર્ધાર.	૩૪
એ તો સ્વર્ગ સુધી કહું તુજને, પ્રેમ માર્ગે એહ;	
હવે અતુર્ધાએ મુક્તિ કહાવે, વર્ણવું વુજને તેહ.	૩૫
અરચિ માર્ગે આગમ કરે, તે કરે વિસ્તાર;	
સાંભળજે સાવધ થઈ, ક્યાં લગી અવતાર.	૩૬
અવિદ્યા ઓળખી નથી, અને થયા સાંત તે મુક્ત;	
આસા એક મુક્તિ તણી, અને અન્ય સકળ પિરકત.	૩૭
તે દેવમાન તે દહાવીએ, ખહા લોકની મત્ય;	
કમ પામે તે કહું જ, કહું શિવે એકાંત.	૩૮
અરચિને એધે મળે, પછી દિનને એહ;	
ત્યાં યજી શુકવ પક્ષને, ઉતરાયણ તેહ.	૩૯
પછી આદિત્ય લોકને અવલોકીને, ચંદ્રલોક લોપી જાય;	
ચંદ્રિકંત લોકને વેઠવ જોઈ, તે યજી પર તે ચાય.	૪૦
સાચુજ્ય પદ જ્યાં સંભવે, ત્યાં જઈ ધરે દેહ;	
કે વેકુંડ કે કેવાસ કહે, કે સત્યલોક કહે તેહ.	૪૧
ત્યાં જઈને ધરે વપુ, માન દીવ્ય તે ચાય;	
પણ જીવ વાસના નવ ટળે, જો સાચુજ્ય પદ કહેવાય.	૪૨

૧ અજ-વાદળાં, આશ. ૨ અતુર્ધા-આર પ્રકારની. ૩ અરચિ-અર્ચિત-વિષ્ણુ; આર્વસ, ચળકાટ, અર્ચનીય-પૂજવા લાયક. ૪ નિકંત (?) વિકાંત-પરાક્રમ, શરૂ એવો અર્થ થાય છે.

વળી કીધું પુન્યે પડે પાઠો, પૂર્વ દાખની રીત;
માટે ચોડામા ઘાડું કહું છું, તન્ન મુકિતની ગ્રીત. ૪૩

હવે જન જાનીની રીત કહું, જે ત્રિપુટિ યજ્ઞ યાવ;
કળી આશા મુકિતની, સત્ય સંભવું સાધ. ૪૪

દેહજ સુધી વાત તેહેની, પડી કાંઈ ન યાવ;
એમ જળ સિંધવ મળ્યો, તે જોતાં નવ જણાવ. ૪૫

વળી સ્વખતે જે સંભવી, ને જાએ જુદી યાવ;
અનેક ઉપાય જે આચરે, તો ફરી નવ દર્શાવ. ૪૬

માટે મદા મુકિત જાણ જાન, અન્ય તદ્દિ ઉપાય;
જો જીવ તે જીવ પદ દશે, તો સિવ સ્વરૂપે યાવ. ૪૭

ખીજ બહુધા મુકિત છે, તે ચતુર્થા થકી અન્ય;
કાંઈ ખંડમાં કથા વેદની, અગત્ય ઉકા વચન. ૪૮

તે ચતુર્થો પક્ષ વર્ણવી, તે થકી વળી વિહીત;
તે ક્ષુદ્ર જંતુ અવગરે, અખંડ તે આધીત. ૪૯

પ્રથ તે પુત્રીપુત્ર, જીવ ઉત્પત્તિ આવાગમન;
તે મુકિત સુધી કહ્યું માડી, સાલજ સિધ્ધ વચન. ૫૦

હવે દોષ કાંઈ ક્રિયા, કે કાંઈ સંદેહ મન;
તે વળી વિધીએ પુછજે, નિસંદેહ થાય મન. ૫૧

દિવ્ય દર્શાવ

ત્યારે દિવ્ય કહે સ્વામી સાંભળો, તમે વર્ણવ્યો એ લોક;
તેવનો ભોગ બિન લિન લાખીએ, કે થમ સંભળ્યો દોક. ૫૨

પ્રપાલ પુરૂષે એ કહ્યું, જે અમનો આનંદ;
અધિક અધિકા એ દોષ તો, વધો થી જોવિંદ. ૫૩

મુગ ઉગાવ.

પ્રથમ મુગને પ્રીતવું, આનંદ બહુ વિધ એહ,
આ પુન્ય સુધી સમજવું, વિભાગીને વેદ. ૫૪

કોઈ સખ દીપ વસુધા તપ્ત, નિહક કરે ગન્ધ;
પુવાન પ્રથ ને સુદર વેગે, અતિ સુંદર સમરાન્ધ. ૫૫

નવ નિધી નિમીપ ન થાયે, અળગી માનુષ્યાનંદ તેહ;	
જે થકી આગળ સત ગણી, કેહું તુજને જેહ.	૫૬
ગધર્વને સત ધણો આનંદ, માનુષ્યાનંદ થકી જાણ;	
તે થકી સત ધણો દેવને, પિતૃને સામાન્ય	૫૭
તે થકી સત ધણો રસકને, માનજે નિર્ધાર;	
રઅજને તે થકી સત ધણો, અધિકા અધિક વહેવાર.	૫૮
વૈકુંઠ તે થકી વધતો, પણ અતે તે આયુધ;	
વિવેકાને તે થકી વધતો, જેને નહિ કાંઈ દુઃખ.	૫૯
આનંદ અધિકાધિક કલ્યા, કર્મને અધિકાર;	
ક્ષીણુ વૃદ્ધિ તે સંભવે, માનજે નિર્ધાર.	૬૦
માટે વિવેકાનો વધતો આનંદ, અજના થકી આધિક;	
પણ એક આનંદ અન્ય છે, એણે વાળી લીક. ^૩	૬૧
આમ જ્ઞાન થકી અધિક આનંદ, અન્ય નવ કહેવાય;	
જેમ સકળ પદ અધિકાધિક, પણ હસ્તિ પદમાં સમાય.	૬૨
માટે અધિક આત્મ જ્ઞાન કહાવે, જે તરો કર્મનો યનદ;	
અદૃત અર્જુન માટે શુક્રો, માટે અખંડ આનંદ.	૬૩
અજ્ઞા સુધી કર્મ જોદ, તેહને નહિ લગાર;	
જેમ અર્ક ઉદય પામીઓ, તે ટળી ગયો અધિકાર.	૬૪
આત્મ જ્ઞાને લેપે નહિ, કર્મને કોઈ દોષ;	
પણ ઉપન્યુ ^૧ ત્યારે જાણીએ, જ્યારે નહિ કોઈ શું રોષ.	૬૫
માટે વિદ્ય ને વળી જ્ઞાનવંત, એ થકી અધિક શું હોય;	
ભગવાન કેરું લાખ્ય છે, જે ગીતા મધ્યે મોય.	૬૬
અજ્ઞ નિચાર અખંડ જેહને, અન્ય કરે જેટલું પુન્ય;	
કોટિ આજ્ઞા જોજન તણું, અન આરંભ સુણ તન	૬૭
પણ સાંભળ સિધ્ધ તે પુન્ય તેહને, લેત માત્ર ન રેલ;	
અને દેહ થકી કાંઈ દુરૂત થાયે, તે નવ સંભવેય,	૬૮

સેતા કરે તે સુદૃઢ લેવ, અને નિંદા કરે તે પાપ;
તે અકર્મિને એકલો, પોને આપે આપ ૬૯

માટે જોજન વસ્ત્ર પૂજા સેવા, રખે દેતો દામ,
પહેતો પદાર્થ પૂજ્યો, ત્યાં નહિ દામનું કામ. ૭૦

તે જાનીતુ ઉપાસન કરતાં, તેની મતિએ મન;
તો મનસા વાચા કર્મણુ એ, કરતો દોષ દોષ સંત. ૭૧

માટે શ્રદ્ધા આણી મેવા કર્યે, ગળે જાનવંત તો દીન;
તો અધિક પુજને સું કહું, પણ પામને પદ નીન. ૭૨

વળી અન્ય વર્ણુ ને જાતવંત, તે પણ મદાનુભાવ;
તું વર્ણુશ્રમની રેડ તણ, લગળે સખી ભાવ. ૭૩

રખે તેહની નિંદા સુલુને, અર્થ રૈરવનો અધિકાર
નથી નીકળવાનો નકંઠાથી, સુલુ રીખામણ સાર ૭૪

કરે તેહને કરવા દે, જો દો દેહના દોષ;
સુણીને સુખ માનજે, રખે આણતો દોષ. ૭૫

તું અખંડ ઉપાસન કરજે, મનસા વાચા કર્મ;
જાનીથી મનિ પામતો, એ સુલભ છે શ્રમ. ૭૬

સ્વદ્ય તે શ્રમ સાર, મદત્ત ભય તે ભય;
માટે અનન્ય ભાવે આવરે, જાની સદ્ગુરુ શપ. ૭૭

इति श्री नरबैद्यकाकारटीकायाम् जीव जावागमन मोक्षयोगो नाम पंच-

मोक्षवास ॥ ६ ॥

મનાથી.

શિષ્ય સુદ્ધી રૂપો પ્રસન્નજ, સુદૃઢ કરો મંદીર વસનજ;
સ્થિરતા પામ્યું અપગ તે મનજ, પૂરે દોરો સુર ઉપાસનજ. ૧

કિયતો.

ઉપાસન વિધી કરો પ્રમુ, ભગવાન દેવ દેવેડ;
અમુક સંદેશ અર્પે જ્યા, એટલી પડે બેડ. ૨

આસનઃઅંગ તથા આશ્રમ દેશ કાળ પરિમાણ;
અને વર્ણ આદિ વદો સ્વામી, તમો શિષ્ય તે વાણ. ૩

અનુગ્રહ કરી કહેા એટલું, ગુરુ દીન દયાળ;
જન્મના દુઃખ તે સાંભળી, થર થર કંધું બાળ. ૪

શ્રી ગુરુ ઉવાચ.

સાંભળજે સાવધ યજ્ઞ, કહું ઉપાસનની વિધ;
સાંભળ્યાથી સારું ન હોયે, સાધ્યે થાએ સિદ્ધ. ૫

પ્રથમ પ્રાણીને એટલું, ભેદ ભાવના થાય;
સધ્યે સ્વામીનું રૂપ તે દેખે, તો સદૃશ જન્મ તે થાય. ૬

ગુરુ ધર તણ અને, તીર્થ કરવા જાય;
ભોક્તા તેહનો ભિન્ન નથી, પણ અવિધિ કહેવાય. ૭

માટે વિશ્વમાં વ્યાપક સ્વામી, એનું સંભવે મન;
તો ભેદનું સદૃશ થાએ, ભજન ને સેવન. ૮

સર્વ ક્રિયાનો સ્વામી ભોક્તા, અને ફળનો દાતા એહ;
પણ જેહની આસ્થા જ્યાં કરી, ભાઈ તે આરાધે તેહ. ૯

પણ સુખે જન્ય આરાધન કરે, તોયે પણ ભોક્તા સર્વનો એક;
અબ્રાંતે તે ભિન્ન કરે, જ્યાંહાં નહિ વિવેક. ૧૦

વિધિના અવિધિના વ્યાપી, કરે કહેાની ભક્તિ;
તોયે ફળ પામે ખરે, પણ વિશેષ તે વિરક્તિ. ૧૧

અતિ દુષ્ટ ને દુરત્યારી, અવરણ એવો હોય;
પણ અનન્ય ભક્તિ જો ઉપજે તો, સાધ શિરોમણી સોય. ૧૨

છવને છવત સાચું, જેણે સમર્પણ કીધું;
તેને પાપનો નવ રૂપડો થાએ, જેણે એ નિવેદન લીધું. ૧૩

માટે પ્રથમ પ્રીત તે પ્રતિમાની, પછે ગુરુની થાય;
તો કરે નવ રૂપે પાછી, વેદ વાચ્ય કહેવાય. ૧૪

નવધા નરને સૂરતી કરવી, જન્ય તે ઉપાધિ;
તે મંદમતિ માને નહિ, જેને વળગી હોય આધિ ને વ્યાધિ. ૧૫

૧ અવરણ-અવરણ-વર્ણ વચરનો, હથેલી. ૨ નિવેદન-અર્પણ, યાગવું.

ઉપાસન ચતુર્થો દેહાવે, જેહને જેવો અધિકાર,
તે પ્રખ્યાત ગુણને પ્રીતિ, જે સિવમીનાએ નિરૂપાર. ૧

સિવપદોપ સ્વર્ગાધ્યાસન, એ ઉપાસન નાર,
સમગ્ર એ સાવધ મધ, પ્રીતિનું નિર્ધાર ૧૧

અદ્યપને અધિક દરે, ઉપચાર મધુર સેવ,
પ્રતિમાને પગમેશ્વર, પગી, મળે આશ દેવ. ૧૮

મન ભલે ને મહે નહિ, તે સપદા ઉપાસન;
ફળ તેહનું એટલું, એટલું જે પ્રપલ વધુ મન. ૧૯

એ સપદાનું ઘુમે, કણું દરે, કહું આરોપની રીત,
મથા મુખે આચરે, પણ પ્રતિમા હું પ્રીત. ૨૦

ઉપચાર અર્પી આધો ચામે, અને ભલે મંત્ર તે મુખ,
આરતિ હાંધી ઉપચાર અર્પે, અભવે અતિ મુખ. ૨૧

જે આગમનુ અર્ચન કરે, તે સવર્મે ઉપાસન,
આગમેશ્વર તે હિમ છે, સંકરનું વચન. ૨૨

તે યજ્ઞી તાદાત્મ લાન પામે, મારે સવર્મે શ્રેષ્ઠ,
પ્રથમ નિહ, ખીન્ન મધ્યમ, ત્રીન્ન તે આ અમેષ્ઠ. ૨૩

હવે અધ્યાનનની રીતિ કહું, એ પાતાજીનો ધર્મ,
સર્વત્ર વામુની ગીતે, પ્રથમ કરે સર્વ કર્મ. ૨૪

પ્રભુને પેખી નામમા માને, અગેચગે જોચર,
પણ મહત્વ માર્ગ છે તે ભાષ્ટ, યાન તે યજ્ઞી પર ૨૫

એ ઉપાસન અધ્યાત્મથી પણ, પ્રથમ જોઈએ એક;
પણ ક્યુ ક્યુ તાકરે, વિષ્ણુ જાગળ જે હું તેહ ૨૬

ગુર યાત્રી જો મળે, અદ્યપિત તે પૂરણ;
તો હુંને કહું એટલું, હું રહેજો તેને સરણ. ૨૭

નહુ ઉપાસનની નિધી કહું, દેવકલ્પ પરિનાલ,
અન સમગ્ર આદ્ય આસન એ છે વેદ નિર્વાલ ૨૮

૧ મંત્રપદ, આરોપ, સવર્મ, અને અધ્યાસન એ ચાર જગતની ઉપાસના તેનું
પણન આગળ કહે છે.

ઉપાસન તે એકતા થાવું, માટે કરવું તેડ;	
બીજું કાંઈ કાર્ય નથી, માનતે તુ એદ.	૨૯
સ્વદ્ય શુદ્ધિ તે સંપન્ન, સાચવે કર્મ ને કાળ;	
વિદ્યાવંત નિતાવન બીજું, ઉભવતા માળ પપાળ.	૩૦
* * * * *	
કામ દળે કરે નહિ, તો કરે તેદવું મન.	૩૧
ઉપાસન જ્યાં આરબે, તે ગ્રથ કદ્યે કહેવો;	
ઘેદ લોકમા કો નથી, પવિત્ર આ એવો.	૩૨
ન્યાં ચિત્ત એકાગ્ર થાએ, યોનાવું વળી ધારણા ધ્યાન; †	
ત્યાં આસન આરંભી એસે, નહિ ઉંચ નીચ સ્થાન.	૩૩
રત્નેશુભ્ર કાંઠે ઇન્દ્રિય, અંત આશ્રમ નરે.	
સકલ ઈન્દ્રિય વશ કરે, અધિષ્ઠાન યદને રહે.	૩૪
પ્રથમ શુદ્ધે પ્રણામ કરીને, પદે આત્માનું ધ્યાન;	
એકતા જ્યારે પામશે, ત્યારે શુદ્ધો અભિયાન.	૩૫
એદને ઈન્દ્રિય વશ થઈ, અને મન આવ્યું તાપ;	
વિગ્નને એ વર્તુલિ, તેને નહિ બીજે સાથ.	૩૬
† શરીર રથ ને અંધ ઈન્દ્રિ મન બંધ શુદ્ધિ સારથી;	
વિગ્ન વાટે જો એમ હાકે, પાપરો કદા આરથી.	૩૭
તો તેજ આરમે એજ પહોંચે, અન્ધ નહિ ઉપાય;	
અને અંધ વશ જો નર થયા, તો મગ્ધે ત્યાં સહ જાય.	૩૮
માટે એણી પેરે અધ્યાસન કરતા, નર પામે પરમેશ્વર;	
સદસા તો નવ સાપડે, માટે આદર કર	૩૯
વેદ ભણે પ્રભુ નર દિએ, વળી શાસ્ત્ર † પુરાણ,	
ધ્યાને ને અધ્યામે લાધે, સાભળ વીગ વાણ	૪૦

* જે નકલ પરથી આ ઉતારો કર્યો છે તેમા હુક ૩૧ ની પહેલી લીટી આપેલી નથી.

† શરીર રથ વગેરેની કંપના અવિનતર કોષપ્રતિપદમાં આપેલી છે. ૨ આરથી-અર્થવાળો.

- વૈગમ્ય વિરંસી સુધી પ્રગટયો, બને સઢળ સંજતે વાગે;
પણ પ્રજાહીન પુરુષ હોય તે, પરમેશ્વર નવ પાગે. ૪૧
- માટે પ્રજાવંત તે ખત્તરો, જેને યજુ સર્વે સાધ્ય;
પ્રજાહીન જે પુરુષ છે, તે એકદર ઉપાધ્ય. ૪૨
- એકને જગત ને સ્વપ્ન દેરા, પ્રપચનો મરો લય;
પ્રજાવંત, પુરુષને, શ્રુતિ સ્તમુષે દેલ. ૪૩
- જેમ અગ્નિમાં અનંત રૂપે, પરવરો ધામોધામ;
તેમ અનંત ઘટમાં એકલો, તે રમે પોતે રામ ૪૪
- માટે જગત સ્વપ્ન સુપુતિ, નણનો સાક્ષી તેહ;
તે અવિનાશી આત્મા, નહિ ભોક્તા એહ. ૪૫
- હવે ભોક્તાના આધારી કહું, સાભળ શિષ્ય શું વાણુ;
સાંભળજે સાવધ થઈ એલે, ટળે તાણાતાણુ ૪૬
- ત્રી શકને તથા વૈષ્ણવું, પતિન કન્યા કુમાર;
મદસ્ત્રી વાનપ્રસ્થ, મદસ્ત્ર, બ્રહ્મચારી અધિકાર. ૪૭
- બ્રાહ્મણ ને વળી ભક્તિ ભાવમાં, તે પુરો પરમેશ્વર;
મનસા વાચા કર્મણા, શું સેવા તેની કર્ય ૪૮
- માટે શાતીધુન જે ઉપાસન, કરે તે સાંભળ શિષ્ય;
તો અંત કરણનો ભાવ ભેંધ, પ્રસન્ન થાયે ઈશ. ૪૯
- દુસ્થ થઈ મુકન થાએ, જન્મ મગણુ નેહ;
માટે સેવા કરે, સદૃશ તણી, જે પામવું હોય એહ. ૫૦
- કોંઈર સુધી યરને સ્તવે, વળી વિધ્ય શક ને અજ;
માટે મનસા વાચા કર્મણા, શું સાચો સદૃશ ભન્ય ૫૧
- જેથી ગદા સુજિત પામશે, જે દેવને દુર્જલ;
તે સદૃશ દૃષ્ટી થાશે દુર્જને સુવલ. ૫૨

इति श्री नरनोपेक्षाचार टीकायां उपासनयोगोनाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

ધનાશ્રી.

શિષ્ય કહે સાંભળો મારા નાથજી, પુણ્ય જોડીને એ દાયજી
મુજ અનાથને કીધો સનાથજી, કહો મુક્તિ કેટલી ભાતજી.

૧

ઉથલો.

મુક્તિનો માર્ગ કહો સ્વામી, કંઠણાનિધિ કૃપાળ;
કામળ હૃદયે પ્રસન્ન થઈને, વદો વચન રસાળ.

૨

સ્વરૂપને લક્ષણ કહો, પ્રભુ મુક્તિ કેરું જોડ;
કેમ સુગમે સંભવે, પ્રીતિવો પ્રીતે તેડ.

૩

ઉપાસન થઈ કરી આઘી, માટે શીઘ્ર વદો સ્વામ;
તે મુણીને થરથરું મન તે, જેમ પામે વિરામ.

૪

માટે સુગમ માર્ગ મુક્તિ કેરો, દેખાડો મિનાનાથ;
પુત્ર નાણી પ્રસન્ન થાઓ, પૂણ્ય જોડી દાય.

૫

શ્રી ગુરુ ઉવાચ.

સાતોમ્મ ને સાત્ર્ય કહાવે, સામીપ્ય ને સાયુજ્ય;
એ ચતુર્ધા વિખ્યાત સધને, કેવલા પાંચમી ગૂઢ

૬

માટે કહી પુછે છે કહુ તુજને, મુક્તિ છે પંચધાઓ;
ઉપાદાન ને રૂપ લક્ષણ, એ પાંચ તે વર્ણવાયે.

૭

શિષ્ય ઉવાચ.

સ્વામી પ્રત્યક્ષ પાંચે પ્રીતિવો, પણ સંકેતે વિસ્તાર;
અરધે અક્ષરે ઉચરો, મ્યા કરો ગુરુ દાનાર.

૮

શ્રી ગુરુ ઉવાચ.

મુક્તિ માટે મદા-ધન ખગ્યે, અન્ય કામ નહિ લેશ;
સ્વ ઇચ્છાએ આદરે, નહિ કોઈનો ઉપદેશ.

૯

તેદને મુક્તિ સાતોમ્મની, દત્ત બોનવે ત્યાં.

પણ પરમેશ્વરને પેળે નહિ, જ્યાં નર પ્રીતિ આંધ.

૧૦

- સામિય શા ધમી સંભવે, સાંભળ કંઈ ગુજને તેહ;
કાંઈ એક સમજ આચરે, બિચારુ જન જેહ. 11
- મુક્તિ માટે, માહાધન ખરચે, અને અન્ય કામની ત્યાગ;
તે સામિય તરો અધિકારી, ત્યાં બોમવે ભાગ્ય. 12
- તે પરમેશ્વરની પાસે વસે, અને કદા કરે દયાન;
જેમ અહીં છે તેમ તહીં છે, સાંભળ સિધ્ધ વચન. 13
- સાદિ કેમ સંભવે જેણે કદા કર્યો કામ;
મુક્તિ માટે જે કરાણો, તે ખર્ચે તેમ દામ. 14
- ભોજન પેય ને સ્નાન સંધ્યા, નૈમિત્ય એ વળી કર્યો;
મુક્તિ માટે આચરે બાહ્ય, મહા મેલો થયો. 15
- તે સાદિ મુક્તિ તણું અધિકારી, કરે પુરતા દિક્ક સુધી જેહ;
અન્ય અંતરમાં નહિ વ્યાજા, દરિ વિચારી તેહ. 16
- હવે સાધુજય તે કેમ સંભવે, જેહને ભયે બોચી જેહ;
સાવધ મધ્ધ સાંભળ વીરા, કદુ ગુજને તેહ. 17
- જે તદાત્ત ભાવ પામી, ધરે સવળાં ચિન્હ;
દેવ માર્ગે દેવ સેવે, મધ્ધને તલિન્હ. 18
- તીવ્રક છપા માળા ગુવસી, કે ભરમ રૂઢાસ અમ;
માટે ભાગ તલિન્હ જેહ, નવ કરે સંસારીનો સંગ. 19
- મુક્તિ માટે મનસા વાચા કર્યોજાએ, કરે તે અધિકારી એહ;
અને વ્યાજા અણુ માત્ર જો નવ હોય, તે સામુજ્યનો અધિકાર. 20
- એ સાધુજ મુક્તિ તણા, અધિકારી ચતુર્ધર્મા એહ;
સાતેક સામિય ને સાદિ, યકી સાધુજય તે જેહ. 21
- પરમાત્મ પ્રમાણ કીધી, તે મુક્તિએ ભણુ;
પણ વેદાંતે જે વિદીત કીધી, તે વદુ હવે વાણુ. 22
- એ ચતુર્ધર્મા સુધી જીવ સાચો, માટે માને સત્ય;
તે માટે અપરિત ન્યાય બોલે છે, એટલી ઝોની મત્ય. 23
- કેવળ કેવી રીત ગુજને, હવે કદુ છું જેહ;
જેમાં જીવ-મુક્તિ માણે, સાંભળ સિધ્ધ કદુ તેહ. 24

- સદા સાંન તે મુકત રહે, આત્મા અનુભવે ધણ;
આપે આપ ગણી ગયો તવ હોય, નવ ચડે કદા રીસ. ૨૫
- અદૃત અંતર અનુભવે, તુષાંતીત છે જેહ;
તે જ્યોતિ માંહે જ્યોતિ મળે, ભાષ મહા મુક્તિ તેહ. ૨૬
- આત્મ સ્વરૂપી જે સંભવે, તેને મુક્તિની રતી ના હોય;
ધ્રુજ અતે તો ઉપજે, જે અણચું કાંઈ હોય. ૨૭
- તે સત્યજ્ઞાન અનંત આનંદ, ઘણ કેવળ મોય;
સ્વભતિનો વિભતિનો, પદાર્થ જેહ ત્યાં ન હોય. ૨૮
- અંતરમાં અંતર નહિ, અને બાહ્યકાર વહેવાર;
આત્મમાં અંતર નહિ, પણ ભાંડના વિકાર. ૨૯
- અદૃતની સંસા કરી, મેં તુજને સિધ્ધ;
એવો નર એ નિષ્ક્રમે, એ સ્વયં જુગદિશ. ૩૦
- શિવ તેની સાક્ષી પુરે ગીતામાં વ્યત;
તેરમા અધ્યાય વિષે, એ માન્ય સાચું મન. ૩૧
- જગતને ઠામે ઘણ ભાસે, સ્થાવર જંગમ;
જેહ જેહ ભાવ ટળા ગયા, બાર્ષ વસે છે એ દેહ. ૩૨
- નભમાં આંધર્વ નગર છે, જેમ તે નથી બે ઠામે;
વર્તમાન વિદિત ભાસે, તે અજ્ઞાનને ઝાળે. ૩૩
- દ્રશ્ય પણ અદ્રશ્ય બહુવું, જ્યાં ઉત્પત્તિ ત્યાં લય;
તે દ્રશ્ય માત્ર ભાશ્યું બ્રાતે, નથી નિગમ તે કેલ. ૩૪
- તેમ જગદ બહુજે મનસા, વાચા કર્મણા એ અસત્ય;
વસતા હોય તે વધુ મુધી, એને વસ્તુ છે તે સત્ય. ૩૫
- અનાદિ વિદ્યા અર્નવચનીય, તેણીએ કલ્પી એમ;
શુક્તિમાં રજત રજજી બુજંગ, વિશ્વ વસ્તુમાં તેમ. ૩૬
- સ્વરૂપ એમ સાંપડે, ભાષ જે અવિદ્યા ભસે;
અને શબ્દવાદી જે સુણે તો, દિન દિન દીર્ઘ યાશે. ૩૭
- અવિદ્યા જ્યારે નાશ પામી, ત્યારે થયો અદૃત;
ઉપાધિ થોડે ઉભાયતા થયું, તે ટળે તો વસ્તુ નિત્ય. ૩૮

સદેવ પૂરમાનંદ ગોતે નવપ્રકાર નિરંજન, પત્ર મહાબૂત નહિ તેહને, કૃષ્ણ શુદ્ધિ નહિ મન,	૩૯
તેને દેવ વિદેશ લાગે નહિ, એક દિસ દેખે એહ, સિત્ર સિતરથી દેખે, લાઈ તત્વચ્છા, તેહ	૪૦
સ્વયંચર સ્વરૂપે વર્તે, ન લાસે કિંચિત વ્યન્ન, પરતુ વિના નહિ વ્યન્ન આ, પણ એનુભવે દર્શન.	૪૧
તે દ્રષ્ટિએ કાં દેખે નહિ, નવ પાપીએ સદેશ, પેખે તો પરિપૂર્ણ છે, પણ એને નવ, કદાચ.	૪૨
માટે હૃદયે મનુષ્યે, દુષ્ટ, એ વિમુખ્યાપક પ્રભ, કેમ કદાચ તે જુઠું, તુજને મુશ્કેલી વીરા મર્મ.	૪૩
વહેવારની કહોને વદી, પાપી, તે કેમ માને સત્ય, દીપ વિના દિનમા વસે, અને નવ મહે દર્શન મત્ય	૪૪
પોતે તે નથી પ્રીતિતા તો, તેની કાંઈ વેર કે પ્રીતિ; અને સદસા કાણે જ્ઞાન દાખવે, મૂળે ગિથ્યા ઉપવાદ	૪૫
ત્યારે જાનને અગીકાર નવ કરે, અને જ્ઞાનને સાક્ષન સાદ.	૪૬
વૃણી પુત્ર તે પરચ મપે વરણે હોમ/જાણે, અને મદિર માટે નિવાહ હોય, એવે કહો કદાચ જોય.	૪૭
ત્યારે તરત નિવાહમા નવરૂપ, ચાલ કે ન જાય, વદો વીરા વાણુ વેગે, એ કલપ્યું કહેવાય.	૪૮
વગી પ્રેમમા પીપર નથ, અને પુત્રી પ્રવૃત્તિ તેહ અને પુત્રનું તે પ્રમ પદાનુ, ત્યારે તપે પાપો તેહ	૪૯
એકવા દ્રષ્ટાવ આંત્ર પાણી કહેતા ન ક્યારે પાદ માટે કહેવાય (હર) અને રૂપાય નહિ, એ વસ્તુ જ્યારે બહાર પા	

* જે નક્કી થયેલી નવા ઉતારો થયો છે તે નક્કીમા જો તમ લીટીઓની
નક્કી ઉતારો રીતે જ્યાં જ્યાં અક્ષરો છે તે જ્યાં નક્કી 'પ્રીત'ની સાથે અનુ
પ્રક મળેલી છે, કાંઈ સીમ (જે નથી અગતી દોષી જોઈએ તેની) સાથે જ્યાં
જ્યાં પૂરી થતી હોય 'ઉતાર' અને 'જાહેર' ની જ્યાં કુદ દોષી જોઈએ

૧ ૧૫૬૫-૧૫૬, ૨ બાનન-બાવ. અગર

જો માનવતું કહ્યું ન માને, તે લોડમા ફળેત થાય,
તો વેદાત વચન જો ન માને, તેને શું કહેવાય ?

૫૧

શિષ્ય ઉવાચ—

કેમ સ્વામી હૃદયે વસે, તે કહો ઉપાય,
અતુગ્રહ કરી ઉચરો, એણે મૃત્યુ અમૃત થાય

૫૨

શ્રી ગુરુ ઉવાચ—

પ્રથમ તે વેશવ્ય જોએ, એ રેકુંઠ વિરચી પદ,
આસુરીથી થાય અળગો, આયે જો ત્રાડે હૃદ

૫૩

૧ વમન અન શું વસે, મન સી પુન ને વીત;
અન્ય શુ જો વપુ સુધી, પરહરે પ્રીતે પ્રીત.

૫૪

પછે સુક્તિ માર્ગ ધરે ગદ્ગદ, અને ધ્રુવે સુણું વેદાત;
સાધન પ્રનાતા યષ્ઠ સુણ, પ્રશાન્ત દાન્ત યષ્ઠ સાત.

૫૫

પણ આયે ઉપાસન કર ગદ્ગદ, જાયે ગુરુને ચણું,
પુષ્પ પત્ર ફળ વસા વાહન, બક્ષણુ જો હોય તારણ,

૫૬

જેહેતું સામર્થ તેવું ગદ્ગદ, પણ હૃદય સાકય નન થાય,
સામર્થ સરણુ સંગ લાઇ, મહા ગુરુ ચણું (ચણું) જાય

૫૭

સેવાએ સતોએ સહગુરુને, સમાહિત ચિત ચીરજાળ,
શિષ્યને શો ધર્મ મુણુ ડરે વચનની પ્રતિપાળ

૫૮

પછે સકળ વેદાત સુણી ગુરુ મુખે તાત્પર્ય ગદ્ગદ,
શ્રવણનો અધિકારી તેને, શ્રુતિ અવમુખે કહે

૫૯

હવે મનન ઝાંડી રીતે કરે, જેમ ચમક મણિ ઉપાસ,
ઉડી જો આશુણીએ વળગે, એવો એને રસ

૬૦

જેમ હૃદયમા શબ્દ લાગે, તેનું નામ મનન,
ચાયે નિર્મોહ નિરહંકારી, કરે લક્ષિ અનન્ય

૬૧

સમસંગી રહે સદા અને, રે અન્ય સંગનો ત્યાગ,
અને સસાર એવો સતવે, લાઇ જેવો મણિધર નામ

૬૨

૧ આયે-પ્રથમ ૨ વમન-હિન ૩ પ્રનાતા-અર્થાત્ જ્ઞાનવાન ૪ પ્રશાન્ત-શાન્તિ
પામેન ૫ દાન્ત-કુબ ચિતા સહન કરનાર ૬ સમાહિત-સમાધાન ૭ આપસ-લોહ.

પછી જીવન ચોગીના કરે પારણા, તેનું નામ નિદિધાસન,
તેણે કારણ એટલું જો, જેણે છતાંયે મન

૬૩

ત્યારે પુન્ય પાપ દગ્ધ થયા, સર્વ કર્મ નિર્ધાર;
ત્યારે અપરોક્ષ જ્ઞાન તે ઉપજે, ને યાચ સાક્ષાત્કાર.

૬૪

શિષ્ય ઉવાચ—

સ્વામી, સાક્ષાત્કાર ત્યારે થાય, તેનું કાષ્ઠ પ્રમાણ,
કેટલે કાળે નિષ્કળે, તે, પહેલું, સદચર પાણ.

શ્રી ગુરુ ઉવાચ—

કાષ્ઠને તે તેહમાં થાયે, કાષ્ઠને તે ચિરશય;
પ્રમાણ એટલું છે નહિ, એ અજ્ઞાનનો આ કાળ.

૬૬

કુદરત્ય કર્મ કાળી જન્મનો, ગાત્યા આવે જોહ,
ત્યારે દશા ઉપજે ભ્યારે, ક્ષય થાયે તેહ

૬૭

પણ તે વિનાસે જ્ઞાન થાયે, અન્ય નહિ ઉપાય,
અયુક્ત કર્મ અન્ય કરે, તેણે એકે ન ઓણુ થાય.

૬૮

વિચારી જો વીગ મનથી, ક્યારે ક્યારે ધોવાય,
પહેલા શુ પરહરે જો સાચુ, ખીલુ ખરડાય

૬૯

માટે જ્ઞાન વિના કર્મ ક્ષય, ન થાયે નિર્ધાર,
જો પૂર્વ પરદર્શી કરે, અને પછે નહિ અધિકાર

૭૦

જ્ઞાન ઉરધ દિશિત નહિ, કર્મ પાપ કે પુન્ય
અત્ય ઓધ જો ઉપજે, તો લેદ ન લાગે વન

૭૧

કરીરના પ્રારબ્ધ રજા તે, પણ વાય તે માત્ર,
તે ભોગ્યે નહિ થાયે, જો માટે પ્રમદ્યુ પાત્ર

૭૨

પણ જો વન્યયે તે ભોગ્યે, મનમય ન નહિ લેવ,
અને જો તો અજ્ઞેય તે ઘડી, ત્યારે કો સબલે કલેસ

૭૩

નિર્મોહ, ને નિરદગરી, નિર્બેધ સર્વે વર્ણવ,
સચારની સી વાત કહ, જો નહિ દેવી પ્રીત

૭૪

જેમાં વસે તે વિશં સરજી, નહિ પોતાને માટે પ્રીત; પારકાની રીતે પેળે, તે જ્ઞાનીની ગીત.	૭૫
સર્વ જૂતમાં આત્મા, આત્મામાં સર્વ જૂત; " પરિપૂર્ણ એવું જેણે પેળું, તે આપ થયો અવધૂત.	૭૬
તે જીવતો યજ્ઞ મુક્ત થયો, અહિં નીચરની રીત; જેમ પત્રગને અગે પ્રગટી, તે પત્થાની નહિ કાંઈ પ્રીત	૭૭
અક્ષણ વક્ષણ ચાલ્યાં કરે, અને રહી અંગ લપટાઈ, અધક્ષણ માટે અળગી થાએ જ્યારે કાંઈ ભરાય.	૭૮
તે ફણી કંચુકી ન્યા તજે લા ફરી નવ જાય; " તે જીવન મુક્ત જે જન થયા તે ફરી નવ ધરે કાય.	૭૯
તેને સંશય સકળ સમી ગયા, જેમ ચિત્ર સગપની રીત, જે ભય પામીને ભાગતા તે, પામે રહી પેળે પ્રીત	૮૦
અંગ અડાડયે આળ કરે, પણ ડસે નહિ કદાચ, તેમાં એધે કાંઈ અન્ન હતું, ભય પામતા હતા જદાચ.	૮૧
તે જેમ નર નિર્ભય નિપજ્યો, તેમ જ્ઞાની જી વતણ; સંભવે નહિ સત્ય કહું છું, સાક્ષી વેદની જાણ	૮૨
પણ ભીતર બેઠ તો નવ વાગે, જે કામ કેવાના જાય, નહી તો સિમ્બ શબ્દ સાલગીને, સબ્દ વાદી થાય	૮૩
વળી હૃદયની જે અર્થી બેઠે, અજ્ઞાનની છે જેઠ; તો અવિદ્યા અંતર કરે, ભાઈ માનજે તું તેઠ	૮૪
મહા વિદ્યા વિના મહા મોક્ષ, તે કો કાળે નવ હોય, અન્ન ચતુર્ધી તથા અહુષા તે કર્મ ગોઝે દોય	૮૫
માટે મોક્ષને કાંઈ વાસ નથી આત્માતર. અજ્ઞાન અર્થીની મોક્ષે મોક્ષ માટે તે પરહર.	૮૬
પછી તીર્થે તજે વધુ કે રક્ષપય ઘેર કે નષ્ટા દોય કે ન દોય; પણ જેણે કાળે દેહ તજે તે જ્ઞાની ન કેવલ્ય દોય.	૮૭

જેમ માટે શાસ્ત્રી પુરુષ જો ત્યાં થઈ પડ્યો તે ધણું
તેમ જ્ઞાન વ્યાપે કોણુએ તે થયો અચરણુ ધણું ૮૮

અને તે વન પાળી કાઢે અને અને તે કંઈ દેખ સમુ,
અને ત્યાં રહેને કમવે તેનું જાણીને નહિ કુળ ૮૯

સર્વોત્તમ મેરુ એ થયો તેને મહા મુનિનો અવિભર
સદૃશ સિન્ધુ રખે ગણતો, એ વાત છે નિર્વાર ૯૦

જેમ પશુપતી આત્મ ઉપર, તે ને પાપમા પાણુ મળે,
તો ગાળી સહામ કદા વ્યાપીને મળે ૯૧

અને અધ્યાપનુ નિર્ભે મુણુએ, તેનું સવલો ખેદ
તો અનાથને મુક્તિ થયો, એ વચન છે વેદ ૯૨

અને સુવે ને નયન રહેતો, રંગ નિરો પાપ
તો કેવલમા યજુ નહીં નો, પ્રવીણ પાધરી વાપ ૯૩

इति श्री नरबोधेनाकार टीकाया मोक्षयोगी नाम सप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

શિષ્ય ઉચ્ચાત.

ધનામી.

શિષ્ય કહે સંભળો સ્વામી રાખજી, આત્મનરનો જોવર કેમ થાયજી,
એકનો કાપ વહો ઉપાવજી જેમ જન અપ્રમદથી થાયજી ૧

ઉચ્ચે.

આત્મ દશા કેમ ઉપજે, અવધાન દેવ દવેદ,
અનુમદ વરી ઉચરો પ્રમુ રૂપનો ઉપદેવ ૨

સમ્પત્તિનદ મોહાતિ વ્યાપે નિવેદન કાણુ એક
એવો આત્મા કેમ અનુભવે, પ્રીલવો પ્રબુ તેક ૩

નિર્વેદ, નિરજન નિલ્ય નિષ્કાળ નિષ્કાલ જ્ઞાત
સ્વપ્રેમગદ્ય કૃતિ વહે સદૃશ સત્ત્વ પ્રજાત ૪

સુર્વ મર્મ થઈ વેચણ મન વાણી ને અનમ્ય
મ્હો છો વિશ્વમા નાપી રહ્યા તે કેન થાયે અમ્ય ૫

- મહત્ત્વ માધન તપ નીચું, વૃત્ત જપ ને મન;
કર્મ ઉપાસન આપરણ અર્ચન નહિ આત્મ વિદ્યા. ૬
- વળી ઉપનિષદી આવેરી, અને સર્વને અધિકાર;
એ યદી આદ્યું અન્ય નહિ, એમ અગમ નિગમ ઉચ્ચાર. ૭
- તે આત્મ વિદ્યા વિદિત, કાંધી સ્વમુખે સ્વામ;
તે સુણીને શિષ્ય તમારો પામીઓ વિરામ. ૮
- એ અગ્રાણ અને અગોચર, તે ગ્રાણ ગોચર કેમ થાય;
કારણનું કારણ કહેણ તેનો કાંઈ ઉપાય. ૯
- અમુર્તિ તે કેમ અવલોકાય, તે કહેા ગુરૂ રાય;
વિશ્વ વ્યાપક કલો સ્વામી, તે કેમ અનુભવ થાય. ૧૦

શ્રી ગુરુ ઉવાચ:—

- સાંભળ શિષ્ય સાવધ થઈ, તેના ઉપાય મહા અદ્ભૂત;
સહસ્રા તો નવ સંભવે એમ માયાનું દુત. ૧૧
- પ્રથમ સચણ ઉપાસના કરે, ચિત્ત એકાગ્રહને કાજ;
થોડે થોડે ચિત્તર પમાડવું જેમ, રીઝવવા મહારાજ. ૧૨
- એકાએક આવે નહિ, કીણી વાત તે હાય,
તે માટે તે તાણીઆ, બહુ ઊંઠ રાખે સાથ. ૧૩
- એકાકી છેડા વેદમા, જે પામેો તણાય;
તો શાસ્ત્રને સદ્ગુણ, વિના આત્મા દરશાય. ૧૪
- સદ્ગુરૂ તે જે શાસ્ત્રી સાખે, સાધન સર્વ કરાવે;
પછે તેથી કરી અળગો, તે આત્મા દર્શાવે. ૧૫
- સ્થૂળ અરૂપતિ^૧ ન્યાયે નિરખાવે, ત્યારે ચિત્ત સ્થિર થાય;
પછે પંચ કોપ પિંડ વહેએ તો, આત્મા દર્શાય. ૧૬
- માટે પ્રથમ કાચ તે અન્નમય, અને તે તણા શા ધર્મ;
સામળજે સાવધ થઈ, પ્રીછું તેનો મર્મ. ૧૭
- જન્મ^૨ વ્યાધિ જરા મૃત્યુ તે અન્નમયના ધર્મ;
વળી ત્રિવિધી બોગવે તથા ત્રિવિધી કર્મ. ૧૮

૧ અરૂપતિ—એક તારા.

એ અધિકાર નહિ આત્માનો, તેને નહિ જન્મ મરણ;
મન વાણીથી વેગળો, તેને નહિ આત્મ નહીં વણ. ૧૯

જાતિ અસ્તિ વિપરીત તથા એ વૃદ્ધ દ્વિષ સમાન્ય;
એ પટ બાવ તે વપુના, નહિ આત્માનું જ્ઞાન. ૨૦

એ વિકાર તે વપુ કેરાં, આત્મા નિર્ગિકાર,
સમજાજે સાનમાં જેમ, નસ ઘટ વડેવાર. ૨૧

એમ આત્માને અજગો જાણે, અનુભવે તે સુધ;
અત્રમય થકી અજગો અનુભવે, જેદને દેણે મુદ્ધ. ૨૨

એટલા ધર્મ અત્રમયના, હવે પ્રાણમયના જેદ;
સાંભળજે સાવધ યાદ, તુને પ્રીછતુ તેદ. ૨૩

હેમ ગાણુ મુસમા, તેનું અર્થ જેવુ યાવ;
તેવે રૂપે જાણુજે, પ્રાણ વણુ તે દહેવાવ. ૨૪

પાતાંજલી એ પેખે છે, ત્યેતિ વીગ જેદ;
મંદવાત એકાંત દીપ, સરખી તે આત્મા એદ. ૨૫

કુટસ્થને કાષ કાળે, કાષ નવ દેખે સત્ય;
ત્યા વાણીનો નહિ આશરો, તો દિગ્ગીની થી ગત્ય. ૨૬

તે પ્રાણમય કાષ કેરો, કદુ દુજને ધર્મ;
અત્રમયને અંતર રહીને, રયા રયા કરે છે કર્મ. ૨૭

એકલો કાષ નવ કરે આદર, ઊભવતા ઊપાવ;
એક પ્રાણ ને બીજી જિંદિ, એ એકા માવ. ૨૮

કર્મ જિંદિય સમાયુક્ત થઈને, ચતુર્નાદિક કરે કર્મ;
સુખા પિપાસાર પ્રમટાવે, એટલો એનો ધર્મ. ૨૯

ચિદ્રૂપ આત્મા નિવેદ, સાક્ષીવંત સર્વ દેખે;
જેમ સૂરની સવા વડે, સંસાર જાણે પેખે. ૩૦

તે આત્મા પદ્મજ છે, તેને નહિ કાષ અસન;
અને તે પોને દાનો અસન, નહિ એ વેદનુ વચન. ૩૧

- તે પ્રાણમય જે કોય મધ્યે, મનોમય જે કોય;
તે તણા રયા ધર્મ સાંભળ, જેણે ટળે તુજનો દોય ૩૨
- પણ જુદી સગે બે ધર્મ, કરે સંકટ્ય વિકટ્ય તેહ
કામ કોધ લોભ મોહ, મદ મત્સર જેહ. ૩૩
- એ પદ વર્ગ તે સંભવે વળી, દયા આદિ સર્વ કર્મ;
એ સર્વ તું બાણજે, મનોમયનો ધર્મ. ૩૪
- વળી વિષય વેદ શાસ્ત્ર બાણયુ, તે જુદિનું કામ;
નિશ્ચય કરનું સંભારયું, તે મનોમયનું નામ. ૩૫
- એ મનોમયના ધર્મ કલા, હવે વિજ્ઞાનમયના જેહ;
જ્ઞાન ઇન્દ્રિય ને જુદી એકડી, વિજ્ઞાનમય છે તેહ. ૩૬
- ત્યાં કૃત્યનું અભિમાન ઉપજે, વળી પરજોકની પ્રીત;
એ ઉભયતા ઉપજે તે, વિજ્ઞાનમયની રીત. ૩૭
- હવે આનંદમય કોય કેરો, કરું તે વિસ્તાર;
જોતાં તુજને જડશે, એવું નિર્ધાર ને આધાર. ૩૮
- વહેવારિક જીવ ભોગવે, તેનું કહું પ્રગટ્ય પણ;
અનાહુત^૧ ઉભો થયો, જેમ સ્થાણુ^૨માં જણ. ૩૯
- જ્યોત્સનાદિકનો સાત્વિક અંશ, તેની જ્ઞાનઇન્દ્રિય ધર્મ;
શ્રોતત્વ^૩ અશુ રસના, દ્રાણુ આદિ કહી. ૪૦
- વળી જ્યોત્સનાદિકનો રસમય, સાત્વિક અંશ તે જેહ;
અંતઃકરણ તે ઉપજ્યું, સાંભળ શિષ્ય તું તેહ. ૪૧
- તમો ગુણ કર્મ ઇન્દ્રિય કેરાં, રજો ગુણના પ્રાણ;
એ સૂક્ષ્મ સ્થિતિ તે સંભળ્યું, માન્ય વેદ નિર્વાણ. ૪૨
- તે તત્વ પિંડ ચું પ્રગટ થયો, પરસ્પર અધ્યાસ^૪;
મહીં ચેતનનું પ્રતિબિંબ પ્રગટ્યું, તેનું નામ વિદ્યાભાસ. ૪૩
- તે આનંદમય કોય કહાવે, બોક્તૃત્વ પતિ પાદ;
ચોવીસેને તેહ લાવે, સર્વ તેને સાધ્ય. ૪૪

૧ અનાહુત—ન બોલાવેલ, એમનો એમ. ૨ સ્થાણુ—શિવ, વૃદ્ધ. ૩ જોત—
આકાશ. ૪ સમષ્ટિ—સમસ્તપણું. ૫ અધ્યાસ—અંદર રહેવું.

એ સાથે સર્વ સાચું, એ નયે સર્વ બાપ;
અને એ છતાં એ અન્ય પડ્યાં, (તો) આદહીએ ઉભા થાય.

જે વૃક્ષ બંધા ખીજમાં, જ્યાં વાને, ત્યાં ચાપ;
૧ જુદું ભાવે તો પ્રસરે, નહિ તો સર્વ મુકાય.

માટે બાજગ થકી ખીજ બળે; તો વૃક્ષ ન ચાપ;
જે રંગુણ તાંદુલ થવા જુજનાં, તો એકે માર ન ખાપ.

માટે અધ્યાસ કરે આપનો, તો સ્વસ્વરૂપી ચાપ;
ઉપાધિ થકી ઉભયતા ભામે, માટે જીવ જુદે કહેવાય.

એ એકની ઉભયનાં બધ; બોડનાં થઇ બંધાય;
માટે સ્વસ્વરૂપી થકી રહેતો, ક્યાંક એ નવ લેખાય.

કે કેમ ઉભયતા ઉપજી, તેની કરું તુજને વાત;
આતપડે થકી જેમ છાંયા પ્રગટી, તેની કેવી ભાત.

આ જડની અને ચંતન્યની, માટે ક્યાં કરે વહેવાર;
અવિદ્યાને આશ્રયીને એ, મિથ્યા માથે ભાર.

છાયે સું છાંયા નથી દતી, પણ પડે કહી પ્રકાશ;
તેમ એકના ઉભયતા થયા, તેનું નામ ચિદાભાસ.

જેમ એકનો ઉભયના થકીને, જોગવે કર્મનાં ફળ;
જેવા દેવા વિના લે, માથે બાંધીને અટકળ.

માટે સ્વેચ્છરી થકી રહે, આવી સુકિત જોય;
તો ત્રિલોકમાં બાંધવા, નથી એને કોય.

સરીને સ્થ કસે, દ્વિવિય પરડે હપ; ૧
મન નેત્રી (સત્યામ) જુદી સારથી, એમ જોયું એ લેય.

એવી રીતે કાંતિ સુદન કરે, પંચ કોય ઉપાસન;
વિધિ પુરૂષ પોતે. ૨, સાંભળ સિધ્ધ વચન.

ઉત્પત્તિ જેમ કહી જાય મધ્યે, તે એકેએકે ચાપ;
વચકલ ૩ પાછાં વેરાનાં, કાચ રહે ને જાણાય.

૧ તથેવ કાયા, પંચ કોશે, જો વહેંચાય;	
તે મધ્યે સાર સાંપડે, આત્મા ઝોળખાય.	૫૮
હારે નિરાકાર ઉપર નજર ખેસે, અને ચિત્ત ઠરી ખેસે દામ;	
માટે આત્મા ઝોળખવા ઇચ્છે તો કર એ કામ.	૫૯
અગમ ને અગોચર છે, તે યાગ ગ્રાહ્ય ગોચર;	
અનુભવ એવો ઉપજશે, ભાસશે સચરાચર.	૬૦

શિષ્ય ઉવાચ.

સ્વામી એ અવણુને કોશે તવ પ્રવર્તે, અને અન્ય સ્થળ બહુ જાય;	
અને આવે તેને અંતર નવ હરે, તે શા માટે ગુરુ રાય.	૬૧
વેદ વિદિત શાસ્ત્ર જાણે રચીજ તેંય જમાન;	
અધ્યાત્મ અખંડ વાંચે, અને હોય દેહાભિમાન.	૬૨
આત્મ વિદ્યા અખંડ અધ્યયન કરે, અને નવ જાણે કોય;	
એ કૌતક મહા મોહું, સદગુરુ સોય;	૬૩
દાંદક દારણુ માયા તણુ તે શીઘ્ર કહો સ્વામ,	
એવી નિદ્રા અનુભવી, પછે કેમ રહે છે કામ.	૬૪

શ્રી ગુરુ ઉવાચ.

મેય મેવ મહા બાહો ન તવ કાર્યાં વિચાર;	
ત્રેવીલે સા ગુણ મયી, એના એ વહેવાર.	૬૫
ભગવત્ ભાષ્ય તું જો વિચારી એ રહી ગુણને ગ્રાહી;	
તે અંગ થકી નવ થઇ અગમી, વાણે વેગળી કહી.	૬૬
આસુરિ કૃત્તી નહિ તેને દેવી તે કેમ અગમી થાય;	
અને ઉભયના થકી જે છે અગમો, તે આત્મદર્શી કહેવાય.	૬૭
જેમ દાવાનળ માહે દેહ દાઝે અને મૂખે ઉચરે નીગ;	
ગુદ્ધ મુધી સંભારે માટે સીનગ વના ચરીર.	૬૮
વગી તીવ કાદરા એકમં ધાનુમાં પીવાય;	
તેનું શુ પછી સભવે તેવ કે કાદરી ચ વ.	૬૯

તેમ જીતિ વિના વાણી વદે તે સા આવે ઝામ ?
વળી, વહેનાર વાર ક્યાં વિના રખે લેતો પગમાર્જનું નામ. ૭૦

માટે પ્રથમ કર વહેનાર ચોખો, પછી ધર્મ પરમાર્થ
તો અગિરકાળમા આજ દેદે, સરસો તારો અર્થ ૭૧

કફા પરમાર્થ પામ્યા પહેલો, પિડ પડ્યો વહેવાર વાર કરતો;
તો તરન પાછો સાનજે સિધ્ધ મનુષ્યા દેહી ધરતો ૭૨

તે પણ ભગવત ભાષ્ય છે ? શુચિશિવત ધામ,
માટે વહેવાર વાર રવો પહેલો, તો સિદ્ધ પામે કામ. ૭૩

ફળની જે ઇચ્છા કરે, અને આચરે કામ ? કર્મ,
તે કા કાળે નુકે નહિ, ધરવો દેહ તે ચર્મ ૭૪

સ્થાવર જગમ દેહ ધરે અને પડે માતાને ગર્ભ,
અલક્ષિત ને અશ્રદ્ધાવત, તે મરે અર્ભવે અર્ભ. ૭૫

માટે પ્રથમ પ્રેમ ભગ્નિ ઉપજે, તો પ્રગટે વૈરાગ્ય ને ગાન.
પગડુ એ વિગાન થાયે, તત્ત્વગાન સમાન ૭૬

માટે સર્વ ધર્મ પરહરી, અને કર અનન્ય ભક્તિ
પછે પાપ સકળ તે પરજળે, ત્યારે થાય વિરક્તિ ૭૭

શિષ્ય ઉવાચ:—

સ્વામી પ્રેમ ॥ લક્ષણ મા, અને ભગ્નિ તે કેમ થાય
વૈરાગ્ય વ્યાખ્યો કેમ ભણીએ, અને ગાન શુ શરણ ૭૮

શ્રી ગુરુ ઉવાચ—

પ્રેમમાં શુ પ્રીત જે સી, પુરાણમાં દોષ,
સર્વ છાડુ આચરે, જે રખે જાગે કાષ. ૭૯

એવો શુર સાચે તે પ્રેમ કહેવાય
સ્વામી સેવકની રીતે નડડ, એ ભગ્નિ જેવાય ૮૦

વેકુદ ચણી વિરાત મોઠો તેજુ નમ રે નમ
તેસ ધરે તે વેદપારી તું ભાગે તો પવ ૮૧

૧ શુચિશિવત-ગુરુ મહારાજ વિનય (૧) ૨ કામ-અનન્યતા તાવક, પ્રેમ

જાન તે કલ્પ્યું ન જાયે, અન્ય સકળ-કલ્પાય;

શબ્દ વાણી જ્યાં જાતાં, ખુટી તે શા વડે કહેવાય.

૮૨

इति श्री नरबोधेकाकार टीकाया पंचकोश उपाशन नाम अष्टमोऽध्यायः

ધનાશી.

સદૃશ્ય જોત્યા એવી વાણુજ, સાંભળ વીરા ચતુર સુખણુજ;

ભક્તિ વિરાગ વિના ઉપજ્યું જે અન્યજ, તે સર્વ જુગટે હાથું ધનજ. ૧

ઉપસો.

જુગટે હાથો મહા ધન માનવ, જો જ્ઞાન ભક્તિ ન ઉપની;
તો કોટી જન્મની કમાઈ જોઈ, જો લક્ષ ન લાગી સ્વરૂપની. ૨

જેણે સ્વરૂપ આનંદ અનુભવ્યો, તેને અન્ય આનંદ ન જાવે;
જો હંસ માન સરોવર તજી, કુદ જગે કદા આવે. ૩

વળી બ્યાધ ધાસને જો ભક્ષ કરે, કે અનળ? આશરો ગ્રહે;
તો આત્મ અનુભવ ઉપજતાં, ભાઈ અન્ય પદાર્થ રહે. ૪

જેમ રહાનુભય થઈ વૃત્તિભિર ત્રાસે, અન આપાસે ઝોધ;
તેમ આત્મ દશાએ સર્વ નામે, કર્મ ભક્તિ ને યોગ. ૫

માટે પ્રથમ નર શાએ નિષ્કામી, કરે કર્મ ભક્તિ ને દાન;
સર્વ સ્વસુધી સંભવે, પણ તજે તે અભિમાન. ૬

અભિમાન અંતર ઉપજે, જો ત્યાગ તણું શું લેશ;
કે દાનની વાણી વદે તો, સઘ પામે કલેશ. ૭

જાનીની જોને મુક્તિ, દાનનો કાંઈ પાર;
અને સહેજે શબ્દ કાઢતાં, આ રયો થયો વેપાર. ૮

અભિમાન તજવાનું અભિમાન આવે, નો હામનો હામ;
શું કહું તે વાત જીણી, કદી ન આવે કામ. ૯

એ ૧અગમ ૨અગમ ને ૩અગમ અગમ્ય, ગુરૂ કૃપાએ ગમ્ય;
અન્ય ઉપાય છે નરો, ભગતખંડ જયો ભમ્ય. ૧૦

૧ અનગ-અગ્નિ. ૨ ભાનુ-સૂર્ય. ૩ તિગિ-અધિકાર. ૪ અગમ-ન જનાર તે. ૫ અગમ-વેદ. ૬ અગમ્ય-ન પામી શકાય તેવું.

- ૧૫ ધાના પૈભવ સાર જો, આણ ઉપજો અભિમાન;
સાષ્ટે સહુને રીડે છતતા, તે અવતરે જ્ઞાન ૧૧
- એ તે પાત્રને પ્રભુતા ક-વી, અને ભણીને ભણુ પેટ;
અને આત્મા અર્થે જે ભણ્યો, તેને વાધે ઉંડે વેઃ ૧૨
- રિધાના પૈભવ તણી, અદઘાણુમા વાન
તે કુ તે નથી સભાણુ, ધેના ઘણો ઘણી વાન ૧૩
- ઉચી, ધીમગત જેહની, તે પડે ને કામ
ત્યારે પાટાલીને સ્વભાવે, ઉપજે જ જામ ૧૪
- શિષ્ય મુખ્યનું મદન એ, જે ટાળવો અહમેવ,
અન્ય કાષ્ટ કાર્ય નથી, તુ અમજ વીગ એવ ૧૫
- સાભાગજો સામય થઇ, ને રિધા કેરી વાન,
પાત્ર મેઃ તે દાખડુ ભાષ, એકની બહુ ભાત ૧૬
- સ્વાતિ બિદુ છીપ મધ્યે, તે મલને મુકતાણ,
અને તેજ કાળે અદિ મુખ્યમા તેનું નિપન્યુ વેગર ૧૭
- અને પદ્ય પત્રમા પડ્યુ તેનું તે રજી તદ્વત
અને સિધુમા ખગર નહિ એ વાત મત્ય કે અમત્ય ૧૮
- વહેવારમા કાષ્ટ વેરો હતો, જે રિધાની મન
જે જળ મુકતાણ પ્રગટ્યુ સાભાગ સિધ્ય વચન ૧૯
- પાત્ર ભેદભેદ પામ્યુ હવે કહુ કાલ અન્ય
રિધામા વેરો એમ વસે, સાભાગ સિધ્ય વચન ૨૦
- મહાનુભાવના મુખની વાણી, તેના બહુ રિધના અર્થ,
શ્રુતિ સરખો વસે મનમા, કહી અર્થ કહી અનર્થ ૨૧
- સાક્ષી જાણે શ્રુતિ કેરી કરે સામા સવાદ
શુન્યવાદી ઘણા ભાદ, કયે બિદુના નાદ ૨૨
- તે રિધા રિધના એથી, સભાવે દાર કે રીક
જીને દાર જેજો ભાષ એ પેષ પ્રત્યક્ષ રીક ૨૩

જનણાનું પ્રમાણ એ જે, કે પુછે તે કહે;
વિધિ નિષેધ પરહરે, એમ મુન્ય તે ગ્રહે.

૨૪

પણ હાર્યા છતાનું હરે હારદ, હૃદય થકી તેહ;
પોતાતણું પરહરી, હોડિ, નિજ પદ પામે જેહ.

૨૫

જ્ઞાન વિના જે કરે તે, મુંડાવેડા^૧ જનણ;
અને જ્ઞાન વ્યાપે નવ ક્યું, તે થયું કયાં પ્રમાણ

૨૬

ભગવત ભાખ્ય સાક્ષી તેહની, કર્તો અકર્તો થાય;
અને કરતાં કરતાં કર્મ ખેસે, સામે નર લેવાય.

૨૭

માટે કરવું કારવવું છે નહિ, એ સમજવાની વાત;
અને અજ્ઞાને આચરે તો, આણું તે ક્યું વિખ્યાત.

૨૮

લજ્યા છાંડીને નાગા હોડિ, અને અંગ રાખ ચોળી હોય;
ત્યારે ખર શું એમ નથી કરતા, તેને મુક્તિ ન હોય ?

૨૯

વળી જ્યાં ત્યાં પડ્યા અને માગી ખાધું, તથા તજ્યો વર્ણ વહેવાર;
એમ કયે જે મુક્તિ હોય, તો જ્ઞાનને અધિકાર.

૩૦

વળી અભક્ષ્યાભક્ષ્ય કરે, સહે શીત તાપ નહિ ધર;
એમ કયે જે મુક્તિ થાય, તો તે ધટે શુકર.^૨

૩૧

વળી વનમાં રહ્યા ને તૃણ ખાધાં, એમ મુક્તિ જે થાય,
અને જન સંગથી સદા નાસે, તો મૃગને કહેવાય.

૩૨

અને મીઠું ખોસ્યે જે મુક્તિ થાય, તો મોરને શયે નવ થાય;
અને સિદ્ધતા જુઓ તો એટલી, જે સાપ સપુંછો^૩ ખાય.

૩૩

વળી અગ્નિમાંહે અંગ બાળે, જે કદા મુક્તિ થાય;
તો પતંગ ખાવક માહી પરજળે, તેને કે નહિ કહેવાય.

૩૪

વળી અંતરિક્ષ ઉભે ઉપજે, તો ચાક^૪ ચાખે અન્ય;
ત્યારે તેહને મુક્તિ કાં નહિ, સાભળ સિધ્ધ વચન

૩૫

જે અંગારા આરોગ્યે મુક્તિ હોય તો, ચક્રારને શયે નવ થાય;
અને જળસાધ્યે જે મુક્તિ હોય, તો મીનને કહેવાય.

૩૬

અને પૃથ્વીમાં પેડે જે મુક્તિ હોય તો, અળશીલા રહે કયાંય ?
અને પેટ લોટે મુક્તિ હોય, તો અલીને કહેવાય.

૩૭

૧ મુંડાવેડા-હજમત કરવા જેવું. ૨ શુકર-મુંડ. ૩ સપુંછો (૧. ૨. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.)-પુંડા સાથે આખો. ૪ ચાક-ચાકળો.

જો નમ્રે (નિર્દય), નગને સુકિત દોય, તો ચોર ચિત્તાને થાય;
જે મંડોળધની સંચરે, તે આજ્ઞાને કહેવાય ૩૮

રોમ ગામ્યે સુકિત દોય તો, ઝીંહને અપાગ,
અને અતારને જો સંભવે, તો ધ્યાનને વહેવાર ૩૯

અને દેશ કાતર્યે સુકિત દોય તો, અવિક્ષે ઉટને અધિકાર,
અને દેહ દમ્યે જો સુકિત દોય તો, કગાજને વહેવાર. ૪૦

અને વિદ્યાએ જો સંભવે, તો વ્યાખ્યાને અધિકાર,
અને મુખતાએ જો મળે, તો પામે નૃદ્ધ ગમાર ૪૧

અને ભટકવે દાસ જો મળે, તો જમરને સિદ્ધ થાય,
અને એક આસન ગ્રહી ગહે તો, અગિયર (અનગર) ને કહેવાય ૪૨

જો ઉધે ચણે ઉપજે, તો વાગોળ ગહે અખંડ;
માટે અજ્ઞાને જો આવરે, તે મકળ છે પાખંડ. ૪૩

કાષ્ઠ દાવે કે શરીર ગ્રહાવે, જે ગરે જન કર્મ,
તે સકળ તુ જાણજે જાણ, જમાવવાના ભર્મ ૪૪

કારણ તો છે જ્ઞાન કેરૂં, અન્ય નજી ઉપાધ્ય,
તે પામનાનો પ્રયત્ન એ, જે ગુરૂ કૃપાએ થાય ૪૫

ભણ્યે ધીમે સાલજે જ્ઞાન તે નવ હોય,
જ્યા સુધી ગુરૂપા નહિ, ત્યા સુધી નીર વહોય ૪૬

અનુભવાનુ આવરણુ દલો, બ્યારે કાષ્ઠ એક જાણે,
પછી જાણ્યાનુ જે પ્રગટે તેહનો, અતર વીરલો બાણે ૪૭

જેમ પટનો પાસ તે જળ દાણે, પછી જળની કપાએ થાય,
તે નવ નિસરે તે વડે, તાણે વાણે ભરાય ૪૮

જેમ ખોશી ક્યા મુકી, તે અજે નવ જાય,
જેમ જેમ જગમા ગાજુ ધોવે, તેમ તેમ અદ્યો થાય ૪૯

તેમ પ્રથમનુ અજ્ઞાન જાણ, શાસ્ત્ર સમજે જાય,
પણ રમ્મતિનુ જે સંભળ્યુ, તેનો નહિ ઉપાય ૫૦

તે પડે તાપ વાગે, તો કપાતે છોડે,
તેન પડિતે પશ્ચાત્તાપ પ્રગટે, તો કપાઈ નવ માડે ૫૧

માટે જીવ પાત્રે જે આચરે છે, ત્યાં સુધી છે બોધ;
જે અશ્વિનિકુમાર આસન રહે, આવે સમજો બોધ. ૫૨

માટે સાંભળી વીરા સમશ્યા એક, કેટલું ટાળીશ તુંએ;
માટે તુંજ દબ્યે સર્વ દબ્યું, પ્રથમ દબ્યો છું હુંએ. ૫૩

આ શબ્દ થાય પણ એવો બાણજી, જેમ પોલે દામ પડછંદ;
એ ઉઠે છે અંતરથી પ્રાથ, પોતે આનંદ કંદ. ૫૪

એ શરીર સત્ સુદમ સુચર્યું, શ્રુતિ સ્મૃતિની શાખ;
નરબોધ એહનું નામ કહાવે, અર્થ અંતર ગાખ. ૫૫

જો એક એક અક્ષર અંતર દરે, તો અવનારનો તો નાશ;
સાચો શિષ્ય એ સાંભળે, તેને નવ મંભવે ગર્ભાવાસ. ૫૬

પોતે પોતાને રૂપે થાય, નવ આવે નવ ભય;
ભાંતિ ભાગે ભિતરની, ત્યારે જેમનું તેમ થાય. ૫૭

નરને બોધ એ અંતર વસે, જેહને મુક્તિનું મન;
અને સંસારી તો શાને સુણશે, એને અન્મ અસન.^૧ ૫૮

મ્રમ તેં જે પુછ્યું હતું તે, પામ્યો કાંઈ ઉત્તર;
સંશય તારો મમ્યો ન હોય, તો વળી કાંઈ ઉત્તર. ૫૯

શિષ્ય ઉવાચ:—

સ્વામી સંશય સકળ સમી ગયો, ને સમ્યો સાચે દુય;
રત્નો હોય તો લેશ પાછો, વળી કાંઈ કહેાય. ૬૦

શ્રી ગુરુ ઉવાચ —

એ સંવાદ ગુરુ શિષ્ય તલો, નવ અધ્યાય નર આખ્યાન;
અલ્પ વિદ્યાએ ભર્યો, નહિ સાંખ્ય સામાન્ય. ૬૧

મુમુક્ષુ એ મન ધરશે, અન્ય જનને એ ઉપાધ,
તે માટે તુજને કહું છું, વાણી રાખે સાધ્ય. ૬૨

આરભ્યે^૨ એ અતુભવે, ને સહેજે પ્રાપ્ત થાય,
સંય તેને શુ કરે, સુણના આવે કહેવાય. ૬૩

પદ્ય મૂળે વસે દાદુર^૩, તે ભણ્યે કાંઈ બેદ ?
અને પદ પદને સંભવે, એ વચન માને વેદ. ૬૪

૧ અસન-ખોરાક ૨ આરભ-અરંભ, આરુગના ૩ દાદુર-દેડકા કમળના મૂળમાં રહે છે-જતાં તે કમળની ખૂંટી બાણુતો નથી, પણ તે ખટપટ (ભારો) જ બાણુ છે.